DUMITRU HÎNCU

Timpuri și oameni...

EDITURA VIVALDI

DUMITRU HÎNCU

Timpuri şi oameni...

Coperta: MĂDĂLINA ANGELESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
HÎNCU, DUMITRU
Timpuri şi oameni / Dumitru Hîncu. - Bucureşti : Vivaldi, 2011
ISBN 978-973-150-061-4

821.135.1-94

TIMPURI ŞI OAMENI de DUMITRU HÎNCU

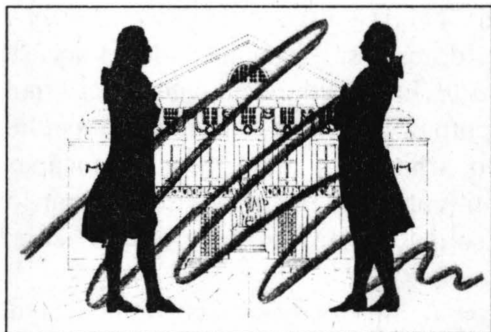
DUMITRU HÎNCU

Timpuri şi oameni...

Editura VIVALDI
Bucureşti, 2011

Ecouri timpurii despre doi mari clasici

Receptarea operei lui Goethe şi Schiller în ţările române în primele decenii ale secolului XIX a cunoscut o sumă de particularităţi care şi-au menţinut relevanţa şi o bună bucată de vreme mai târziu. Ele reclamă câteva precizări măcar.

Dar Goethe a luat cunoştinţă, fie şi parţial, de stările de lucruri din Principatele Române şi ne-a lăsat urme certe despre aceste cunoştinţe chiar înainte ca numele său să înceapă a circula pe meleagurile noastre. Primii săi informatori au fost contele Karl Friedrich Reinhard şi soţia acestuia, Christine. Născut în Germania în 1761, după izbucnirea Revoluţiei franceze şi însufleţit de idealurile ei, tânărul Reinhard a plecat la Paris unde, mulţumită culturii şi inteligenţei sale, s-a făcut curând remarcat de Talleyrand, care l-a ajutat să intre în serviciul

diplomatic francez. A ocupat, astfel, rând pe rând, diverse posturi la Londra, Neapole, Hamburg, Florenţa şi, în cele din urmă, la Dresda, la Curtea saxonă. Interesant pentru noi, este că, la 18 martie 1806, Reinhard a fost numit consul general al Franţei în Moldova. N-a rămas, totuşi, prea mult acolo, întrucât la intrarea trupelor ruseşti a fost scos din ţară şi condus sub escortă în Galiţia. În primăvara lui 1807 s-a întâlnit cu Goethe la Karlsbad, unde titanul de la Weimar îşi făcea anual o cură recomandată de medicii săi şi între cei doi s-a legat o amiciţie, ulterior mărturisită şi de cele circa 150 de scrisori schimbate între dânşii. De altfel, şi Christine Reinhard a cultivat cu fervoare genul epistolar şi scrisorile ce au rămas până azi constituie un izvor deloc neglijabil pentru istoria românească a epocii, lucru confirmat şi de N.Iorga în *Istoria românilor prin călători*. Acum eu doresc să semnalez doar această însemnare din *Jurnalul* lui Goethe, cu data de 29 mai 1807: „Vizita rezidentului Reinhard, descrierea Iaşiului, felul traiului de acolo, arhitectura, etc." Nu poate încăpea, însă, îndoială că, în cursul vizitelor şi al plimbărilor comune, Goethe şi soţii Reinhard au mai revenit asupra subiectului.

Un alt informator al lui Goethe - făcut cunoscut de Eugen I. Păunel în revista suceveană *Junimea literară* - a fost postelnicul Iacovachi Rizu-Nerulos, un cărturar grec care, după înfrângerea Eteriei şi de teama represaliilor, a fugit din Iaşi şi a ajuns tocmai în Elveţia, unde a şi publicat trei cărţi în limba franceză. Cel puţin una dintre ele: *Cours de litterature greque* - Genève, 1827, în care Rizu-Nerulos a evocat învăţământul grecesc din Moldova şi Muntenia, a atras şi atenţia lui Goethe, ale cărui simpatii

filo-elene sunt bine cunoscute, şi care a şi recenzat-o în revista sa *Kunst und Altertum*. (Anul 1829, p.329-341).

În fine, tot cam în această perioadă luarea aminte a lui Goethe a fost atrasă şi de un român, Alexandru Scarlatovici Sturza - cum îşi spunea. Descendent al ramurii basarabene a familiei Sturza care, intrat în graţiile ţarului, a devenit diplomat rus, campion al ortodoxismului, cu scrieri în materie, pomenit de mai multe ori în corespondenţa berlineză a tânărului Mihail Kogălniceanu ca un soi de cenzor al scrierilor şi purtărilor sale. Într-o scrisoare către „babacă“, feciorul agăi Ilie Kogălniceanu îşi asigura, de pildă, părintele că: *acele zăce coale care am tipărit până acuma* (din *Istoria Valahiei, a Moldovei şi a Valahilor transdanubieni* - n.n.) *le-am dat de le-au citit dumnealui Alexandru Sturza şi mi-au zis că n-au văzut nimic între ele care să poată atinge Curtea rusiască sau turcească.* Goethe nu a nutrit nici el simpatie faţă de trimisul lui Nicolai I şi în scrierile lui postume există o satiră în care îl ia peste picior. Şi, oarecum în aceeaşi ordine de idei, nu e poate lipsit de interes că în capitolul şase din *Lotte la Weimar*, romanul lui Thomas Mann, în convorbirea dintre August von Goethe şi Lotte, cel dintâi se informează: *Contele Elbing n-a luat cumva de soţie o prinţesă din Moldova?* De astă dată era vorba de Ruxandra Sturza, o femeie care s-a ilustrat prin multe opere caritabile, dar şi prin ambiţii literare.

Revenind, însă, la noi, primul canal de penetrare a operei lui Goethe în conştiinţa românească a fost teatrul. Într-adevăr, numele lui Goethe a început să circule în public, e adevărat un public restrâns, cunoscător al limbii germane, mai întâi prin intermediul spectacolelor unor trupe vieneze şi germane - în Transilvania trupa austriacă

Seipp, iar la București Teatrul de la Cișmeaua Roșie al domniței Ralu, fiica cu înclinații artistice și literare a lui Ioan Caragea, de la care parcă ne e greu să ne imaginăm că le-a putut moșteni - unde o trupă germană a reprezentat *Faust*-ul lui Goethe, *Hoții* de Schiller și *Flautul fermecat* de Mozart, după cum mai târziu au urmat trupele lui Müller, Zimmermann sau a Catherinei Frièse. Iar din *Jurnalul* lui Timotei Cipariu pe anul 1836 aflăm și că spectacolele teatrului german din București se dădeau de trei ori pe săptămână și că *Logi și parter erau pline.*

O altă sursă de informații, dar tot pentru cunoscătorii de limbă germană au fost *Cabinetele de lectură* ce ființau pe lângă librăriile Walbaum, Kopainig, Winterhalder - viitorul asociat al lui C. A. Rosetti - sau Müller care erau, în același timp, și tipografi și editori. Din diverse relatări ale contemporanilor ne mai putem convinge că între 1820-1830 și ceva mai încolo, în aceste *cabinete de lectură* puteau fi consultate atât gazetele germane și franceze, cât și cele mai noi apariții din respectivele literaturi.

Însă cei mai activi vectori de informații despre marii scriitori germani au fost, cu certitudine, studenții români cărora o *inspirație dumnezeiască* - cum s-a exprimat Alecsandri - i-a îndemnat pe părinți să-i trimită la München, Berlin, Heidelberg, Jena sau Gottingen *spre a dobândi* - tot după spusa poetului - *învățături folositoare patriei lor*. Și numărul lor n-a fost deloc mic. O investigație întreprinsă de C. Amzăr și publicată în 1941 în revista *Cercetări literare* a Facultății de Litere din București, editată prin grija istoricului literar N. Cartojan, a revelat, bunăoară, că numai Universitatea din Berlin a fost frecventată, între 1821 și 1850, de 144 de tineri români. Încât de acolo l-a informat comilitonul Kogălniceanu pe

scumpele sale surori: Maintenant j'achète des livres allemands car il y en a aussi de fort bons, surtout Schiller et Goethe.

După cum se vede, el a simţit nevoia să explice adresantelor sale cine erau cei doi scriitori ale căror cărţi le cumpăra, convins pesemne că numele lor nu erau nici acestora necunoscute. Şi avea, de altminteri, tot dreptul să judece aşa, măcar pentru că încă cu trei ani înainte, mai exact la 14 aprilie 1832, *Albina românească* publicase primul articol despre Goethe în limba română. El fusese prilejuit de moartea poetului despre care se aflase, cum ne putem uşor convinge după data apariţiei articolului, foarte repede în capitala Moldovei, în ciuda dificultăţilor care se interpuneau în epocă în calea circulaţiei informaţiilor. Articolul a fost parţial reprodus de Ion Gherghel[1] şi Ion Roman[2] în lucrările lor despre receptarea operei lui Goethe în România. Iată-l acum în întregul lui:

„Înmormântarea lui poeta Gethe

Genia (duhul), talentul, haractirul moral şi sârguinţa a se face patriei folositor sunt haruri carele rare ori se unesc în un muritor, de aceea şi când se află întrunite, apoi învrednicitul se face obiectul de sevas şi mirarea oamenilor în cursul vieţii, şi mai ales după moarte, când zavistia se face mută. Gethe a fost unul din oamenii care s-au învrednicit de aceste haruri, lăsând după sine urme nemuritoare. Palatul lui era în astă împrejurare locul

---

[1] Ion Gherghel - *Goethe în literatura română*, Bucureşti: Academia Română, Memoriile Secţiunii literare, Seria III, Tomul V, 1931.

[2] Ion Roman - *Ecouri goethene în cultura română*, Bucureşti, Editura Minerva, 1980.

măreţei şi naţionalei pompe ce s-au sirvit, în 14 mart. Mulţimea oamenilor era atâta, încât numai trecând înaintea salei unde era mortul au putut să arunce ce de pe urmă cătătură asupra celui de care se înmândrează veacul nostru. Deasupra uşii salei se cete scoase din cartea sa numită Erman şi Dorotea.

Trecătorule! a morţii vezi icoana întristată,
Filozoful nici creştinul nu se tem d'a ei săgeată,
Pe acel la trai îndeamnă şi la dreaptă făptuire,
Iar acestuia-n necazuri ea-i liman de mântuire.
Amândoi prin moarte învaţă
Şi căinţă ş-altă viaţă!

În sală se afla aninate stemile lui Gethe, ce înfăţişa o stea în ceriu albastru, sicriu era încongiurate de şese chiparese, simbolul întristării şi între aceste era aşezate diplomele de evghenie, de doctorie şi de dregătoriile, împreună cu ordinile răposatului, pentru a căruia slavă poetică, le-au dat curţile: Rosia, Austria, Prusia, Saxonia, Franţa şi alte şi alte, asemene şi o cunună de dafini, din curat aur lucrată, ce au fost hărazit răposatului de patria sa Francfort. Trupul era îmbrăcat în veşminte albe şi faţa, plină de frumuseta bătrâneţelor, se păre adormită, tămplile sale era încinse de cununa adevaratelor dafini, de care două alte era depuse la picioarele sale.

Îngroparea s-au făcut în mormântul crăiesc, alăturia cu familia domnitoare şi cu poeta Şiler. Parada se oficie de gvardia marelui duce în fiinţa unui nenumărat popor, ce s-au adunat din politiile învecinate. Toţi era de simţire pătrunşi ca la asfinţirea unui soare, căruia asemene multe veacuri nu vor vede răsărind."

Este un text important din cel puţin două puncte de vedere: mai întâi pentru că cuprinde primele versuri de

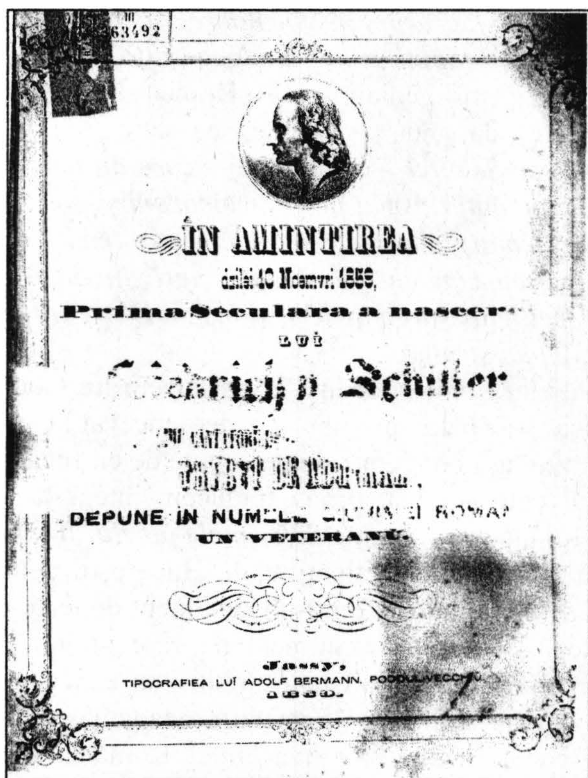
Goethe traduse de un român - probabil de Gh. Asachi, editorul publicației - și în al doilea rând pentru că subliniază momentul receptării operei poetului în Principatele Românești. O receptare care, la rândul ei, merită un mic popas, întrucât ne descoperă o stare de lucruri definitorie, în genere, pentru începuturile literaturii moderne românești.

Într-o cunoscută bucată de proză memorialistică, *Nicolae Bălcescu în Moldova*, Vasile Alecsandri a remarcat: „... *în anii dintâi, adică de la 1839 până la 1845, francezii și nemții formau două partide rivale cercând a lua pasul în societate și a face să predomine ideile țărilor în care-și primiseră educația. Acea discordie da loc necontenit la o mulțime de neînțelegeri, de discuții și de provocări*". *Francezii și nemții* de care pomenea poetul erau, de fapt, cu toții români, iar ciocnirile lor rezultau din influențele deosebite în care se formaseră - mai liberale, mai deschise înnoirilor și chiar curentelor revoluționare în Franța, mai temperate în Germania. În aceste circumstanțe nu avem dar de ce ne mira, de exemplu, că într-o scrisoare către mitropolitul Veniamin, din 1837, poetul dar și marele boier, partizan al autocratiei rusești Costache Conachi a putut preconiza ca în școlile publice românești literatura să fie predată în „*limba acei nații la care civilizația se vede în moral și în fapte, iar nu în spulberul ideilor*", adică - mai specifica el – „*în limba unui neam pașnic și netulburător, care mi se pare a fi limba nemțească*", în timp ce, limba franceză - tot după el - trebuia „*să se învețe musai prin instituturi particulamice*".

Până la urmă, însă, victoria a fost de partea francilor - o victorie ușurată de solidarizarea celei mai mari părți a

societății românești cu orientările sociale și politice ale literaturii franceze în ce avea ea mai reprezentativ.

Ceea ce explică și de ce, între Schiller și Goethe, de mai mare popularitate s-a bucurat în țăile românești, în primele decenii ale secolului trecut, cel dintâi. Iar răspândirea operei lui printre români n-a început, cum ar fi fost, poate, de așteptat, în Transilvania, ci îndeosebi în Moldova și Muntenia, unde mișcarea de emancipare națională începea să aibă accente tot mai radicale. Nicolae Filimon, autorul *Ciocoilor vechi și noi*, a relatat, astfel, despre marele răsunet pe care l-au avut la București spectacolele cu *Die Räuber* (Hoții), prezentate de o trupă germană în epoca ce a premers mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu. După cum prima traducere românească din *Kabale und Liebe* (Intrigă și iubire) i se datorează lui Ion Câmpineanu, cărturarul care a făcut atât de mult pentru pregătirea climatului izbucnirii mișcării de redeșteptare națională de la 1848. Dar poate că cel care a sugerat cel mai bine rațiunile preferințelor publicului românesc al vremii pentru Schiller, în dauna lui Goethe, a fost Gh. Asachi. În 1859, el a publicat, în tipografia lui Adolf Bermann din Iași, o elegantă plachetă, format in-quarto, intitulată: *În amintirea dzilei 10 Noiemvrie 1859/ Prima seculara a nascerei lui Friederichu Schiller/ Sublim cantatoriu/ Tribut de admirare/ Depune în Numele Jiunimei Romane/ Un veteran/.*

ÎN AMINTIREA

Prima Seculara a nascer[illegible]

lui

[illegible] Schiller

DEPUNE IN NUM[illegible]

UN VETERANŬ.

Jassy,

TIPOGRAFIEA LUÏ ADOLF BERMANN, [illegible]

Coperta – deteriorată de vreme – a plachetei omagiale a lui Gh. Asachi consacrate lui Friederich Schiller

Ea cuprindea versiunea românească a poemului Die Bürgschaft, transpus prin echivalentul „Credinţa" şi precedat de un *Cuvântu* al traducătorului, care observa: *Geniul de oricare ramură al ştiinţei seau al artei şi în oricare ţintă strălucindu este proprietatea comună a naţiilor civilizate. Omer, Virgiliu, Şecspir, Michel-Angelo, Rafaele, Galileo, Nevton, Alecsandru Macedon, Anibal,* Cezar, Napoleon, *toţi fiii geniului, sunt compatrioţi ai fiecăruia omu apreţuitor de înalte merite. Lumea întreagă*

care admiră lucrurile nemuritoare, conservează cu respect numele făptuitorilor din generație în generație. Așadar, scriitori geniali erau Homer, Vergiliu sau Shakespeare, dar nu și Goethe, pe care Asachi nu-l pomenea. *Iar Schiller* - continua el - *care au luminat, au anoblat și au entuziasmat pe contemporani și posteritatea dincolo de marginile patriei sale, între multe a sale compuneri, cu condeiu de foc au zugrăvitu în tragedia Wilhelm Tell eliberarea Sviţerii și în Jan D'Arc a Franciei de sub domnia straină.*

În viziunea cititorilor lui Asachi, opera lui Goethe nu răspundea atât de prompt și de adecvat cerințelor momentului, așa cum erau ele percepute de ei. Încât atunci când, cu toate acestea, prima traducere integrală a unei opere a lui Goethe - anume *Suferințele junelui Werther* - a văzut, în 1842, lumina tiparului la București, autorul ei nici n-a semnat-o, poate dintr-un sentiment de jenă, pentru ușurătatea subiectului. Sentiment pe care gravul, sobrul Gh. Barit, înfățișând mult mai târziu, mai exact în 1870, într-o ședință intimă a Societății academice române, predecesoarea imediată a Academiei Române, *trăsurile biografice* ale, inițial, anonimului traducător, devenit apoi colaboratorul său la dicționarul româno-german, a explicat că: *În anul 1842, Munteanu ne surprinsese cu publicarea Suferințelor lui Werther traduse după Goethe. Numai așa ceva nu așteptam noi de la seriosul nostru Munteanu.* Căci și Bariț avea un soi de venerație cvasi-filială față de Schiller, pe care a și mărturisit-o fără reticență. *Trebuie să spuiu* - a povestit chiar el - *am către Schiller o foarte mare plecare, nu știu cum, de multe ori îmi vine să-i dau acea iubire și cinste ce i-o dăm unui tată, care ne-a născut și ne-au crescut. Lumea germană și Europa se minunează de*

acest geniu; eu biet român încă mă minunez şi mă smeresc înaintea marelui duh.

„Seriosul“ Gavril Munteanu, îl scandalizase pe intratabilul Bariţ, întrucât, în calitatea-i de profesor la Seminarul Episcopiei de Buzău, făcuse necuvenite „pasuri laice“ prin tălmăcirea unui „romanţ“ scris „fără ţeremomi“ şi într-o „limbă aprovizionată cu belşug“. Mai târziu, ca autor de manuale didactice în Transilvania şi director al Gimnaziului Mare Românesc Greco-Ortodox din Braşov, el va regreta, poate, acest „necugetat“ impuls şi va balansa în scris între un limbaj împănat de influenţe latiniste şi pumniste, în care „amoniţiune“ se va alătura lui „împăcăţiune“, iar versurile i se vor părea că „diping“ un „mişcământ fluctuativ“. Când s-a încumetat, însă, să-l traducă pe „Werther“, el s-a exprimat cu toată „avuţia şi frumuseţa“ unei limbi neschimonosite de tiranii lingvistice artificioase, ci conformă cu adevăratul spirit al graiului de atunci. Adevăr de care ne putem uşor convinge citind - reproduse din pana traducătorului - începuturile pătimirilor nefericitului tânăr:

Cât sunt de vesel că m-am depărtat. Ah! iubite prietene, ce este inima omului? A te lăsa pe tine, pe tine pe care te iubesc, pe tine de care eram nedespărţit; a te lăsa şi a fi vesel? Dar ştiu, îmi erţi aceasta. Au toate înclinările mele celelalte sunt ca într-adins alese de soartă spre a fierbe o inimă ca a mea? Săraca Leonora! Şi cu toate acestea eu am fost nevinovat. Greşala mea a fost dacă, în vreme ce capriţioasele graţii ale sorusi îmi pricinuia o petrecere plăcută, se aprinse în biata-i inimă o patimă primejdioasă? Şi cu toate acestea sunt eu oare de tot nevinovat? Nu eram eu cel ce mă desfătam la espresiile

atât de naive ale dragostei sale ce făcea să râdem de atâtea ori măcar că nu era nimic de râs.

Nu avem suficiente testimonii spre a preciza răsunetul stârnit de această primă versiune a lui Werther printre cititorii români din epocă. Însă un tânăr poet, născut la un an după apariția ei - ulterior scriitor de largă circulație, iar astăzi de tot uitat - anume H. Grandea, care a citit traducerea lui Gavriil Munteanu înainte de a pleca în Belgia, a suspinat:

Verter, Verter, tot pe tine,
Tot pe tine te citesc,
Şi cu lacrimi calde, line,
De iubire le stropesc;
Amic bun, amic ca tine,
Nicăiri nu mai găsesc.

Următoarea versiune românească, cu titlul *Patimile junelui Werther*, a apărut abia în deceniul opt al veacului.

În sfârşit, după toate acestea, trebuie să ținem seama şi de împrejurarea că a existat şi o cale indirectă de receptare a operei lui Goethe în România, anume prin intermediul limbii franceze. În 1838, de pildă, în *Curierul de ambe sexe*, jurnalul literar al lui I.Heliade Rădulescu, au apărut o sumă de extrase din *Gespräche mit Eckermann* (Convorbiri cu Eckermann) preluate din *Revue du Nord*, care apărea la Paris şi era deseori citată în proaspăta presă românească. Pentru lămurirea cititorilor foii sale, Eliade a precedat amintitele extrase de o scurtă notă din care spicuim, pentru culoarea timpului: *O astfel de lucrare avea o vorbire cu dinadinsul ei studioasă, şi în toate zilele D. Exerman scria cu scumpătate cele ce auzia de la*

Goethe, întocmai după cum d. Las Cases la Santa Elena aduna în memorialele sale cele ce auzia de la Napoleon. Din aceste cugetări şi păreri ale vestitului poet german scrise de d. Exernan, noi alăturăm aci câteva, ca să arătăm până încât judecăţile lui era de curate şi sănătoase şi în cei din urmă ani ai bătrâneţelor sale.

Dar pentru că ne-am oprit o clipă la Eliade, care se vroia un înnoitor al limbii şi, în genere, al culturii româneşti, în care scop a şi pregătit, în 1840, un proiect de reformă, nu-i, poate, lipsit de un anume interes dacă relevăm că el l-ar fi voit întemeiat pe predarea şi răspândirea limbilor elină, latină şi italiană şi numai în ultimul rând a limbii franceze, şi doar ca o concesie făcută gustului „pervertit" al contemporanilor. Ceea ce l-a şi determinat ca în preambulul proiectului să afirme că dacă *în nicio limbă nu s-au scris atâtea cărţi ca în cea franceză, şi de va stoarce cineva cărţile cu autori cu tot împreună tot nu va scoate un Homer, un Virgiliu, un Dante, un Milton, un Goethe.*

Un alt admirator al lui Goethe despre care ştim că nu-l cunoştea în original, a fost C.A.Rosetti care, înainte de a se consacra politicii, a cultivat cu exaltare poezia şi n-a ezitat să se compare pe el însuşi cu *Faust*, notând în *Jurnalul* lui parizian din 1845: *Am lucrat astăzi şi nu am fost în durere, însă mai adineauri am citit câteva rânduri din Faust şi am turbat. Am văzut toate durerile mele, m-am mândrit, văzând că mă întâlnesc aşa de mult cu un astfel de om, m-am aprins, ardeam a lua condeiul, mă întristai că nu poci simţii durere, că nu ştiu nimic şi mă deznădăjdui văzând că în adevăr nu mă înşel că nimic mai ticălos ca omul.*

Această propensiune de a-şi descoperi înrudiri sufleteşti cu personaje goetheene sau chiar cu autorul lui Faust, mai poate fi semnalată, de altminteri, şi în cazul lui Titu Maiorescu (Al.Dima - *Afinităţi elective: Titu Maiorescu şi Goethe*) unde vedem cum în adolescenţa lui, mai exact la 18 aprilie 1858, viitorul întemeietor al Junimei a notat: *Am găsit la Goethe, în istoria evoluţiei lui sufleteşti, unele trăsături care coincideau foarte mult cu mine, cari uneori erau scoase din sufletul meu.* (1,92).

Deşi tot el, şi numai cu un an înainte de a-şi proclama această afnitate sufletească - anume la 5 ianuarie 1857 - formulase o judecată de o derutantă asprime la adresa viitorului său obiect de adoraţie: *o biografie a lui Goethe ce o cetii îmi făcu o impresie foarte neplăcută, om curios a fost Goethe cât a trăit şi toate vorbele frumoase din operile lui mi se par acum ca o ironie: de a vorbi e frumos, de a se purta mai cumsecade, e şi mai frumos.* Mai mult, amănunţind motivele de supărare, tânărul Maiorescu a ţinut să adauge şi o sumă de calificative pe care, mai târziu, cu siguranţă că nu le-ar mai fi repetat: *un linguşitor reptil, în politică un tâlhar, în morală un c... iar în purtarea către Klopstock, Merk, Herder este un copil arţăgos!*

În fine, dar deloc pe ultimul plan, se cuvine să mai ţinem seama că în procesul de mlădiere, de şlefuire a limbii literare române prin care aceasta trecea în primele decenii ale sec.XIX, traducerea unui Goethe sau Schiller punea translatorilor români dificile probleme de găsire a celor mai fericite echivalente şi de păstrare a metrului original. De aceea şi traducerile din Goethe sau Schiller se făceau cu o anume libertate de a se depărta de original, de a-l acomoda propriilor posibilităţi, de a recurge la

localizări ori, pur şi simplu, la imitaţii. Aşa s-a întâmplat cu cele unsprezece versuri cărora Iancu Văcărescu le-a dat titlul *Dracul*, dar care sunt, de fapt, cuvintele rostite în *Faust* despre Spiritul pământului iar cu Margarita, o versiune nesemnată apărută în *Zimbrul*, nr. 5 din 1850, după *Margarethe am Spinnrade*.

Cea mai izbutită traducere a unei poezii de Goethe, în perioada evocată, mi se pare a fi aceea realizată de Timotei Cipariu, în 1838, după *Der Fischer* (Pescarul), şi publicată în *Foea literară* care apărea la Braşov şi a premers *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* a lui Gh. Bariţ. Drept care am să-mi şi îngădui să închei aceste note cu câteva versuri care reclădesc, parcă, o punte între noi cei de azi şi cei care, în vremuri de fel mai calme, găseau mângâiere în baladele celui în faţa căruia şi noi ne plecăm.

Apa fierbe, apa creşte
Şi d'aproape un pescariu,
Molcom tace şi priveşte,
De ar putea să prindă un peşte.
Cum ascultă el şi şăde,
Apa'n doauă se despică,
Şi eşind afară vede
O muere frumuşică.

Ea îi cântă, ba-i cuvântă;
Fiii mei, ce-i amăgeşti,
Cu minuni şi înşelăciune,
Fapte a voastre omeneşti?
Ai să şii tu cât de bine
Ei se simt în apă jos
Ai veni în fund cu mine,
Şi te-ai face sănătos.

Au nu vezi în marea clară,
Luna, soarele se scaldă,
Şi din unda recoroasă
Es cu faţa mai frumoasă?
Nu simţi ceriu cum te'nbie
Vânătul cel strălucit?
Nu te trage,
Nu te trage, roua vie,
Ce te-arată zugrăvit?

Apa fierbe, apa creşte,
Şi îl scaldă la picior;
Inima-i setos doreşte
Ca la glasul dulcei sor.
Ba îi cântă, ba-i cuvântă
Ah! de el omu-i trecut.
Cât se lasă, câtul trasă,
Nimeni nu l-au mai văzut.

„Jurnalul" unei doamne dintre două veacuri

De la primele rânduri, autoarea a ţinut să sublinieze că nu avea „pretenţii literare" şi că unica ei dorinţă era să poată aduce, astfel, un omagiu celor doi soţi: George Em Lahovary şi Alexandru Suţu. Căci dacă părăsind pământul - a mai ţinut ea să adauge - sufletul supravieţuieşte şi ceva din el rămâne. „În acest Jurnal nu atac pe nimeni, nici pe cei care mi-au făcut rău. Îi uit. Dumnezeu să-i judece".

Zoe Suţu

Iar din cele câteva sute de pagni ale Jurnalului redactat în franceză - ne putem,

într-adevăr, convinge că Zoe Suțu n-a urât, n-a denigrat, n-a condamnat pe nimeni.

Ci reînvie întâmplări dintr-o lume apusă şi locuri pe lângă care mii, poate zeci de mii de bucureşteni, trec zilnic fără a bănui viața lor de altădată. Ele ne fac să retrăim viața „înaltei societăți" din cea de-a doua jumătate a secolului XIX cu luxul, plăcerile, dar şi conflictele ei, constituind, incontestabil, o lectură, deopotrivă, agreabilă şi edificatoare.

Cele ce urmează reiau, în traducere, cele mai interesante, mai atractive pagini consacrate anilor primei căsătorii, petrecuți în țară. Pe cea de-a doua a trăit-o la Atena şi e mai puțin revelatoare pentru noi.

Cu gândurile şi sentimentele chiar de ea evocate, a trecut, aşadar, Zoe Suțu la primul capitol al Jurnalului ei.

Să-i dăm, dar, ei cuvântul:

„M-am născut în Bucureşti, România. Tatăl meu, Jean M.Alexandrescu, mare proprietar, a fost una dintre personalitățile marcante ale Partidului Conservator, făcând mult bine şi fiind foarte stimat de toată lumea.

Deputat, senator, a fost ales de patruzeci de ori în circumscripția lui, refuzând propunerile de a fi numit ministru.

A lăsat amintirea unui om de caracter, drept şi loial.

Mama, născută Ghermani, a fost, după câte mi s-a spus, o femeie frumoasă, dar a murit când m-a născut pe mine, la numai 19 ani şi doar după doi ani de căsnicie.

La 9 ani am fost trimisă într-un pension la Paris, mai întâi în istituția doamnei Barras, rue de Vaugirard nr.96 şi apoi în mânăstirea călugărițelor Dominicane din Neuilly, situată în mijlocul unui parc ce aparținuse reginei Amelie d'Orléans.

La 18 ani am fost anunţată de vizita viitorului meu logodnic şi a fratelui său, Alexandru Lahovary, diplomat.

Am plecat, dar, din Franţa spre România, la Bucureşti, unde trebuia să aibă loc, la biserica Domniţa Bălaşa, căsătoria cu Georges Em.Lahovary; a fost de faţă toată aristocraţia, iar Claymour[3], marele cronicar monden al timpului, după ce m-a descris, lăudându-mi talia de viespe (care, din păcate, între timp s-a îngroşat mult) a încheiat cu acest vers:

Iar graţia mai frumoasă ca frumuseţea.

Dar a început aşa:

„Joi seara a avut loc o nuntă în lumea bună. Dl. Georges Lahovary, fiul cel mare al D-lui Em.Lahovary şi al D-nei Olympe Lahovary s-a însoţit întru căsătorie cu D-ra Zoe Alexandrescu, fiica din prima căsătorie a d-lui Jean Alexandrescu, cu domnişoara Ghermani. Biserica Creţulescu, unde a avut loc ceremonia religioasă, s-a dovedit prea mică spre a cuprinde toată lumea venită să salute tânăra pereche. Turnul ei avea în juru-i girandole cu gaz, iar în curtea bisericii un soare electric îşi arunca blândele-i raze asupra lumii curioşilor.

La ora opt jumătate, logodnica şi-a făcut intrarea în biserică la braţ cu tânăra-i mamă vitregă; înaltă, zveltă, cu o talie de viespe, tânăra mireasă purta o splendidă rochie de brocart alb, iar pe lângă tufe de flori de portocal pieptul drept, de fecioară, era agrementat de perniţe, pe capul fermecător de graţie, avea o cunună de flori de portocal, iar voalul din fir de aur îi cădea ca o mantie pe umeri.

---

[3] Pseudonimul lui Mişu Văcărescu, care semna cronica „High Life“ în „l'Indépendance Roumaine“, *Sâmbătă, 30 octombrie 1882*

Intrarea miresei a fost salutată cu un imn cântat de corul, din absidă, al parohiei.

P.S.S.Mitropolitul Primat, înconjurat de înalţi prelaţi, a oficiat slujba, iar înconjurul mesei sfinte s-a făcut sub o ploaie de flori şi de bomboane.

Naşi erau D-l Em.Lahovary, tatăl şi sora, D-na Zoe Ghica-Comăneşti, strălucitoare de frumuseţe şi eleganţă. Tânăra naşă purta o toaletă Régence din catifea rubin ce cădea peste o fustă gri cu puncte d'Alençon, corsajul Parabere era împodobit cu briliante, iar coafura Duchesse, foarte înaltă, cu trandafiri şi briliante.

În asistenţa foarte numeroasă i-am putut remarca pe D.Baron de Ring, ministrul Franţei, d.Baron Mayer, ministrul Austro-Ungariei, d.prinţ Urusoff, ministrul Rusiei, d.von Wachdelen, ministrul Germaniei, d. White, ministrul Angliei, Suleiman Bey, ministrul Turciei, d. de Alladre, ministrul Spaniei, d. Cavaler Panga, prim Secretar şi Însărcinat cu afaceri al Italiei, d. baron von Salzberg, Consilier de Legaţie, d.Samanego, primul Secretar şi d.Murrus, secretar doi al Legaţiei ruse, d.Dinu Brătianu, d.General Manu, d.prinţ Bibescu, d.General Lupu, d.prinţ D.Ghica, d.prinţ Alex.Stirbey, d.Dim.Sturdza, ministrul Afacerilor Străine, d.General Florescu, d.Grigore Cantacuzino, d.prinţ Grig.Ghica, d.General Davilla, d.Rado Mihai, Prefectul Poliţiei Capitalei, d.Grig.Alexandrescu, d.Prinţ Ferdinand-Ghica, d.Grigore Em.Lahovary, d.Costescu-Câmpeanu, d.Al.Lahovary, d.Menelas Ghermani, d.Jean Ghica, d.Dem.Bărcănescu, d.Dem.Ghermani, d.Col.Hercule Arion, d.Căpitan Odobescu...

Printre doamne le-am văzut pe: D-na G.Ghermani, D-na Maria Slătineanu, D-na Zoe Florescu, D-na Marian,

D-na Anais Filitti şi domnişoara ei, D-na Marion Eliott, D-na Grig.Alexandrescu şi domnişoarele ei, D-na Dragomiris, D-na Alex. Beldie, D-na Hercule Arion, D-na Rado-Mihai etc. Precum şi mulţi tineri şi nu puţini militari.

După ceremonia religioasă a avut loc o mare recepţie în palatul D-lui Em.Lahovary; D-na Olympe Lahovary, stăpâna casei, într-o mare toaletă de satin albastru de Bagdad, cu dantele de catifea neagră, brodate cu perle şi briliante trandafirii, făcea onorurile saloanelor sale, strălucitoare de frumuseţe şi de fericirea fiilor ei pe care-i adoră. Tot Bucurestiul a venit să ciocnească o cupă de şampanie atât înăuntrul, cât şi în afara ei. Palatul arde prin toate ferestrele sale. Aduce cu palatul fermecat al unei zâne.

În curtea, amenajată în feerică grădină, muzica husarilor roşii face să răsune împrejurimile. În saloane, tabloul e grandios, cu scânteieri de pietre preţioase, cu luciri de stofe în culori dintre cele mai vii, cu un etalaj de umeri de marmură şi braţe de alabastru. Le salutăm, în treacăt, pe prinţesa George Bibescu, într-o frumoasă toaletă argintie, cu o ploaie de perle şi briliante, pe domnişoarele de Listeny, întrupând graţia şi frumuseţea, în alb, cu margarete; pe contesa de Wachdelen, în pastel roz; pe D-na Simone Lahovary, graţioasă ca totdeauna, într-o toaletă albă, pe prinţesa Lamballe, într-o rochie verde cu flori de catifea, cu broderii negre; pe D-na Catherine Lahovary, în roz Dubay, cu pene şi dantele; pe D-na prinţesă Ştirbey, foarte admirată, într-un alb ca de apariţie; pe D-na Lili Bălăceanu în saten saumon; pe D-na Marie Cretzeanu, în albastru porţelan, pe D-na Marie Fălcoianu într-o toaletă cloazonată; pe D-na White în

Pompadour; pe D-na Coralie Săvescu, în roz cu adieri de mai etc. etc.

La ora 11, D-na Grigore Lahovary a poftit în vestibul muzica militară şi a început dansul. Într-o mare animaţie; valsurile, cadrilurile s-au succedat fără întrerupere. După care serbarea s-a terminat printr-un cotilion.

Ultima figură a constat în salutarea stăpânilor casei. Trecând sub arcade de braţe, dansatori şi dansatoare i-au felicitat, înclinându-se, pe D-l Emanuel Lahovary şi pe simpatica-i soţie, D-na Olympe Lahovary".

După care:

„Georges şi cu mine am plecat în călătorie de nuntă la Paris. Nu doresc să fac o amplă descriere a celor cincisprezece ani de căsătorie: un răstimp de petreceri, de zile strălucitoare, sub domnia lui Carol I, când Principesa Maria, uluitor de elegantă şi de bună, conferea fast tuturor serbărilor de la Curte. Au fost, de asemenea şi reuniuni muzicale la Regina Elisabeta, la care eram invitaţi spre a admira frumosu-i talent şi a ne reculege ascultându-i pe marii maeştri ai muzicii.

Pe vremea aceea, lumea se aduna la mine şi jucam tenis în grădină. Spiridon Bibescu, unul din cei mai înzestraţi tineri ai timpului, compunea pentru mine câte o revistă şi dădea astfel un plus de strălucire reuniunilor noastre mondene. Teatrul nostru era alcătuit din aceşti artişti: Jean Duca, care a murit în condiţii atât de tragice, asasinat în gara Sinaia, Mitilineu, gen.Alexandru Ghyka ş.a. Ţaţă era Olga Florescu, Floflette, care avea un cert talent pentru melodiile de operete şi era aplaudată de un auditoriu de trei sute de spectatori, alcătuit din tot ce aveau Bucureştii ca personalităţi marcante din toate sferele societăţii. La rându-mi, îmi dădeam şi eu contribuţia la

asemenea serbări. Costumele mi le comandam la Paris - ca, de pildă, o rochie din saten roz paietată verde. Originalitatea ei consta în faptul că avea un bec care se aprindea prin apăsarea unui buzunar ce comunica cu corsajul. La un moment dat, ridicam bagheta şi porunceam sălii, lăsată în întuneric, să se facă lumină, ceea ce provoca aplauzele spectatorilor. Am mai apărut, însă, şi în altă costumaţie, în care - de astă dată - reprezentam ziarul „L'Indépendance Roumaine", una din cele mai importante publicaţii ale vremii, la care soţul meu Georges Em.Lahovary era, deopotrivă, proprietar şi director.

Dar cel mai senzaţional eveniment monden a fost recepţia dată de noi spre a cinsti celebrul Théâtre Français din Paris, reprezentat de celebrul Coquelin, iar cel de varieteu cu Judie, aflat şi el în trecere prin Bucureşti, amândouă bucurându-se atunci de un mare renume. Un dejun de treizeci de tacâmuri le-a fost oferit în sala mare de la parter, alţi oaspeţi fiind o parte a societăţii româneşti de atunci.

II

Astru să fi fost cel ce aşterne aceste rânduri?
Mult aşi mai dori ca doar astru să fi fost.

„O zi cumplită pentru mine a fost aceea în care am fost anunţată de sfârşitul atât de puţin meritat şi de nedrept al celui cu care-mi împărţisem până atunci viaţa. Un om care n-a făcut decât bine în viaţa lui generoasă şi nobilă, a trebuit să răspundă cu viaţa pentru un articol scris de altcineva, dar pentru care el a trebuit să-şi asume răspunderea.

Şi de aceea, nici un rege n-ar fi avut parte de funeralii ca ale lui.

Timp de trei zile au trecut pe dinaintea sicriului, depus în salonul mare din Calea Griviţei, o întreagă lume de prieteni, cunoştinţe, îndatoraţi din toate clasele societăţii. Mi s-a povestit că nici Regina Elisabeta (Carmen Sylva), aflată la fereastra Palatului, nu şi-a putut stăpâni lacrimile la trecerea cortegiului. Am fost nespus de mişcată de pioasa ei atenţie şi de compasiunea pe care mi-a arătat-o în această tristă zi, trimiţându-mi flori, însoţite de o placă de marmură (pe care o păstrez şi acum) şi pe care scria: „În numele celor sărmani, Elisabeta". Căci îmi cunoscuse soţul, care prin sufletul generos şi inima nobilă, era cunoscut de toţi cei în nevoie. Acum, când scriu acest Jurnal, aceste rânduri de cinstire a memoriei sale, m-am gândit şi la cei sărmani şi am pus să se construiască o fântână, cu bustul lui, lângă locul unde şi-a aflat moartea, lângă un azil, rănit mortal în duel cu Nicolae Filipescu.

E un mic omagiu adus amintirii lui, dar trebuia să o fac, căci lumea există, o nouă generaţie a urmat celui de atunci şi puţini mai sunt în viaţă dintre cei care l-au cunoscut. Misiunea pe care mi-am asumat-o nu e defel uşoară, dar mă ajută să reînviu o epocă extrem de dureroasă din viaţa mea."

Şi tot din Jurnalul lui Zoe Suţu aflăm şi pretextul care a dus la duelul sfârşit cu moartea soţului ei: El a fost, astfel, explicat de acest articol apărut în „L'Indépendance Roumaine" din 28 noiembrie (10 decembrie):

Două politici

Regretabilele evenimente din aceste ultime zile au scos, o data mai mult, la lumină imoralitatea procedeelor opoziţiei.

S-a putut vedea de la bun început că „Epoca" vedea cu ochi foarte buni mişcările studenţilor în afacerea rezerviştilor israeliţi.

După primul scandal din sala Dacia, ziarul pomenit s-a grăbit să aprobe fără ezitare modul cum au procedat studenţii faţă de evrei - se cuvine, de altfel, să nu uităm că printre respectivii studenţi s-au aflat şi unii redactori „literari" de la „Epoca".

Cu ce scop încuraja organul conservator nişte dezordini şi chema şi la altele?

Au fost unii care au afirmat că proprietarul - director al acestei foi care nutrea o ură oarbă faţă de evrei, s-a aflat în mod firesc atras de o mişcare antisemită, uitând de orice principii şi ascultând de sugestiile obsesiei lui. Conform unei alte versiuni, acest director, preocupat mai ales să creeze neplăceri guvernului, şi-a împins agenţii la dezordini spre a-şi făuri o nouă armă împotriva guvernului şi a putea cere acestuia să demisioneze în numele principiului încălcării ordinei.

Acum se ştie ce s-a întâmplat. Atitudinea „Epocii" confirmă în totul cea de-a doua explicaţie care, evident, nu e tocmai onorantă pentru acest ziar.

Mai întâi, o Notă a directorului a blamat şi, în acelaşi timp, a justificat excesele petrecute duminică şi, la fel, a făcut şi „Voinţa Naţională". A fost o modalitate de a pregăti schimbarea la faţă, care n-a întârziat să se producă. Într-adevăr, a doua zi „Epoca" a publicat un articol prin care, în termeni energici, a cerut demisia guvernului care a dezonorat Capitala şi ţara. Şi mânia foii conservatoare a mers crescendo mai departe; a întrebat Coroana dacă e mulţumită de explicaţiile consilierilor ei.

A uitat, însă, că ceea ce condamna era rezultatul propriei acțiuni. Dar ce importanță mai are asta? În politică nu-ți pasă de atâta lucru.

G.E.L.

Dezordinile din sala „Dacia" au stârnit, de altfel, ample comentarii şi în alte ziare:

„Timpul", foaie conservatoare, le-a comentat scriind: „*Capitala s-a aflat ieri în plină anarhie.*

Toată lumea e de acord de a acuza guvernul (liberal, condus de Dim.Sturdza - n.n.) nu numai pentru că n-a știut, ci și pentrucă n-a vrut să-și facă datoria ce incumbă oricărui guvern: aceea de a păstra ordinea și de a ține sub protecția legii pe toți locuitorii, fară deosebire".

Foaia junimistă, „Constituționalul" a adoptat şi ea un ton similar:

„*Guvernul D.Sturdza este, se pare, blestemat și condamnat să verse asupra României toate rușinile.*

Acest guvern a reușit să ne prezinte ieri în ochii străinătății ca o societate foarte înapoiată, în care Statul nu e încă în stare să-și înțeleagă el, cel dintâi, datoria de a păzi ordinea publică.

O bandă de vagabonzi și băieți de prăvălie a străbătut ieri, vreme de câteva ore, mai multe cartiere ale Capitalei, spărgând ferestrele caselor evreiești și vitrinele magazinelor ținute de evrei, cu urlete de sălbateci".

Riposta dată conservatorilor prin articolul „Două politici" a avut, însă, şi o urmare total imprevizibilă. Căci dacă George Em.Lahovary rămăsese cu articolul lui în limitele unei polemici de presă, Nicolae Filipescu s-a socotit jignit în onoarea lui şi şi-a provocat adversarul la duel. Acesta din urmă a considerat, la rândul său, că dacă

ar fi desconsiderat provocarea ar fi însemnat că dă dovadă de laşitate şi a acceptat.

Cu o zi înainte de data fixată de martorii celor două părţi, revenit acasă aproape de miezul nopţii, George Em. Lahovary şi-a chemat valetul, i-a dat ultimele recomandări în legătură cu serviciul său, i-a spus de duel, dar i-a interzis categoric să sufle vreo vorbă, „indiferent cui".

A doua zi s-a dus, ca de obicei, la redacţie, unde a stat, însă, foarte puţin şi, după cum a relatat „L'Indépendance Roumaine" din 12 decembrie 1897:

„La zece jumătate l-am văzut încă ocupat cu conducerea ziarului, rămânând în post până în ultimul moment, plin de proiecte pentru prosperitatea României. După jumătate de oră nu mai era în viaţă.

Fulgerătoarea veste a morţii sale a pricinuit în oraş o mare şi adâncă emoţie, d.Lahovary fiind iubit de toţi oamenii de bine. Din păcate, a trebuit să moară ca să fie apreciat aşa cum merită.

O soţie devotată, o mamă căreia soarta i-a rezervat o asemenea durere, fraţi surori iubite se pleacă acum asupra trupului neînsufleţit al celui ce părea să aibă înainte multe zile închinate fericirii alor săi şi binelui patriei.

Toţi copiii din „L'Indépendance Roumaine" îngenunchează şi plâng în faţa mormântului atât de prematur deschis.

Redacţia"

„Jurnalul" lui Zoe Suţu abundă, de altfel, în raportări şi la alte izvoare. Ceea ce ne permite să reconstituim, graţie martorului Constantin Izvoranu şi cum s-a desfăşurat duelul:

„Lupta a avut loc la ora 11 fix.

Adversarii s-au dezbrăcat până la centură. D.V.Ionescu a fost desemnat, prin tragere la sorți, arbitrul de teren.

Imediat ce luptătorii au luat poziție, mi-am dat seama că George Em.Lahovary era pierdut. Inferioritatea lui era totală, superioritatea lui Filipescu copleșitoare, încât cel dintâi nu mai avea decât o singură speranță, ca acesta din urmă să se mulțumească să-i producă o rană ușoară.

În prima repriză, Filipescu s-a năpustit ca un taur. Lahovary uitase, parcă, și cele câteva parade pe care-l învățasem. S-a oprit în loc și s-a mulțumit doar să ridice sabia în aer, de parcă ar fi vrut să gonească un câine.

Duelul a fost întrerupt. Lahovary se retrăsese până aproape de peretele sălii.

Repriza a doua a fost ca o străfulgerare. Filipescu a fandat cu o iuțeală extraordinară și și-a străpuns adversarul.

Lahovary a rămas o clipă în picioare, cu privirile pierdute, apoi s-a clătinat. Am sărit să-l sprijin. N-a mai apucat să rostească decât câteva cuvinte: „– Mamă, e o crimă". Și a leșinat.

Articolul din „L'Indéependance Roumaine" care i-a vestit moartea, a mai oferit și alte detalii:

„D.Lahovary s-a prăbușit. Își pierduse complect cunoștința și intrase în agonie. Doctorul Romalo s-a grăbit să vină lângă el.

După zece minute de totală absență, rănitul a deschis ochii, a articulat câteva cuvinte.

Agonia a durat aproape 25 de minute.

... În oraș consternarea a fost generală.

Pe acoperişul clădirii ziarului a fost arborat drapelul negru".

Autopsia trupului a fost făcută a doua zi, de către doctorul Minovici, care a constatat că rana avea o adâncime de 15 până la 20 de centimetri.

După autopsie, corpul a fost îmbălsămat. Iar după amiază sculptorul Georgescu a luat masca obrazului.

Zoe Suţu a supravieţuit şi celui de-al doilea soţ, iar când peste cerul Europei au început să se adune norii vestitori ai unor vremuri nespus de tulburi s-a întors la Bucureşti. Dar nici aici n-a avut parte de o atmosferă mai senină.

Căci iată cum sună ultimele rânduri ale Jurnalului ei:

1940

„Aflu, îngrijorată, asasinarea lui Iorga, o personalitate în România, un mare istoric. Am fost la înmormântare. Am asistat la cursurile lui, pe care le frecventam cu multă asiduitate.

4 decembrie. Cutremurele de pământ se succed unul după altul; trăim, parcă pe un vulcan. Nicicând n-a fost viaţa mai ameninţată ca până acum.

Se spune că o să avem parte de război, care o să înceapă din primăvară. Dumnezeu s-a săturat de păcatele oamenilor şi-şi arată mânia. Revoluţii, cutremure de pământ. Tot atâtea semnale care arată că oamenii trebuie să ispăşească pentru răutatea, vrăjmăşia şi mizeria în care se complac."

Berlin, la finele veacului XIX

„Aveam 160 lei pe lună. Nu mi-a lipsit niciodată un ban"...

Alexandru Alimăneşteanu

La Berlin şi, în genere, în Germania secolului XIX mulţi din cei care au avut apoi un cuvânt de spus în evoluţia societăţii româneşti şi-au dobândit pregătirea pentru ceea ce aveau să însemne odată întorşi acasă.

Dacă pentru primele cinci-şase decenii ale veacului avem mai multe mărturii ale celor care şi-au făcut ucenicia pe meleaguri germane, pentru ultimii ani ai veacului ele sunt reduse ca număr, dar nu mai puţin interesante. De aceea, mărturisesc, am fost realmente foarte bucuros când am descoperit evocarea lăsată de Alexandru Alimăneşteanu, într-un plic adresat lui Ion Pillat.

Dar, mai întâi, câteva cuvinte despre autor.

Născut la 1 august 1874, la douăzeci de ani a fost trimis de tatăl lui în Germania spre a se pregăti pentru profesia către care simţea că are chemare, aceea de

specialist în economie şi finanţe. După câţiva ani petrecuţi acolo, a trecut în Olanda şi de acolo la Londra, sejururi din care de asemenea a lăsat însemnări ce ar merita să vadă lumina tiparului.

În fiecare din aceste locuri a deprins cunoştinţe şi comportamente care, ulterior, i-au fost de mare utilitate în carieră. În Germania, de pildă - ne-o spune el – „Am învățat ordine, metodă, stăruință şi disciplină în muncă".

Revenit în ţară, a lucrat în posturi de conducere, în mai multe societăţi importante ale vremii - şi după cât se pare şi la „Banca Românească", pe atunci un simbol a ceea ce adversarii politici numeau „finanţa liberală". De altfel a şi fost în mai multe rânduri deputat şi senator P.N.L. şi şeful organizaţiei judeţene Olt a acestui partid.

A fost căsătorit cu Pia Brătianu - care o bună bucată de vreme a dat chiar numele străzii unde au locuit, în aceeaşi casă cu Ion Pillat.

A murit în 1946.

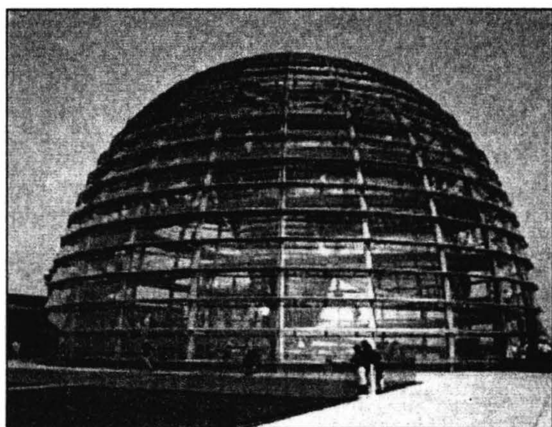
Fără a vădi veleităţi literare, amintirile sale sunt, cred, interesante şi pentru datele pe care ni le furnizează despre ceilalţi tineri români aflaţi la Berlin: I.Costinescu care, de profesie medic, a fost între cele Două Războaie Mondiale de mai multe ori ministru al Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale; Mihail Manicatide, şi el medic, profesor universitar şi autor al multor lucrări de specialitate; Iuliu Valaori, doctor în litere şi filozofie, profesor de limbi clasice la Universitatea Bucureşti, autor a numeroase lucrări de filologie greacă şi latină şi mulţi alţii - printre care „maiorul Averescu" – despre care avem acum prilejul să aflăm că şi el era atunci la Berlin.

Însă, mai presus de toate, iată, amintirile lui Alexandru Alimăneşteanu evocă o experienţă de viaţă într-o lume

care a fost, ele impun şi concluzii de care ar trebui să ţinem seama şi acum.

„Terminând armata, m-am dus la Alimăneşti unde i-am găsit pe toţi trişti în urma nenorocirii de la Curţişoara. Nu se terminase încă căratul uneltelor şi vitelor de la Curţişoara şi cu cât le vedeam, cu atât eram mai amărât. Mă gândeam la greutăţile tatălui meu, cu trei copii în liceu şi cu mine pe punctul de a pleca în străinătate. După câteva zile a căzut guvernul conservator şi a venit, după şapte ani de opoziţie, cel liberal. M-am dus cu tata şi tata mare la alegerile parlamentare, care au fost foarte libere şi în care nu a intrat nici un conservator. Ţara cerea pe liberali şi alegerile nu se făcuseră cu bătăi şi cu chinoroz, cum făcuseră conservatori în cei şase ani. După puţin timp s-a prăpădit tata mare. Acel om cât muntele şi care s-ar fi crezut că va trăi 100 de ani.

După multă trudă părinţii mei s-au hotărât să mă trimită în străinătate.

Domul din Berlin

În drum spre Berlin, m-am oprit opt zile la Karlsbad. De acolo m-am dus la un coleg de şcoală, student, la Dresda. Împreună cu el am vizitat minunatele muzee din acel oraş. Cu cât interes am ascultat explicaţiile ce ni se dau despre celebrul tablou al Madonei Sixtine. Am stat mai multe dimineţe pe scaun privind Madona, dar mai ales pe o pictoriţă frumuşică care scotea o copie după tablou. De la Dresda am plecat la Berlin şi am avut nenorocul să ajung pe un timp mohorât. Tocmai se serba aniversarea căderii Sedanului. Limba germană, cu care mă chinuisem cinci ani, nu o ştiam mai deloc. M-am pus pe muncă; luni de zile nu am văzut nici un român, decât pe Beldiman, ministrul nostru la Berlin. Peste câteva luni, intră la mine doi sublocotenenţi, G.Jitianu din artilerie şi Alexandru Gorski din Geniu. Veniseră să facă şcoala de aplicaţie de la Charlottenburg. Nu ne vedeam decât duminica. Mi-a ajutat mult la învăţarea limbii bagajul de vorbe şi de verbe ce le strânsesem în cei cinci ani. Cum am sosit la Berlin l-am întrebat pe birjar dacă cunoaşte o pensiune. M-a dus în Karlstrasse la un poliţist şi după câteva zile m-am mutat în Kaiserstrasse, lângă palatul Împăratului. În acel timp era la Berlin Kunstgewerbe - Ausstellung. Am rămas înmărmurit când am văzut progresele la care ajunsese industria. Maşinile de cules, rotativele enorme, industriile chimice şi de culori m-au impresionat mult, de asemenea organizaţia socială, birturile, locuinţele şi căminele populare. În expoziţie era o secţie colonială din Africa şi un trib de beduini. Aceştia dau spectacole de lupte de călăreţi sălbateci care impresionau foarte mult. Această expoziţie mi-a folosit enorm, deoarece din prima lună a sosirii m-a pus la curent cu foarte multe lucruri.

Această expoziție a avut pentru germani unele urmări neplăcute. În multe cămine bărbații s-au pomenit că femeile lor au născut copii negri. Se poate închipui câte tragedii familiale s-au produs, pentru că femeile au gustat din fructul oprit. Tot atunci, „Berliner Lokalanzeiger" a anunțat că se va face pe dealul câmpiei Tempelhof experiențe cu balonul fără cârmă. M-am dus și eu. Erau mii de oameni acolo. Balonul s-a înălțat și după câteva minute vedem că balonul se aprinde. Am asistat să vedem tristul spectacol. A căzut echipajul carbonizat. Multă vreme m-a urmărit acest spectacol. Mă gândeam câte vieți omenești nu se sacrifică pentru știință, pe care, oamenii din nenorocire, o întrebuințează pentru distrugerea civilizației și a omenirii. Mă întreb dacă nu este începutul unei decadențe și ducerea societății la sclavie, barbarie și viața animală. În toamna aceea a plecat spre Polul Nord Andree cu balonul și nu s-a mai întors. Se zice că de curând ar fi fost găsit înghețat de alți exploratori în apropiere de Pol.

Îmi alesesem ca activitate banca. Am căutat să fac practică în bănci. În acest scop, fratele meu Costică mi-a trimis recomandații către Diskonto-Gesellschaft, Deutsche Bank și Banca Mendelsohn de la Eugen Carada, Ion Kalinderu, Menelas Ghermari, Emil Costinescu, oameni ce aveau legături cu finanța germană în instituțiile lor. După foarte multe greutăți, Diskonto-Gesellschaft m-a primit. Prin această bancă făceam noi împrumuturile de Stat. Nu am putut profita mult acolo. Era prea mare și operațiile prea specializate. Avea 2.200 funcționari și se primeau, în medie, zilnic 2.000 de scrisori. Am stat puțin și am intrat într-o bancă mai mică, unde în scurt timp am învățat toate operațiunile și mecanismul de bancă. De

două ori pe săptămână, când nu aveam cursuri, mergeam la Bursă. În anul al doilea erau 35 de români la Universitate şi cursuri speciale. În fiecare sâmbătă, la ora şase, ne întâlneam în sala de sus la restaurantul Terminus. Până la ora opt ţinea unul din noi o conferinţă, când ne scoboram la masă. După masă ne duceam la concert, săli de dans sau cafenea. În 1896 am înfiinţat prima societate a românilor din Berlin. Primul preşedinte a fost doctorul, profesor universitar M.Manicatide, vice-preşedinţi profesorii Iuliu Valaori şi Grigorovitz, secretar Al.Gorski, casier eu, membri profesor Şumuleanu, Călugăreanu, G.Creangă, Veliki, inginer Maxim, Glatz, Stratulat, Antoniu. Doctorul Gerota şi Nolicu Antonescu tocmai părăseau Berlinul. Pentru că unii din români lipseau de la şedinţe, am propus să fie amendat cel ce lipsea cu 20 pfenigi. De atunci au început să vină regulat. Conferinţele erau foarte interesante. Ne stimulam unii pe alţii şi eram foarte uniţi. Eu am vorbit despre comerţul exterior al României şi despre cauzele împărţirii Poloniei - intriga şi dezunirea. După conferinţe ne duceam unde se anunţa că venise o orchestră renumită şi la baluri.

Veneau şi de la noi tarafuri de lăutari, mai cu seamă din Ploeşti. Ne duceam la ei pentru că ni se spusese că aveau mare trecere la femei. Unul din prietenii noştri pusese ochii pe o chelneriţă nostimă şi se pregătea ca la închiderea restaurantului să plece cu ea. Eu glumeam cu el şi-i spuneam să nu se trudească degeaba, că are să i-o şterpelească un ţigan lăutar. La plecare, am văzut că gluma noastră era realitate. La plecare, chelneriţa era de braţul unui ţigan urât foc, ai cărui dinţi sclipeau. Iarna, duminicile şi sărbătoare ne duceam la matineuri, la Operă şi la teatre sau filarmonici, iar seara la concertele clasice,

unde ascultam pe Ioachim, Sarasati, Lili Lehman şi toate celebrităţile mondiale. Studenţii plăteau preţuri de nimic. Ce era de remarcat pe atunci era că se aplaudau cel mai mult cântecele franceze ca Gounod, St. Saens, Massenet. Când veneau Réjane şi Yvette Guilbert sălile erau arhipline. Cele mai cautate din concerte erau, totuşi, cele clasice, în zile de sărbătoare, deoarece era singurul loc unde putea merge lumea intelectuală. Berăriile, cafenelele, teatrele erau pline de oameni din popor. În zilele de sărbători, dimineaţa, cutreieram sălile de pictură, sculptură.

Primăvara, vara şi toamna ieşeam afară din Berlin, prin păduri şi lacuri. Grünwald şi Wansee erau cele mai căutate. Eu, în special vara, când mai toţi românii veneau în vacanţă, vizitam ferme, câmpuri de experienţă şi, în fine, tot ce mă interesa şi-mi folosea în viaţă. Tot timpul cât am stat în străinătate nu am venit o dată în ţară. La germani, seara de Crăciun este o mare sărbătoare. O făceam, de obicei, la Wintergarten. Luam bilete cu 15-20 zile înainte. Pe scenă apăreau multe diseuse franceze.

Împăratul Wilhelm al II-lea ţinea mult să se sărbătorească zilele de victorie ale germanilor şi ale familiei imperiale. Nu era lună să nu fie două-trei sărbători. Militarii le petreceau la cazinourile de la regimente sau la şcolile speciale. Ofiţerii germani erau din familii nobile şi cu avere. Leafa le era foarte mică. Aveau, însă, avantaje mari, trăind pe nimica. Faptul că erau toată ziua împreună era o mare legătură între ofiţeri şi trupă. Maiorul Alexandru Averescu era ataşatul nostru la Berlin. Mai târziu a fost prim-ministru şi a comandat armata II-a în războiul din 1916 la Mărăşeşti. Era foarte gentil. Invita ofiţeri şi se ocupa de ei. Avea multe cunoştinţe militare.

Un general german s-a mirat când i s-a spus că făcea parte din cavalerie. Cunoştea artileria la perfecţie.

În 1898 se zvonise că Bismarck era grav bolnav. Doream să-l văd şi eu înainte de moarte. Mă sui în tren şi plecai la Hamburg. De acolo luai un tren care ducea la Friedrichsruhe. Ca să fim acolo la ora unu când ieşea, de obicei, la plimbare. În faţa castelului era un deal de unde se vedea în curte. Când am urcat, am găsit acolo cinci-zeci-şaizeci de persoane, ca şi mine dornice să-l vadă. Peste câteva minute trage o trăsură cu doi cai negri, aco-periţi cu valtrapuri albe, în faţa castelului. Apăru marele Bismarck, înalt, cu faţa de ceară şi brăzdată. Era urmat de unul din fiii săi. S-a plimbat prin parc cam o jumătate de oră, apoi s-a înapoiat. Am fost bine inspirat ca să mă duc să-l văd, căci peste trei săptămâni s-a dus în lumea celor drepţi şi aş fi regretat toată viaţa că nu l-aş fi văzut. Pe când îi aşteptam înapoierea, câte gânduri şi câte fapte ale lui nu mi-au trecut prin minte.

Vedeam pe acel mare colos care, la un moment dat, fusese toată politica omenirii, care a mărit şi a făcut atâtea pentru ţara sa, cum se stinge ca o lumânare în singurătatea de la Friedrichsruhe; dezgustat de ingratitudinea celor ce le-a făcut atâta bine. Mă indigna chipul neomenesc cu care s-a despărţit Împăratul de acela ce a făcut unitatea germană. N-a putut scăpa nici el de ingratitudinea contimporanilor. Rămâne tot legea eternă a dreptăţii că faptele mari nu se pot întuneca şi că pigmeii nu-şi pot ridica sufletul şi mintea la asemenea seninătăţi.

Peste o lună eram în staţiunea climaterică de la Kohlberg, pe marea Baltică. Acolo era un singur hotel şi vreo 40-50 de vile. Mesele le luam la hotel. Hotelierul era un german polonez care fusese în România. El mi-a po-vestit de înfiinţarea portului de petrol la Constanţa şi de

mutarea plajei la Mamaia. La masă vedeam trei femei şi doi bărbaţi îmbrăcaţi în negru. Mă impresiona simplitatea lor şi, întrebând pe hotelier, îmi lămuri că erau băieţii şi nurorile lui Bismarck. La fiecare 2 săptămâni erau alergări de cai în staţiune. M-am dus regulat la curse. În tribune erau numai junkeri, prinţi, conţi din Pomerania, toţi foarte simpli şi rezervaţi. Cât am stat la Kohlberg am vizitat multe gospodării. Într-o zi am voit să gust şi eu una din plăcerile localităţii, de a mă duce cu pescari în largul mării. Regulez cu unul din ei şi la crăpatul zilei am fost la debarcader. Plecau bărci cu 12 pescari. După ce ieşisem în largul mării şi începuse să dispară pământul, am început să sughiţ. Am auzit pe pescari: „Ist fertig", adică îşi dădeau seama că mă apucase răul de mare. De la ora 3½ dimineata şi până la 7 seara nu am stat în barcă decât cu faţa în jos. Nu am văzut absolut nimic. Când am pus iar piciorul pe pământ m-am simţit absolut sănătos. Aceasta mi-a fost păţania în prima mea excursie pe mare.

Cât am stat la Berlin aveam 160 de lei pe lună. Nu mi-a lipsit niciodată un ban. Am trăit tot aşa de bine ca şi ceilalţi români şi câteodată mă găseam în măsură să împrumut pe unii colegi care aveau 400 de lei pe lună. Am văzut tot ce era mai interesant, ca şi ei. Mai întotdeauna către finele lunii se împuţinau banii şi atunci ne duceam să mâncăm la restaurantul vegetarian din dreptul Universităţii. Cu 50-60 de pfenigi aveam 3-4 feluri de mâncare, desert şi pâine. Ne simţeam foarte bine, poate că ne dezintoxicam de carnea ce mâncam în celelalte zile ale lunii.

De câte ori veneau sărbătorile Crăciunului, Paştele şi vacanţa mă apuca un dor de-ai mei şi de ţară. Mă gândeam la veselia de altădată. Mă vedeam pe coastă, la

Alimăneşti şi cârdul de tineret. Căutam cu prietenii să nu ne tot gândim şi să ne întristăm.

Cât am stat în Germania am căutat să văd tot şi cred că mi-a rămas puţin, fără mare importanţă, nevăzut. Palatele imperiale, Potsdamul, Babelsberg, Spandau, unde era depozitat aurul plătit de Franţa în războiul din '71, muzeele şi multe altele demne de văzut. În ultimul an, am studiat comerţul cu vinuri cu Germania. Am făcut un raport către ministerul Agriculturii. Începusem să studiez şi comerţul cu fructe, pe care l-am terminat la Rotterdam, având nevoie şi de piaţa aceea.

M-am ocupat de aproape de silozuri şi varante, de cereale şi fructe. Fratele meu Costică mi-a trimis un foarte interesant studiu al inginerului inspector Schlawe asupra silozurilor din America, pe care ministrul Lucrărilor Publice Ionel I.C.Brătianu îl trimisese să le studieze.

În primăvara lui 1898 am asistat la experienţa telegrafiei fără fir, făcută la Politehnica din Charlottenburg, experienţă la care a asistat şi Împăratul Wilhelm al II-lea.

În ultimele 6 luni cât am mai stat la Berlin am avut o cameră cu chirie la o familie evreiască. Atunci am putut să-mi dau seama ce grijă extraordinară pun evreii la creşterea copiilor lor. Fiecare membru din cei 5 bătrâni se ocupa de o parte din educaţia şi instrucţia celor 2 copii. Erau abonaţi la „Berliner Tageblatt", care avea în fiecare zi un supliment pentru comerţ, industrie, finanţe, agricultură şi cultură.

La masă, povestea fiecare ce citise din partea ce i se atribuise. Dau explicaţii şi copiii nu numai că ascultau, dar puneau întrebări, la care părinţii le dau desluşiri. Părinţii căutau să vadă dacă au înţeles. Sărbătorile se

duceau, pe rând, la diferite muzee şi le explicau. Aceşti copii la 15 ani ştiau mai mult decât un om de 40 de ani din alte ţări. Aşa se înarma pentru lupta vieţii această rasă, pe lângă ajutorul material şi moral ce li se da de diferitele lor asociaţiuni.

Ajuns la sfârşitul studiilor, Berlinul mi-a folosit foarte mult. Germanii au fost binevoitori cu noi românii, fiindcă România era în alianţă cu ei. Am învăţat ordine, metodă, stăruinţă şi disciplină în muncă. Păcat că în urmă conducătorii lor l-au militarizat şi le-au desfiinţat orice ideal.

Înainte de a trece în Olanda, am vrut să studiez porturile, docurile, silozurile şi magazine de la Marea Baltică şi a Nordului. La începutul lui august, am pornit cu trenul la Memel şi de acolo, din port în port, am ajuns până la Kiel. Până la Hamburg am avut o mare decepţie. Nu am găsit nici o instalaţie modernă din cele ce citisem că există în America. Chiar vechile porturi hanseatice, Danzig, Stettin, Lübeck erau rudimentare. Hamburgul şi Bremen erau moderne. În drumul meu m-am suit pentru prima dată în expresul Roma-München-Copenhaga-Stockholm care făcea 100 km pe oră. Zguduia, ne venea ameţeala, pe ferestre intra nisipul din Pomerania, un om la fiecare douăzeci de minute venea de ştergea praful de pe perne. La Danzig m-a interesat ulicioara rămasă cu casele ei timp de 1.000 de ani neschimbată. Am stat ore întregi să privesc acele clădiri care aveau un farmec cu totul deosebit. De la Hamburg am trecut prin canalul Kiel, m-am dus la Bremen, de unde mi-am urmat drumul la Rotterdam. Am părăsit Berlinul unde petrecusem aşa de bine cu camarazii mei şi am văzut atâtea lucruri interesante pentru ţara noastră.

New-York în 1918

O cameră în hotel de lux, 20 lei • În afara „voiajului", acces liber doar rudelor de gradul întâi • Fără „pourboire"-uri • „Impresiune" total deosebită față de Europa • Străzile – ziua și noaptea

Doctorul Constantin Angelescu a fost, fără îndoială, una din cele mai interesante personalități ale clasei noastre politice dintre cele două Războaie Mondiale. A impulsionat decisiv modernizarea învățământului de toate gradele - introducând, de pildă, bacalaureatul, transformat în treaptă hotărâtoare pentru orice tânăr ce voia să-și croiască o „carieră", cum se spunea - ceea ce a și făcut să fie considerat un al doilea Spiru Haret.

Absolvind în 1897 Facultatea de Medicină din Paris, a mai rămas o vreme acolo colaborând la publicații de specialitate ca: Mercredi Médical, Annales de Médicine, La Gazette des Hôpitaux și ținând conferințe în cadrul unor Societăți științifice de profil.

Revenit în țară, după un răstimp în care a lucrat în spitalele Brâncovenesc și Filantropia, a devenit, în 1903, profesor și director al Clinicii de chirurgie a Facultății de Medicină din București.

Interesat şi de politică a aderat la Partidul Liberal care, între 1914-1916, i-a încredinţat portofoliul Ministerului Lucrărilor Publice. Numit apoi Ministru plenipotenţiar în Statele Unite, a rămas în această funcţie circa doi ani – 1917-1918.

După un nou, dar de astă dată scurt popas în capitala Franţei, unde a fost ales membru al Consiliului pentru Unitatea Românilor, care avea menirea de a crea o atmosferă favorabilă României în preajma Conferinţei de Pace, s-a integrat definitiv în viaţa politică autohtonă.

A fost cooptat în nu mai puţin de zece formaţiuni guvernamentale – conduse, succesiv, de Ion I.C. Brătianu, G.G. Mironescu, Iuliu Maniu, I.Gh. Duca sau Gh. Tătărescu – în calitate de Ministru al Instrucţiunii Publice, Ministru al Instrucţiunii Publice, Culte şi Arte, Ministru al Educaţiei Naţionale, dar şi, pentru scurte perioade, ad-interim la Comunicaţii sau Subsecretar de Stat la Ministerul de Interne.

Un număr de texte ale sale, ce ni s-au păstrat: Activité du Ministère de l'Instruction 1922-1926; Discurs relativ la legea organizării Culturale; Discurs la legea învăţământului superior ţinut în şedinţa Senatului; Contribuţii la istoria învăţământului ori La deschiderea noului an şcolar 1936-1937 ar merita să fie citite şi de cei care conduc astăzi destinele învăţământului nostru.

Membru de onoare al Academiei Române (din 1934), s-a alăturat ulterior regimului autoritar al lui Carol II, care l-a numit Consilier regal, pentru ca în o ultimă parte a vieţii (între 1941-1947) să preia preşedinţia Ligii Culturale.

Bolnav şi integrat în Spitalul Francez, care fiinţa atunci în Capitală, s-a stins din viaţă în 1948.

Însemnările de faţă datează, cum chiar autorul lor ne-o spune, din răstimpul cât a fost Ministru plenipotenţiar. Aşternute din fuga condeiului, probabil fără intenţia de a le publica ca atare, ci mai degrabă spre a-i rememora o experienţă interesantă, ele ne revelează şocul produs de descoperirea unei civilizaţii total diferite – cum mai era atunci „Lumea Nouă" – asupra unui intelectual familiarizat, totuşi, cu viaţa unei mari capitale europene.

Ele pot, însă, fi, uneori surprinzătoare şi pentru noi cei de astăzi atunci când citim că în Statele Unite din vremea aceea nu se ştia, bunăoară, ce-i „pourboire"-ul. Deşi poate că, mai ales, tinerii, care vorbind acum fluent romgleza, ar putea fi interlocaţi de respectivul galicism: drept care mă văd obligat să-i informez că el poate fi foarte uşor explicat printr-un turcism: bacşiş, termen de care, sunt sigur, s-au mai ciocnit.

Alte curiozităţi ale textului vor fi cu siguranţă mai accesibile cititorilor de toate vârstele.

De la debarcare am fost duşi la hotelul Biltmore, unde era şi Misiunea militară românească condusă de Miclescu, trimisă în Statele Unite ca să cumpere material de război pentru armata română.

Voi vorbi de această misiune mai târziu şi voi arăta că ea era departe de a-şi îndeplini însărcinarea ce avea aşa cum trebuia, deşi era condusă de un om cinstit, însă cu totul inferior ca inteligenţă şi ca activitate.

Hotelul Biltmore, situat pe Madison Avenue, între a 43-a şi a 44-a stradă este o construcţie nouă reprezentând ultimul confort modern, având 20 de etaje, cu 1000 de camere.

Ele comunică pe sub pământ cu una din cele mai mari şi cele mai însemnate staţiuni de Cale Ferată din New York, cu „Grand Central Terminal". Din această staţie pleacă în fiecare oră câte 200 de trenuri cu 70.000 de pasageri. Interiorul sălii principale a acestei gări poate conţine până la 15.000 de pasageri. Tavanul acestei săli imită cerul, având mii de stele, care strălucesc pe acest cer albastru, producând un efect extraordinar.

În hotel mi s-a dat, la al 15-lea etaj, o cameră foarte spaţioasă, al cărei confort, de asemenea, nu lăsa nimic de dorit. Pentru această camera plăteam 4 dolari pe zi, dolarul valorând 5 lei la venirea noastră la New York, costul camerei era, deci, de 20 lei pe zi. De altfel, cam acesta era costul unei camere bune, cu baie, în mai toate marile hoteluri de la New York, la Waldorf Astoria, la Plaza (unde am locuit mai târziu când am venit din nou la New York) etc.

Intrând în camera mea de hotel, am găsit pe masa de noapte Biblia, cum de altfel găseşti Biblia în toate camerile hotelurilor din New York şi din Londra.

Faptul se explică, căci în America, ca şi în Anglia, credința şi spiritul religios domină atât de mult sufletul creştinilor, încât aceştia nu pot trăi fără ca să o aibă ca îndrumător al vieții.

/.../ Dar să revin la camera ce am ocupat la Hotel Biltmore şi să dau oarecare detalii. Confortul, cum am mai spus şi curățenia sunt ireproşabile, uneori chiar sunt împinse la extrem. E suficient să spun ca cearceafurile patului se schimbă în fiecare dimineață. Că la lavoir se pun în fiecare zi câte 5 şervete curate în locul celor din ajun, chiar dacă ai servit numai puțin din unele dintre ele. În fiecare lavabou găseşti săpun nedespachetat pentru mâini şi pentru ras. Toate acestea sunt în costul camerei, fără nici un supliment peste prețul acesteia.

Şi aici îmi permit să deschid o mică paranteză şi să examinez o chestiune care s-a discutat adeseori şi care pe mine m-a frapat şi care mă face să afirm că cei care au susținut contrariul nu au dreptate.

Cât am stat în Statele Unite, la New York, la Washington, la Philadelfia, la Chicago nu am dat nici un pourboire, nici la hotel, nici la restaurant, nici la bărbier şi nici în o altă parte pentru serviciile ce mi s-au făcut. Țigănia aceasta a pourboirului[4], care constituie o adevărată ruşine în Europa, nu este practicată în Statele Unite. Servitorii, chelnerii, oamenii de serviciu, nimeni nu mi-a cerut pourboire, iar persoanele care mă însoțeau m-au oprit să le dau, spunându-mi că acest obicei nu este

---

[4] Bacşiş

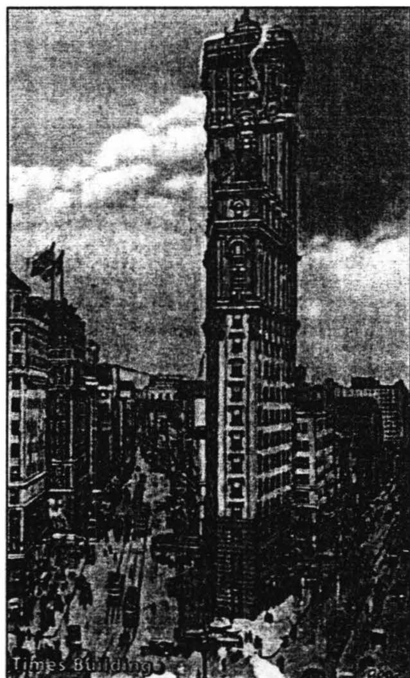
practicat în Statele Unite şi că numai europenii caută să-l introducă, deşi în America sunt contra.

Revenind la descrierea camerei, trebuie să adaog că toate camerele hotelurilor sunt astfel încălzite, bine înţeles cu căldura centrală, încât în permanenţă ochiurile de sus ale ferestrelor prevăzute cu aparat de aeraţie sunt întredeschise. Din cauza fumului, însă, care se degajează de la Metropolitan şi de la Drumul de fier aerian (Elevated trains, Elevated railroad), în camere, chiar la etajele superioare, lenjeria se acoperă cu un strat subţire de praf de cărbuni, ceea ce nu este tocmai agreabil.

O dispoziţiune cu totul specială Statelor Unite şi pe care nu am mai văzut-o în alte ţări este dispoziţia luată în hotelurile din America de Nord de a nu permite pasagerilor să primească în camerele lor alte persoane decât pe soţii sau soţiile lor, pe părinţii, surorile sau fraţii lor. Celelalte persoane ce voiesc să-i vadă, trebuie să-i aştepte în hotelurile sau saloanele hotelurilor şi acolo are loc întâlnirea. La hoteluri, în etaje, sunt adeseori postaţi poliţmani care escortează femeile care intră în camera vreunui voiajor, dacă această femeie nu este una din rudele voiajorului citate mai sus.

S-au întâmplat, uneori, în această privinţă mari neajunsuri directorilor hotelurilor, când din exces de zel vreun poliţist, aplicând sistemul de mai sus, fie că nu luase informaţiile necesare, fie că locatarul camerei era un escroc, a cărui escrocherie nu se putea demonstra, arestase o femeie găsită în camera unui voiajor.

Iată un caz pe care mi l-a comunicat fostul senator de Prahova Negulescu, vice-preşedinte al Senatului, care se găsea la New York în timpul când eram şi eu acolo.

Un călător a ocupat o cameră într-un hotel şi fără să anunţe pe Directorul hotelului că-i soseşte soţia peste 2-3 zile, soţia venindu-i şi urcându-se în camera lui a fost arestată de poliţmanul etajului. De aici scandal, dare în judecată şi condamnare la o mare amendă a Directorului hotelului.

Acestea fiind zise asupra hotelului şi asupra ce am ocupat la New York la sosirea mea în Statele Unite, trecem acum la impresiunile ce mi-a făcut acest oraş extraordinar care este New York-ul şi care diferă în totul de impresiunea ce mi-au făcut până acum toate oraşele din Europa.

Bine înţeles, voi insista foarte sumar asupra acestui subiect, dând numai câte un amănunt, căci nu e nici locul, nici cazul, ca să mă depărtez prea mult de scopul ce urmăresc prin aceste amintiri.

Cum eram obligat să stau câteva zile la New-York, înainte de a merge la Washington, m-am decis să vizitez oraşul şi am rugat pe o persoană care cunoştea acest oraş, căci îl locuieşte de peste 15 ani, cu tot ce prezintă el de remarcat, să mă însoţească dându-mi toate explicaţiile necesare. Graţie acestui lucru, am fost chiar, în cele

câteva zile cât am stat, la un concert, ca să-mi fac o idee precisă despre acest oraş într-adevăr extraordinar, cum spuneam, ca să-mi dau seama despre moravurile şi starea lucrurilor din această parte a lumii, care nouă celor noi veniţi din Europa, ni se par atât de diferite şi atât de stranii faţă de ceea ce cunoaştem din rânduielile şi obiceiurile lumii vechi de dincolo de peste ocean.

Am văzut New-York-ul în mai mute rânduri şi mi-am complectat astfel impresiunile din primele zile ale sosirii mele.

În fiecare dată am rămas adânc impresionat de haosul şi zgomotul asurzitor ce se degajează din acest oraş în tot cursul zilei şi care se continuă – aproape cu aceeaşi intensitate toată noaptea. De altfel, New-York-ul trebuie văzut atât ziua, cât şi noaptea.

Impresiunea ce acest oraş îţi produce atât la lumina zilei, cât şi la lumina milioanelor de becuri electrice noaptea e prodigioasă. Circulaţia şi aglomeraţia pe străzi este extraordinară, mintea omenească nu şi-o poate închipui, cu deosebire în cartierul afacerilor ziua, iar pe străzile principale atât ziua, până şi noaptea.

Ziua zgomotul produs de mecanismul ajuns la extrem, de zecile de mii de vehicule, de automobile, de tramvaie, de autobuze, de trenurile de la etaje de-a lungul stradelor (Elevated railroad), de trenurile subterane (Metropolitan), de trenurile prin tuneluri care trec sub apă, tuneluri sub Hudson, tuneluri care unesc Manhattan-ul, prin urmare New-York-ul cu New-Jersey; circulă peste podurile imense Brooklyn Bridge, Manhattan Bridge şi Williamsburg Bridge (care unesc New-York-ul cu foburgul Brooklyn), toate aceste produse de mintea şi mâna omenească minunează, dar în

același timp zgomotul zăpăcește, asurzește și îți trebuie vreme îndelungată ca să te obișnuiești cu ele.

Noaptea, alături de acest zgomot care-și continuă [cursul] său apocaliptic, feeria ce prezintă New-York-ul grație electricității este extraordinară. Mii și mii de becuri electrice dau acestui oraș o viață pe care noi europenii nu ne-o putem închipui.

Magazinele cu vitrinele lor luxoase și artistic aranjate, cinematografele cu reclamele lor orbitoare, restaurantele, dancingurile, automatele, marile ziare cu ecranele lor electrice pe care se anunță în fraze scurte știrile din toată lumea, zgârie-norii titanici și zeci de etaje cu ferestrele luminate à giorno și cu reclame electrice la sute de metri înălțime, sub formă de baloane, de trenuri, de automobile, de vagoane etc. dau o astfel de lumină și de înfățișare unora din stradele New-york-ului și în special Broadway-ului, încât te crezi transportat într-o lume ireală, într-o altă planetă.

Dacă la toate acestea se adaugă massele enorme de oameni care se mișcă ziua și noaptea, cu deosebire dumineca pe aceste strade, în special pe marea arteră comercială a New-York-ului, care este Broadway-ul, înțelege ori și cine ce este această viață intensă care face să bată, cum am spus, atât de adânc și atât de repede sufletul acestei lumi noi, chemată să dea un nou avânt omenirei viitoare, deschizând o nouă cale de progres și de civilizație.

Orașul New-York, propriu-zis ocupă o bandă de pământ, numită insula Manhattan, a cărei lungime este de peste 26 km și a cărei lățime variază de la câteva sute de metri în unele părți la aproape 7 ½ km în alte părți.

Această insulă Manhattan, şi prin New-York-ul propriu-zis, este situată între două râuri şi rada NewYork-ului care comunică cu Oceanul Atlantic.

La răsăritul insulei Manhattan este râul East-River, iar la vestul ei râul Hudson care se continuă spre nord, purtând numele de North-River. Râul East-River separă Manhattanul şi prin urmare New-York-ul de Long Island pe care se găseşte foburgul important Brooklyn şi foburgul Queens, iar râul Hudson şi North River separă Manhattanul şi New-York-ul de New Jersey, unde se găsesc oraşele industriale Jersey-City şi Hobokan.

Cele 4 foburguri din jurul New-York-ului: Brooklyn, The Bronx şi Richmond sunt astăzi încorporate la foburgul Manhattan, formând un singur oraş. New-York-ul de astăzi are 5 foburguri. New-York-ul nu exista înainte de 1623, insula Manhattan fiind cumpărată la această dată de la indieni pentru 24 de dolari plătiţi în [...][5] de către guvernorul olandez Minnil. Pe aceasta insulă s-au clădit atunci primele aşezăminte ale oraşului, căruia i s-a dat numele de Noul Amsterdam de către Compania olandeză a Indiilor Occidentale, care cea dintâi pusese stăpânire pe această parte a coastei americane. După aproape 50 de ani, englezii punând stăpânire atât pe Virginia, cât şi pe ţinutul din jurul său, au schimbat numele oraşului în New-York, după numele Ducelui de York, fratele regelui Angliei Carol al II-lea.

New-York-ul a rămas în posesia englezilor până în 1783 când, în urma războiului Independenţei, America de Nord a trecut pentru totdeauna în stăpânirea acesteia.

---

[5] Autorul a lăsat în două locuri spaţii pe care îşi propunea, probabil, să le complecteze ulterior, dar n-a mai revenit asupra textului.

În această sută de ani din urmă, New-York-ul s-a dezvoltat într-un mod extrordinar; de unde în 1820 el nu avea decât aproape 124.000 de locuitori, după 80 de ani, în 1900, numărul locuitorilor trecea de 3.000.000, iar în 1913 populaţia New-York-ului, împreună cu populaţia celor 4 foburguri unite cu el, trecea de 7.000.000. Astăzi, în 1918, această populaţie trece de 10.000.000.

New-York-ul este, prin urmare, cel mai mare nu numai din America, dar şi cel mai mare oraş din lume. Mult mai mare ca Londra, care are mai puţin de 7 milioane de locuitori.

La New-York, în afară de locuitori americani, de locuitori englezi, mai sunt numeroşii locuitori de alte naţionalităţi ca: germani, ruşi, polonezi, italieni, suedezi, norvegieni, scoţieni, unguri, francezi, spanioli, chinezi, japonezi, negri şi români, numărul acestora din urmă trecând de [...] din care cea mai mare parte sunt evrei originari din România, care ocupă în cea mai mare parte din ei un cartier special, despre care voi vorbi mai departe.

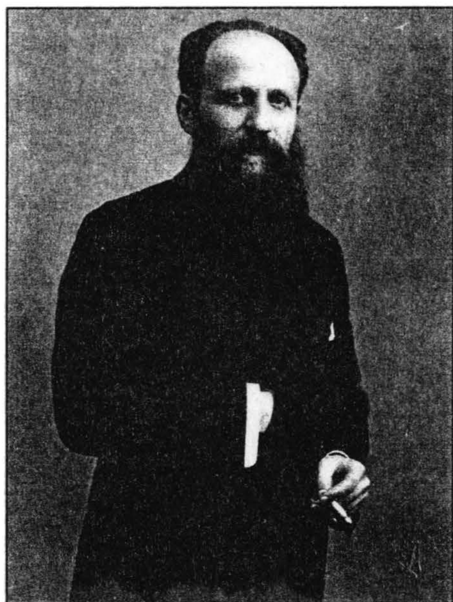
Orientarea în New-York este foarte uşoară, fiind dat planul stradelor sale.

În afară de partea de jos a oraşului, către vârful insulei Manhattan, unde stradele, cea mai mare parte, sunt neregulate şi formează o adevărată dedală de străzi ca în oraşele noastre europene, restul stradelor sunt drepte, aşezate la aceeaşi distanţă unele de altele, diriguate de la Est la Vest, numerotarea lor începând de la sud cu N° 1 şi mergând până la N° 217 la nord, acum în 1918, după cum îmi declară persoana care mă însoteşte şi care îmi dă aceste detalii.

Al Tzigara-Samurcaş

Primul vorbitor la Radioul românesc

Alexandru Tzigara-Samurcaş a fost, timp de câteva decenii, o figură de prim plan a vieţii culturale, cu o activitate foarte variată, greu de schiţat în câteva rânduri.

Era coborâtor al unei familii de boieri, „divaniţii" care – de teama mişcării revoluţionare a lui Tudor Vladimirescu şi apoi de invazia turcească – şi-a aflat un trecător refugiu la Braşov, de unde, în 1822, înaintaşul său Constantin

Samurcaş a fost iniţiatorul unui demers caracteristic pentru crepusculul perioadei fanariote. Şi anume, o corespondenţă ultra-secretă cu Friedrich von Gentz, mâna dreaptă a lui Metternich, şi care, generos recompensat, era gata să furnizeze informaţii ce puteau permite întrezărirea viitorului curs al evenimentelor.

Cu studii la Paris, Berlin şi München, Alexandru Tzigara-Samurcaş s-a consacrat cunoaşterii şi promovării artei populare româneşti în ţară şi peste hotare. Numit director al Fundaţiei Universitare „Carol I" şi, ulterior, al Muzeului de Arte Naţionale, iar din 1911 profesor la Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Bucureşti, a participat, numai până la Primul Război Mondial, la tot felul de congrese şi expoziţii internaţionale - la Paris, Liège, Berlin, Amsterdam şi Salzburg. După cum tot în acelaşi răstimp a procedat la estimarea odoarelor mânăstirii Secu sau a celor din Eparhia Buzăului, a ţinut nenumărate conferinţe şi a fost ales membru al Societăţii Regale de Geografie şi al Societăţii Arhitecţilor Români.

În 1913, deşi după vârstă nu mai putea fi mobilizat, s-a înrolat voluntar pentru ca, fiind martor al scenelor de pe câmpul de luptă „să poată să le eternizeze şi să contribuie prin cunoştinţele sale la formarea unei arhive nepreţute a vitejiei româneşti".

După izbucnirea Primului Război Mondial, la recomandarea Regelui Ferdinand, a rămas în zona ocupată de trupele germane spre a proteja Palatul Regal şi Domeniile Coroanei. Dar faptul că a acceptat să fie numit de ocupanţi Prefect al Capitalei i-a atras apoi tot felul de incriminări şi chiar răsunătoare procese cu N. Iorga şi Stelian Popescu, dar nici unul din guvernele care s-au

succedat nu i-a reproşat vreodată ceva. Mai mult, în 1926 a fost decorat de Regele Ferdinand cu ordinul „Steaua României“ în gradul de Mare Ofiţer.

Bărbat cu prestanţă şi incontestabil prestigiu în „lumea bună“ a Bucureştilor vremii, în 1928 a inspirat chiar revista Realitatea ilustrată să-l desemneze preşedinte al juriului ... chemat să aleagă „Cea mai frumoasă“ din România. Un juriu din care au mai făcut parte, alături de doamnele Alexandrina Cantacuzino şi Maria Giurgea, Liviu Rebreanu, N.Batzaria, Jean Steriade, Fr.Storck şi Al.Mavrodi.

În anul imediat următor, a organizat Pavilionul românesc la Expoziţia Internaţională de la Barcelona, primind din partea lui Grigore Gafencu, atunci Subsecretar de Stat la Preşedenţia Consiliului de Miniştri, şi misiunea de a conduce Secţiunea de artă populară românească la Expoziţia de la Atena, prilejuită de prima conferinţă interbalcanică de sub egida Biroului Internaţional al Păcii de la Geneva. Iar guvernul francez, prin ambasadorul său la Bucureşti G. Puaux, i-a transmis un preţios porţelan de Sêvres drept omagiu pentru contribuţia sa la manifestările culturale franco-române.

Şi s-ar mai putea continua mult în aceeaşi notă, menţionând, de pildă, prezenţa lui Tzigara-Samurcaş la al XIII-lea Congres de Istoria artei de la Stockholm, la o Conferinţă în capitala Finlandei unde a patronat pavilionul românesc, decorarea lui de către guvernul iugoslav cu ordinul „Sf. Sava“, etc., etc.

În 1939, în perspectiva tot mai ameninţătoare a unui nou măcel mondial, a fost invitat de Marele Stat Major al armatei la discutarea unui iluzoriu Anteproiect de

convenţie internaţională pentru protecţia monumentelor şi operelor de artă.

A trecut cu bine şi prin cel de-al Doilea Război Mondial şi şi-a putut vedea mai departe de ale lui - deşi în primele momente s-a izbit de unele dificultăţi create de intenţia desfiinţării secţiunii ţărăneşti a Muzeului de Artă Naţională – cum rezultă dintr-o surprinzătoare scrisoare inedită adresată lui ... Emil Botnăraş căruia i-a mulţumit pentru că „în afară de vechiul meu coleg Prof. Parhon – care a şi scris Ministrului Ralea în favoarea mea – D.V. sunteţi singurul care m-aţi sprijinit."

Aşa se face că din voluminoasa arhivă a lui Alexandru Tzigara-Samurcaş mai putem afla şi că în 1950 s-a numărat printre membrii Comitetului Internaţional de Istoria artei ori că în 1955 a fost invitat să participe la al 18-lea Congres internaţional al istoricilor de artă... deşi murise înainte cu trei ani.

Autor al unui mare număr de comunicări, studii şi articole, apărute atât în ţară, cât şi în străinătate, a inaugurat la 1 noiembrie 1928 – în circumstanţele mai jos relatate – emisiunile postului de Radio Bucureşti, la care a fost apoi deseori invitat să se adreseze unui public ce mai avea răbdarea să urmărească cicluri de conferinţe ale personalităţilor pe care, totuşi, le respecta.

Căci ne-a spus-o chiar el, oferindu-ne, în acelaşi timp, câteva utile sfaturi despre ceea ce trebuie să facem spre a ne stăpâni emoţia în faţa microfonului.

„Aşa ne-am obişnuit cu comunicările la Radio, încât ni s-ar părea că şi ştirea izgonirii lui Adam şi a Evei din Paradis tot pe această cale am aflat-o.

Prietenul C.Angelescu, Directorul de atunci, un frecvent auditor al cursurilor la Fundaţie, veni să-mi

propună să-mi dau concursul, inaugurând conferințele ce voia să introducă și la noi. Necunoscând diferența între vorbirea liberă și cetirea la Radio, am primit fară nici o ezitare. În ziua cuvenită prietenul Director veni să mă ia cu automobilul, la ora convenită, 6 după amiaza.

După ce-mi dete lămuririle necesare, fui lăsat singur într-o cabină mică, peste tot tapisată cu pânză verzuie și cu o singură ferestruie. Mă simții intimidat și foarte nesigur de mine. Ținând manuscrisul cu ambele mâini, nu-mi venea să încep, simțindu-mă stingherit în fața microfonului. Lipsa auditorilor, cu care eram așa de familiarizat, mi-a tăiat avântul necesar unei conferințe. Dându-mi seama de cetirea monotonă, m-a cuprins și mai tare groaza, gândindu-mă la efectul neplăcut ce trebuia să producă asemenea debit asupra ascultătorilor. Sudori reci m-au năpădit și, după un sfert de ceas de chin, am eșit din cușcă mai obosit decât dacă aşi fi vorbit liber timp de mai multe ceasuri.

Indulgentul prieten Director mă consolă, reconducându-mă cu automobilul acasă, căci alt onorar nu era prevăzut încă pentru conferențiari.

Acasă, ai mei, care mă ascultaseră, mi-au mărturisit a nu-mi fi recunoscut vocea, atât de afon și de monoton fusese debitul. Le împărtășii, la rândul meu, ciudatele stări sufletești prin care trecusem, arătând cum încremenisem cu manuscrisul în mâini. Doamna Dymsza, fiica lui T. Maiorescu, care de câte ori venea din Lituania asista la conferințele de la Fundație, găsi îndată cauza straniei mele atitudini, știind de la părintele ei, unul din corifeii oratoriei române, că pentru a împiedica un orator să vorbească era deajuns să i se ia libertatea mâinilor. Și înțelepciunea anonimă a poporului, prin nenumăratele

anecdote, confirmă spusele lui Maiorescu. Ţinând seama de cele constatate, la a doua conferinţă, imediat următoare, în loc de a mă imobiliza în faţa microfonului cu manuscrisul în mâini, am întins foile pe pupitrul înclinat din faţă-mi, iar cu mâinile, libere de astă dată, am putut reda cadenţa vorbirii. Căci acesta este, cred, rolul gesticulării în vorbirea liberă: o exprimare dinamică a exprimării gândirii. De la simplele mişcări ale mâinii până la întinderea completă a unui braţ sau chiar amândouă avem gama întreagă de la simpla nedumerire ce exprimă o palmă deschisă, până la cele mai avântate elanuri, însoţite de atingerea pieptului şi avântarea braţelor spre cer. Admirabil sunt însumate diferitele faze ale elocinţei mâinilor în neîntrecuta frescă „Cina cea de taină" a lui Leonardo da Vinci, din S-ta Maria delle Grazie, de la Milano.

Palma stângă deschisă a Mântuitorului întrebând cine e trădătorul şi dreapta crispată de amărăciune, ca şi variatele şi expresivele gesturi de protestare şi nedumerire ale celorlalte mâini puse în mişcare ca printr-un curent electric, toate redau gama variată a vorbirii prin gesturi. Singur dintre toţi cei din jurul Mântuitorului, Juda, cel cu musca pe căciulă, a amuţit: ţine mâinile nemişcate: stânga imobilizată de surprindere, iar cu dreapta strânge sacul cu talanţii trădării. Pe când toţi se reped spre dânsul, el singur îşi retrage trupul, ca trăznit de cuvintele Mântuitorului. După gesturile respective se poate recunoaşte caracterul fiecăruia dintre apostoli: întrebarea, prin degetul ridicat al lui Toma necredinciosul, resemnarea lui Ion, indignarea lui Iacob cu braţele deschise şi aşa mai departe.

Dar nu numai libertatea gesturilor mâinilor, pe lângă care nu trebuie uitate mişcările expresive ale feţei, asigură superioritate vorbirii libere faţă de aceea din cuşca izolată de la Radio. O mare satisfacţie a oratoriei libere e contactul tacit, dar aşa de înviorător, dintre vorbitor şi ascultători. De la privirea înconjurătoare a asistenţei după primele cuvinte rostite, autorul îşi dă seama de atmosfera simpatică sau ostilă a sălii, aşteptând instinctiv atitudinea potrivită în ţinută şi în vorbă. Şi nu e mulţumire mai mare decât constatarea că sala întreagă urmăreşte cu atenţie binevoitoare cuvintele rostite. Căci paralel cu depănarea gândului şi a exteriorizării lui, oratorul adevărat domină, în acelaşi timp, şi cu privirea pe auditori. El vede şi înregistrează cele mai mici mişcări din sală fără ca prin această dublă acţiune vorbirea să fie stânjenită. Fireşte, numai în cazul când autorul nu e sclavul foiţelor, ci grăieşte cu totul liber, emiţând fără sforţare sau penibile ezitări şirul gândurilor sale.

Distractive şi odihnitoare sunt pentru ambele părţi observaţiile exprimate în cursul vorbirii, aşa, de pildă, scuzele de a fi început înainte de venirea în sală a vreunui sau vreunei întârziate ce turbură prin intrarea lor zgomotoasă - sau alte asemenea glume.

Din strânsa legătură dintre conferenţiar şi ascultători, din atmosfera înviorătoare pentru vorbitor nasc adesea, pe nebănuite, consideraţii şi concluzii neprevăzute în programul stabilit de acasă. De aceea, adevăraţii conferenţiari nu pot în prealabil încredinţa hârtiei rostirea lor, căci ea nu e încheiată decât după pronunţare. Adaosurile survenite, pe nepregătite, în cursul vorbirii sunt, în genere, din cele mai fericite, fiind rezultatul gândirii mai concentrate decât chiar în timpul pregătirii conferinţei,

când pot fi subjugați de părerile altora. Toate gândurile sunt triste și definitiv nivelate în încordarea supremă expunerii verbale în fața judecătorilor, altfel decât în izolarea camerei de meditație tacită. Apăsătoare, din contră, e lipsa de libertate a gândirii din boxa închisă de la Radio, unde suntem sclavii slovelor fixate pe hârtie și orice abatere nu e posibilă. Iar încercările unora, prea încrezuți în puterile lor, de a vorbi liber în fața microfonului, au dat greș, lipsindu-le elementul principal, contactul direct al vorbitorului cu publicul ascultător. Excelentă este calea prin Radio pentru comunicate, sfaturi de tot felul, istorisiri sau expuneri, chiar științifice. Convingător și emoționant cu greu poate fi, însă, cuvântul împărtășit prin minunata descoperire a difuziunei mecanice. Ea nu se poate compara cu graiul firesc, ce îi este hărăzit omului, spre deosebire de celelalte viețuitoare, negrăitoare.

O satisfacție ce rămâne oratorilor născuți care consimt a vorbi la Radio: este și răspândirea cuvântului lor în mii sau zeci de mii de ascultători, față de numărul limitat al sălilor de conferințe. Dar tot mai deasa și mereu perfecționata întrebuințare a megafoanelor înlătură și această deosebire. Numai când printr-un exercițiu al organelor, auzul va fi disociat de văz, atunci Radioul va triumfa, fără însă a reuși să înăbușească oratoria, unul din darurile cu care ne-a înzestrat firea. Căci după vechea Biblie „La început a fost cuvântul", și de-a pururea el rămâne fără concurent.

Expunerile teoretice de până aci să nu ne împiedice, însă, de a relata și alte amintiri radiofonice, cum de pildă compararea între comunicarea făcută la Radio Berlin și în alte centre europene, mult mai comode decât cerințele

instituției germane. Pentru a se evita exhibițiile unor bâlbâiți sau peltici, așa cum odinioară ne-a fost dat să ascultăm și la noi, la Berlin se impune solicitatorilor vorbitori un prealabil examen. Eu am fost invitat în ianuarie 1926 în urma conferinței ce ținusem la Universitatea din Berlin. Un reprezentant al Societății, după ce asistase la conferință, m-a declarat scutit de alt examen, fiind găsit radiofonic și mi-a înmânat un lung program de prescripții de îndeplinit.

Manuscrisul trebuia depus în trei exemplare, înaintea zilei convenite. Prezentându-mă la ora fixată în splendidul nou Palat din Berlinerplatz, după multe vămuiri am fost prezentat conducătorilor, apoi introdus într-una din numeroasele cabine, corespunzând numărului ce la intrare primisem. Era mică, dar toată căptușită în lemn și cu tavanul tot de lemn, în planuri diferit înclinate. Într-o despărțitură alăturată era un supraveghetor ce urmărea textul, de la care nu-mi era îngăduit să mă abat. La eșirea din cabină am fost reluat în primire de boy-ul căruia fusesem încredințat la intrare. Tot el mă conduse la casierie unde onorariul, cu mult superior celui de la noi, mi-a fost imediat înmânat cu aceiași prevenitoare curtenie.

La Paris, desfășurarea fu cu totul alta. Fui invitat în scris și fară a mi se cere examen de voce sau a mi se impune alte condiții și nici prealabila depunere a manuscrisului. Prezentându-mă la vechiul Minister al Comunicațiilor din rue Grenelle am fost primit cu o exuberantă amabilitate de funcționarul respectiv, cu care se încinse o vie convorbire asupra colegilor români, ce-i erau mai toți cunoscuți. Apropiindu-se ora 12, ce-mi era fixată și la insistența mea de a nu fi pus în întârziere ne

repezirăm la un prim studio, ocupat însă de o repetiţie muzicală. La un al doilea studio o păţirăm la fel. În lipsă de alt local liber fui instalat în faţa microfonului chiar în biroul directorului, între vrafuri de dosare oficiale. Dar de-abia începusem şi fui întrerupt de ţârâitul telefonului de pe alăturata masă directorială, nevoit fiind să-mi părăsesc scaunul pentru a opri aparatul. Intrarea intempestivă a celor care năvăleau în odaie în căutarea directorului mai produse alte turburări. În cele din urmă fui somat să închei de impacientul deputat ce urma să vorbească după mine şi care ignora întârzierea cu care începusem şi întreruperile ce întâmpinasem. Cecul asupra Băncii de France fiindu-mi înmânat de prea amabilul şi tot atât de grăbitul casier înainte de începerea conferinţei, putui să părăsesc repede localul, mai toţi funcţionarii fiind şi ei plecaţi la masă. M-am plictisit de efectul ce trebuie să fi produs asupra eventualilor ascultători numeroasele incidente de care a fost întreruptă comunicarea mea. Mi s-a explicat starea precară a instalaţiilor radiofonice prin gratuitatea abonamentelor de atunci. În urma perceperii de taxe, instalaţia pariziană este, mi se spune, la înălţimea celor din alte ţări.

La Bruxelles am vorbit în condiţii şi mai sumare, la un aparat instalat într-o casă particulară, unde lumea forfotea ca la bâlci, cerându-mi-se să reduc la jumătate comunicarea scrisă, ce fu mai mult vorbită decât cetită. Improvizaţie peste tot. Din fericire, în odaia în care vorbeam fiind şi câţiva ascultători vorbirea liberă nu m-a stânjenit.

După cele arătate de pe aiurea, nu pot încheia aceste amintiri decât cu laudele cuvenite instalaţiunilor noastre. Cu plăcere constat că ne ţinem la curent cu cele mai noi

perfecţiuni ale acestei minunate invenţii, cu aşa de binefăcătoare rezultate pentru răspândirea civilizaţiei în cele mai îndepărtate colţuri ale lumii.

Şi totodată trebuie să mărturisesc mulţumirea sufletească ce am resimţit-o de câte ori în regiunile cele mai îndepărtate ale ţării, ori la amintirea de vreuna din comunicările la Radio. Căci ce recompensă mai bună există pentru un vorbitor decât a constata că cuvântul său n-a fost rostit în zadar.

Obligaţi suntem, de aceea, să ne îngrijim cât mai deaproape comunicările menite unui public atât de numeros, pe cât de variat. A nu lua cuvântul în zadar şi a fi pe înţelesul tuturor trebuie să ne fie preocuparea de seamă. Iată ultimul cuvânt al celui mai vechi vorbitor al postului românesc de Radio.

Să-i „ascultăm“ dar, sfaturile, după mai bine de 80 de ani şi să ţinem neapărat seama de ele. Cu atât mai mult, cu cât ne sunt oferite fără „onorariu“.

Pe Strada Academiei, despre Goethe și familia lui...

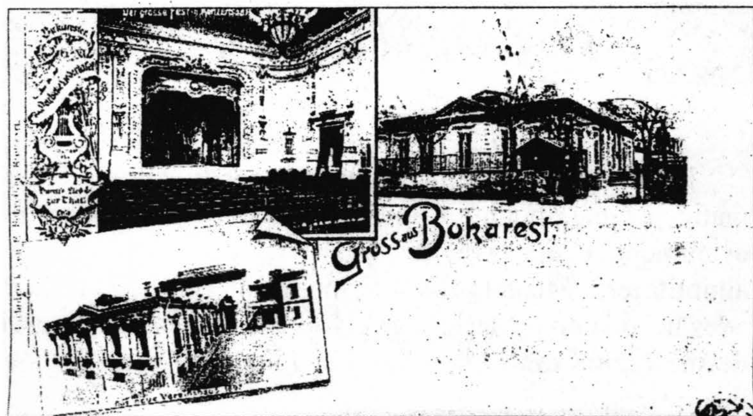
Pentru jumătatea lui decembrie 1930, corpul diplomatic şi lumea bună a Capitalei aşteptau cu nerăbdare un eveniment, deopotrivă, cultural şi monden. Căci în ziua amintită era aşteptată o conferinţă ieşită din comun: într-adevăr, doamna Marie von Mutius urma să vorbească despre relaţia dintre familia ei şi Johann Wolfgang Goethe.

Conferenţiara era soţia lui Gerhard von Mutius, ministrul Germaniei la Bucureşti, un intelectual de mare clasă, autor cu o impresionantă bibliografie şi o activitate diplomatică care, începută în 1903, îl purtase de la Paris la Sankt Petersburg, de la Constantipol la Pekin. Ultimul post înainte de Bucureşti, unde se afla din 1926, fusese Copenhaga.

Doamna von Mutius trebuia să-şi ţină conferinţa în frumoasa sală Liedertafel.

Citind această ultimă denumire, poate că mulţi cititori ar putea schiţa un gest de nedumerire: sala Liedertafel? Şi,

totuşi, aceasta se afla în plin centrul Capitalei, pe Strada Academiei, dar unii dintre noi poate că au mai şi apucat-o, deşi sub alt nume. Căci numaidecât după 23 august 1944 a fost botezată sala „Libertatea" şi a adăpostit sediul Partidului Social Democrat, de sub şefia lui Const. Titel Petrescu. Iar după înghiţirea acestui partid de către P.C.R. a devenit sală de spectacole a proaspătului Teatru Ţăndărică, până când a dispărut cu totul, înlocuită de noile clădiri dintre străzile Edgar Quinet şi fosta stradă Regală.

Sala Liedertafel

În 1930, sala Liedertafel împlinea frumoasa vârstă – parcă aşa se spune, nu? – de 78 de ani. Căci, ca fundaţie, ea fiinţa încă din septembrie 1852 când, la iniţiativa profesorului transilvănean Friedrich Walter, circa douăzeci de iubitori de muzică din mai multe colţuri ale Germaniei (încă divizată, sfâşiată într-o mulţime de stătuleţe), Austriei şi Transilvaniei şi-au dat întâlnire la Bucureşti spre a întemeia o fundaţie care să cultive îndeosebi muzica, dar şi alte valori ale spiritului. În scurt timp, numărul

membrilor a sporit la 100 care, tot în acelaşi an, au aniversat Centenarul naşterii lui Friedrich Schiller. Iar programele, manifestările, cât şi dările de seamă asupra lor au început să atragă şi personalităţi româneşti.

În 1862, deci la zece ani de la înfiinţare, corul Liedertafel şi-a putut permite şi un prim turneu la Braşov. În ciuda drumului dificil, ansamblul a avut; totuşi, toate motivele să fie bucuros, întrucât de astă dată dările de seamă din presa locală s-au întrecut în elogii, unele chiar ditirambice.

La intervale mai scurte sau mai lungi, au urmat apoi concerte la Sinaia, Constantinopol, Viena, Turnu-Severin, Piteşti, Breslau, Cairo, Alexandria sau Nürnberg.

La puţină vreme după sosirea în ţară a prinţului Carol, corul a dat şi primul său concert în Palatul Cotroceni. Iar după alţi zece ani, în 1877, conducătorii săi au organizat o mare serbare aniversară cu prilejul împlinirii a douăzeci şi cinci de ani de la înfiinţare, serbare la care a participat şi Carmen Sylva, ce n-a întârziat, de altfel, să-şi comunice impresiile soţului aflat pe frontul războiului pentru independenţa ţării.

Un moment cu adevărat decisiv în existenţa Liedertafel-ului l-a constituit, însă, anul 1881 când fundaţia a putut achiziţiona terenul pe care a construit clădirile în care a funcţionat de atunci încolo: o frumoasă sală de concerte; una mai mică pentru repetiţii şi consfătuiri şi mai multe încăperi pentru birouri. Întreaga construcţie a fost finisată în 1887, însă dezvoltarea luată de activităţile Liedertafel-ului a impus în scurt timp o nouă creştere a suprafeţei clădirilor sale, terminată în 1897, graţie unor subsidii ale prietenilor săi din medii foarte diferite. Şi tot atunci au fost inaugurate conferinţele pe teme muzicale,

literare sau ştiinţifice, ceea ce denota, odată mai mult, reuşita eforturilor depuse de diriguitorii Liedertafel-ului pentru a face cât mai bine cunoscută cultura germană.

Perioada Primului Război Mondial a fost un răstimp dificil pentru fundaţie, cu localul sechestrat şi ameninţat la un moment dat cu desfiinţarea, dar salvată până la urmă de insistenţele profesorului dr. Adolf Frank, medic dar şi finanţist, întemeietorul Băncii Transilvania. După care au urmat ani liniştiţi, marcaţi de fructuoase domenii. În 1934, de pildă, un prestigios ansamblu de la Josephstädter Theater din Viena a prezentat cu mare succes celebra „Liebelei" a lui Arthur Schnitzler, aflat atunci în mare vogă. În 1936 a funcţionat acolo, e adevărat scurt timp, teatrul „Renaşterea" întemeiat de câţiva tineri actori: Toma Dimitriu, N. Făgădaru, Iliada Munteanu, Marga Hagiescu – cu versiunea românească a piesei lui Schnitzler.

Iar în anul imediat următor, sala Liedertafel şi-a putut sărbători, cu mare fast, a 85-a aniversare. Ilustrată, printre altele, printr-un concert de gală în cadrul căruia corurile sale reunite au fost dirijate de Theodor Rogalski şi s-a produs Valentina Creţoiu-Tassian de la Opera Română, acompaniată de Orchestra simfonică a Radiodifuziunii.

A 90-a aniversare a trebuit, însă, sărbătorită într-un cadru mult mai modest, din nou în plin război şi anume la 13 decembrie 1942, când pe frontul de la Stalingrad se dădea bătălia ce avea să decidă în mare măsură cursul anilor care au urmat. Dar două zile după aceea, în seara zilei de 15 decembrie a mai avut loc, totuşi, la Ateneu un concert la care, în afară de cei 120 de corişti cât număra acum Liedertafel-ul şi-a dat concursul şi o orchestră militară a Wehrmacht-ului...

Am insistat – străduindu-mă să fiu, totuşi, cât mai concis – asupra acestei istorii a Liedertafel-ului pe de o parte pentru a nu lăsa să se piardă în negurile trecutului amintirea unei instituţii care a făcut cinste Bucureştiului de odinioară, iar pe de alta pentru că încerc, realmente, o strângere de inimă când constat cât de puţini mai sunt concitadinii noştri care cunosc ceea ce făcea farmecul oraşului de altă dată. Într-adevăr, câţi mai sunt cei care ştiu unde era frumoasa casă a lui Alexandru Marghiloman (dărâmată spre a face loc cinematografului „Patria"); cine mai bănuieşte că în spatele magazinului Eva (sau cum s-o mai fi numind acum) era Strada Mercur, cu casa lui Titu Maiorescu în care-şi dădeau întâlnire atâtea glorii ale literaturii noastre; câţi sunt cei care-şi mai amintesc unde se afla Muzeul Simu sau statuia lui Take Ionescu, pentru a rămâne în acelaşi mic perimetru al oraşului?

După această paranteză, să ne înapoiem, însă, în strada Academiei şi anume acolo de unde am pornit: conferinţa doamnei Marie von Mutius.

Mi-e cu atât mai uşor s-o recomand, cu cât pot face apel la un articol apărut în „Adevărul literar şi artistic" din 1 aprilie 1928, de fapt o recenzie la nuvela *Le Miroir* şi *Der Spiegel,* apărută în Editura Dom Verlag din Berlin. (În Bucureşti ea putea fi găsită la librăria F. Zweier din B-dul Brătianu 2).

Ce spunea, aşadar, articolul, semnat Ion Băilă?

„Autoarea acestei interesante nuvele – erau informaţi cititorii – trăieşte în mijlocul nostru. Originară din Franţa d-na Marie v. Mutius a devenit soţia d-lui Gerhard von Mutius, actualul ministru şi reprezentantul diplomatic al Germaniei la Bucureşti. Împrejurarea aceasta a făcut ca d-na Marie v. Mutius să-şi însuşească egal de bine limbile

franceză şi germană şi să devină o scriitoare apreciată pentru ambele naţiuni cărora le aparţine, prin naştere şi prin căsătorie.

Sub pseudonimul M. d Boissy a publicat în limba franceză două volume de versuri: *Ombres et Clartés* şi *Pages d'hier*, iar în limba germană o povestire «Mein dänischer Freund» (*Prietenul danez* – n.n.). Ultima ei lucrare, de care ne ocupăm aici, a scris-o deodată în amândouă limbile, păstrând exact forma şi subiectul, fără a face o traducere dintr-o limbă în cealaltă. Era vorba de nuvela *Le Miroir.*"

La care acum mai putem adăuga că, în 1930, d-na v. Mutius a publicat la Braşov (în Editura Kraft & Drotleft) volumul *In memoriam* o culegere de poezii din Detlev von Liliencron, Rainer Maria Rilke şi Hugo von Hofmanstahl, într-o ediţie bilingvă. Cu Rilke se cunoscuse şi corespondase, de altfel, mai demult. Şi explicând în prefaţă cum îi venise ideea acestei ediţii, a scris, tot despre Rilke: „Dacă am încercat să încredinţez limbii franceze gândirea lui Rilke atât de conştientă şi de sigură de ea însăşi, cum chiar el a spus-o, am făcut-o cu speranţa de a face mai bine cunoscut lumii sufletul acestui poet rătăcitor".

Şi totuşi nu acestea au fost, probabil, raţiunile care au adunat atâta lume aleasă la conferinţa d-nei v. Mutius. Ci, cu siguranţă, curiozitatea de a afla de la sursă date despre relaţia dintre familia ei şi aceea a titanului de la Weimar.

Mulţumită ei ştim şi noi acum că stră-străbunicul ei, Johann Philipp Bethmann, care a înfiinţat în 1748 la Paris Banca Bethmann, a înnodat cel dintâi o relaţie cu domnul consilier Goethe. Care îşi aminteşte, de altfel, undeva în *Poezie şi Adevăr*, că în casa tatălui său locuia un ins care, deşi slab la minte, era utilizat la tot ce ţinea de scris. Era

nepotul celui care întemeiase banca. În scurt timp cele două familii au intrat în strânse legături de afaceri. Iar Goethe pomeneşte chiar, într-o scrisoare către mama lui, că: „Fără s-o ştie, aceşti Bethmanni mi-au făcut rost de un credit".

Elisabeth Bethmann, nepoata lui Johann Philipp, i-a fost tovarăşă de joacă lui Goethe. Iar ulterior, când acesta a fost student la Leipzig, acesta i-a scris – oarecum înciudat – surorii sale că Elisabeth prea se lăsa curtată de tot soiul de baroni, aristocraţi şi doctori. Şi, la rândul lui, Johann Philipp a fost informat de Rudel, cumnatul lui, printr-o scrisoare cu accente foarte critice şi dispreţuitoare, că studentului Goethe i-a fost „în fine confiscat *Werther*-ul" lui, cu „nenumăratele sale sentimente atee".

Fiica mai mare a lui Johann Philipp s-a măritat cu Johann Jakob Hollweg, întemeind astfel familia Bethmann-Hollweg, care l-a dat, printre alţii, pe Theobald Bethmann-Hollweg, Cancelar al Reichului între 1909-1917. O altă fiică s-a căsătorit cu contele Flavigny, a devenit mama contesei d'Agoult (una dintre cele mai celebre femei din epocă, mama celor trei copii ai lui Franz Liszt, printre care Cosima Wagner şi, după cât se pare, şi unui al patrulea, medicul Carol Davila[6]). Iar unicul fiu, Simon Moritz von Bethmann ţinea casă mare la Frankfurt şi era un apropiat al familiei Goethe.

---

[6] Carol Davila (1828-1884), nume puţin cunoscut acum. Născut la Roma. Împreună cu N. Kretzulescu a pus bazele învăţământului medical în ţara noastră. A întemeiat societăţi şi publicaţii medicale: Societatea medicală (185 '), Societatea de Cruce Roşie (1876), „Gazeta medicală" (1865). Autorul unei importante lucrări de specialitate *Profilaxia sifilisului*, o boală răspândită şi considerată fără leac în epocă.

Numai că în timp ce „doamna consilier" îi vizita des pe Bethmanni, Goethe venea rareori la Frankfurt, ultima oară în 1815, când a prânzit împreună cu ei.

Despre familia von Mutius – din care am cunoscut-o personal pe Dagmar, fiica celei despre care tocmai am relatat – şi, mai ales, despre Gerhard von Mutius, un om cu o operă care rezistă timpului şi ministru al Germaniei la Bucureşti între 1926-1931, silit să părăsească ţara în împrejurări ieşite din comun, voi scrie cu alt prilej, într-un viitor volum.

Bătaie la „Cuvântul"

Nu demult am dat peste ecourile unui conflict ignorat de posteritatea literară - dar care, la vremea lui, a stârnit multe pasiuni şi aprinse comentarii.

El mi-a fost dezvăluit de această telegramă, pe care o reproduc întocmai:

ZIARUL CUVÂNTUL BULEV
ELISABETA BUK

2727 30 20 8.10
REVOLTAŢI DE GESTUL LAŞ AL VELMĂSCĂRICIULUI VALATUC TEODOREANU TRIMITEM UN SĂRUT OMAGIAL POETULUI ŞI PUBLICISTULUI ION CĂLUGĂRU. SASA PANA, A ZAREMBA. A DIMITRIU PĂUŞEŞTI.

Cuprinsul ei m-a surprins cu atât mai mult, cu cât pe doi din cei amintiţi în text, anume Păstorel şi Al.Dimitriu-Păuşeşti, îi cunoscusem personal şi în cursul convorbirilor pe care le avusesem, la solicitarea mea îmi evocaseră multe amintiri, fără însă a pomeni vreodată de cele întâmplate.

E adevărat, eu am avut plăcerea să-i întâlnesc şi să discut cu ei la mai bine de douăzeci de ani de la incident şi

poate că acesta se estompase în amintirea lor sau, cine ştie?, nu-i mai acordau nici o importanţă.

Dar pentru că cele aflate din textul telegramei distonau atât de categoric cu personalitatea lor aşa cum mi s-a înfăţişat mie - Păstorel cu amabilitatea, sclipitoarea-i inteligenţă şi talentu-i de povestitor, iar Al.Dumitriu-Păuşeşti ca un autentic cărturar şi om cu vederi largi - am fost incitat să descopăr cum stăteau cu adevărat lucrurile.

Şi am fost, mai întâi, ajutat de data indicată de ştampila poştei de pe telegramă: 20.IX.1929. Iar întrucât ştiam că Ion Călugăru fusese pe atunci redactor la „Cuvântul" lui Nae Ionescu, răsfoind colecţia ziarului de acum mai bine de optzeci de am am dat de cauza supărării lui Păstorel. Şi anume, o scurtă cronică dramatică la „Rodia de aur", o piesă scrisă împreună cu Adrian Maniu şi prezentată, în premieră, pe scena Naţionalului bucureştean. Publicată în „Cuvântul" din 14 septembrie 1929, autorul cronicii afirmase:

> „Nu trebuie pismuită cariera cronicarului dramatic. Aparent prestigioasă, e totuşi o carieră plină de riscuri. Ferice de titularul acestei cronici, excelentul nostru camarad A.Kiriţescu, care a absentat de la premiera „Rodiei de aur"! Ferice de actorii care n-au fost distribuiţi, de publicul ce nu s-a pripit! „Rodia de aur" a fost un spectacol plictisitor, neinteresant. S-a râs, nu că actorii ar fi avut intenţia să amuze, ci fiindcă premiera l-a răzbunat şi reabilitat pe Victor Eftimiu.
>
> „Rodia de aur" e o feerie care descinde direct din viziunea d-lui Victor Eftimiu, nici mai strălucită, nici mai proastă.
>
> S-a spus că e un basm pentru copii; în piesă se pomeneşte, totuşi, că în alte vremi femeia nu-şi înşela

bărbatul. S-a spus că e feerie, dar se vorbeşte în termeni uzuali ca: meseria de rege e foarte grea şi credeam că eşti o fire calmă...

Adrian Maniu a scris, totuşi, versuri admirabile şi Al.O.Teodoreanu o proză suculentă şi hazoasă.

Nu e vina lor că publicul cere feerii gen Victor Eftimiu.

Punerea în scenă? Cum se obişnuieşte. Întuneric, câteva fulgere şi o decoraţie lunatecă. Apoi: versuri debitate în sughiţuri şi oftaturi. Un vraci harap şi-a făcut apariţia hilar. Au izbucnit hohote de râs.

A fost şi lume care a aplaudat... Pentru d-nii Sârbu şi Nicu Băltăţeanu".

Deşi semnată Interim, Păstorel a aflat cine era autorul şi a reacţionat într-un mod care a stârnit mare agitaţie în presa vremii.

În „Curentul" din 19 septembrie, sub titlul „Un gest condamnabil", cititorii ziarului au putut astfel citi:

„Primim din partea ziarului «Cuvântul» acest îndreptăţit protest:

Eri după amiază, la o oră la care numai colegul nostru I.Călugăru obişnuieşte să stea în redacţie, s-a strecurat înăuntru d.Păstorel Teodoreanu. Iritat ca întotdeauna după masă, d.Păstorel Teodoreanu a apostrofat şi lovit pe colegul nostru, după ce l-a întrebat dacă el este autorul cronicei dramatice asupra piesei a cărei primă reprezentaţie a avut loc zilele trecute.

Temându-se de lecţia pe care servitorii ar fi putut s-o aplice înainte de a fi fost oprit, a ameninţat cu revolverul şi s-a strecurat afară.

O asemenea agresiune este incalificabilă.

Acum, mai ales, când congresul criticei dramatice pune în discuţie problema independenţei criticului se produce faptul relatat. Cerem pe această cale deocamdată tuturor confraţilor noştri de presă, ameninţaţi deopotrivă în această agresiune, intervenţia şi veştejirea energică a actului d-lui Teodoreanu.

Este o chestie care priveşte însăşi demnitatea şi libertatea presei."

Ziarul „CUVÂNTUL"

„Curentul" a luat şi el poziţie şi, într-o notă adăugată protestului de mai sus, a ţinut să adauge:

„Gestul domnului Teodoreanu - de a lovi la masa lui de lucru un cronicar care-i este şi un confrate - este cu atât mai condamnabil, cu cât d.Călugăru scrisese pentru „Rodia de aur" o critică din cele mai îngăduitoare, al cărei unic defect era, poate, excesul de indulgenţă. Şi este cu atât mai deplorabil gestul acesta, cu cât aflasem odată din scrisul d-lui Teodoreanu că îndeletnicirea slovei sale este „o boierie" - a cărei elementară eleganţă ar fi trebuit să-i pară respectul pentru părerile unui confrate, corect şi cinstit exprimate.

Sistemul revolverelor răsucite prin redacţii şi al bătăilor consolatoare, are însă un neajuns - se prea poate ca într-o bună zi şi revolverele să se descarce - nu în pieptul sau în tâmpla redactorului. Cu nădejdea aceasta îl acceptăm."

ION DIMITRESCU

O zi mai târziu, „Cuvântul" a revenit cu un nou şi patetic apel la solidaritatea colegilor de breaslă, din care citez:

„Presa din Capitală a relatat brutala agresiune a d-lui Păstorel O.Teodoreanu împotriva redactorului nostru d.Ion Călugăru, în redacţia ziarului unde-şi face, cu dragoste şi cu înaltă probitate, datoria sa de ziarist şi de scriitor. S-ar putea pe chestia aceasta broda o întreagă serie de consideraţii asupra împrejurării în care un ziarist e pus uneori în viaţă (?). Lucrul în sine, însă, depăşeşte cadrul generalităţilor şi dacă d.Călugăru nu are de ce, personal, să se simtă jicnit, apoi presa are tot dreptul şi toate obligaţiile să reacţioneze cu toată energia faţă de această acţiune îndreptată direct împotriva libertăţei şi a conştiinţei".

(s.s.): Cv.

La fel a socotit, probabil, şi Serban Cioculescu care, în „Adevărul" din 22 septembrie, sub titlul „Bătaie în publicistică", a semnat un lung articol în care a fost, parcă, şi mai dezaprobator:

„Un umorist de talent a bătut pe un scriitor de talent, critic teatral ocazional, care îndrăznise să nu admire o producţie literară pare-se mai mult rizibilă decât umoristică.

Este cea mai proastă glumă a Măscăriciului Vălătuc, care ne obişnuise cu măscări de gust ales.

O condamnăm dintr-un sentiment estetic intransigent.

O glumă bună, acidă, virulentă sau chiar benină în formă, dar neîndurată în fond, ucide la figurat. O palmă murdăreşte pe cel care o aplică, îl descalifică, îl trece din ordinul spadasin al cavalerilor condeiului, în breasla bătăuşilor electorali sau administrativ. Îl suprimă".

Ion Călugăru n-a ripostat în presă, ci s-a adresat direct:

„Domniei-Sale, Domnului Prim Procuror al Parchetului de Ilfov.

Subsemnatul Ioan Călugăru, redactor la ziarul „Cuvântul“, fac plângere împotriva D-lui Al.O.Teodoreanu, publicist, cu domiciliul la HOTEL „CAPŞA“, LOCO, pentru faptul de lovire săvârşită în următoarele împrejurări:

Eri 17 septembrie a.c., la ora 3 după amiază, pe când eram singur în redacţia ziarului „CUVÂNTUL“, pândind probabil acest moment, D-l Al.O.Teodoreanu a intrat în redacţie şi, fară nici o vorbă, m-a lovit în mod sălbatec şi m-a ameninţat că mă împuşcă.

În răstimp, venind servitorul ziarului HARALAMBIE NICU, D-l Al.O. Teodoreanu a fugit.

Cer respectuos să se facă cercetări şi apoi să fie pedepsit acest agresor laş. Mă constitui parte civilă cu suma de 1 leu.

În acelaş timp vă rog să-mi daţi autorizaţie să port armă, deoarece D-l Al.O.Teodoreanu m-a ameninţat că va pune oameni să mă lovească şi că el însuşi mă va împuşca“.

Cu distinsă stimă
Ion Călugăru
Bd.Elisabeta 12

N-am aflat şi dacă a avut loc un proces ori s-a dat vreo sentinţă. Dar cel mai bine cred că a judecat timpul care, în curgerea lui, a şters gâlceava din amintirea contemporanilor, păstrând-o pentru posteritate doar în hârtii mai mult sau mai puţin îngălbenite de patina lui.

Ion Pillat:

Unchiul meu, Ion Brătianu...

Ion Pillat (1891-1945), autorul acestei evocări, a fost, fără îndoială, unul din numele cele mai sonore ale poeziei românești dintre cele două războaie, fără a fi cunoscut însă, vreodată și existența mașteră a multor altor poeți. Născut într-o familie înstărită, a făcut liceul la Paris, după care, tot în capitala Franței, și-a luat licența în istorie, frecventând cursurile unor mari cărturari – ca Aulard, Seignobos, Bourgeois, Klotz, De Martenne, autori de lucrări fundamentale – iar un an mai târziu, în 1913, ia licența în litere. Și tot atunci, a urmărit cu asiduitate, la Collège de France, prelegerile filozofului Henri Bergson, ce stârneau mare vâlvă în viața intelectuală

a Parisului şi despre care îşi va aminti cu emoţie până la sfârşitul vieţii.

Întors în ţară, s-a consacrat, totuşi, cu precădere poeziei – de altfel, începuse să publice încă din 1912, la Paris – fără a se ţine însă, departe nici de viaţa publică a vremii. Dimpotrivă, a fost, în repetate rânduri, deputat şi o dată senator, dar marile lui pasiuni s-au numit, mai cu seamă, limba română, pe care a mlădiat-o în tonuri foarte personale, peisajele moldave şi argeşene, cărţile rare şi tablourile frumoase. După cum a fost şi un harnic autor de antologii de poezie cultă şi populară românească, un talentat traducător şi autor de studii asupra marilor lirici universali şi un conferenţiar ascultat totdeauna cu plăcere.

Textul pe care-l dăm acum, pentru întâia oară, publicităţii a fost pregătit pentru un interviu. Păstrat în Arhiva Ion Pillat din Fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române; el revelează o faţetă mai puţin cunoscută a lui I.C. Brătianu, aceea de om cu gust literar dar şi îndrăgostit de istorie, de om politic dublat de o fire de artist şi – cine ar fi crezut? – şi de un autor de versuri, prieten şi ocrotitor al poeţilor.

Pe Ionel Brătianu l-am cunoscut foarte bine, aşa încât aş putea să fac un studiu despre personalitatea lui. Ionel Brătianu a fost un om care, sufleteşte, mi-a fost cel mai apropiat. Era un om cu totul superior şi, deşi mi-a fost unchiu, personalitatea lui covârşeşte acest detaliu. Numai în faţa lui şi în faţa lui Bergson am avut cele mai mari emoţii.

Bergson, în cursurile de la Collège de France, pe care le-am urmat în timpul cât îmi făceam studiile, când îl

auzeam, aveam intuiția netă a unei spontaneități geniale. Era în el ceva care te domina.

Tot așa și Ionel Brătianu avea în el ceva care te domina; nu prin o autoritate pe care mulți partizani politici au simțit-o sau printr-o autoritate fizică de bărbat impozant, – nu. Avea în el ceva care e foarte greu de analizat, ceva ce am simțit și în fața lui Bergson; când vorbea la cursurile lui, începea cu lucrurile cele mai simple și pe măsură ce vorbea simțeai, la un moment dat, cum te ridică mai sus, încet, încet, ca și cum ai zbura: aveai impresia bizară că Bergson te face mai inteligent, simțeai parcă cum se deschideau compartimente noi în sufletul tău. Tot astfel, nu atât în ordine logică, ca la Bergson, dar în ordine sufletească, sentimentală, am avut întotdeauna când am stat alături de Ionel Brătianu. Era un om care domina pe toți contimporanii săi.

Eu n-am fost niciodată lipsit de simț critic pentru oamenii pe care i-am iubit sau pentru familia mea. Din contră, am avut spiritul poate mai tăios și un spirit poate mai incisiv pentru ei, decât pentru alții. Dar mărturisesc că pe Ionel Brătianu n-am putut să-l critic, deși l-am cunoscut cum nu se poate mai bine. Am stat alături de el, chiar i-am fost și secretar în tot timpul neutralității. Am fost apoi la Paris, la Conferința Păcii, desigur după războiu, ca secretar al delegației ardelene, când am lucrat cu dl. Vaida-Voevod. La Conferința Păcii, Ionel Brătianu, împreună cu Clemenceanu, dominau toată conferința. Nu vorbesc de influență. Bine înțeles, când ești reprezentantul unei țări mici ca România nu poți influența atât, să zicem, cât delegația Marii Britanii. Poți să fii un Platone, dar când în asemenea ocazii va vorbi delegatul Marii Britanii, chiar dacă e un bou, a spus mai mult decât Pericle sau

Platone în fața acestui areopag internațional. Dar vream să spun că printre toți diplomații de acolo, el se relevase ca o personalitate cu totul deosebită, cu totul respectată.

Ionel Brătianu era o natură în sine literară, cu gust literar și artistic foarte dezvoltat. Toată viața lui, chiar în împrejurări politice, a fost un artist. El nu concepea viața politică așa cum o concepe omul de știință. Despre Brătianu a rămas părerea că era un leneș și se vorbea pe atunci că se culca devreme și se scula foarte târziu, iar după masă se întindea ceasuri întregi, cu ochii închiși. Aceasta li s-a părut multora că e lene. Nu e așa. Aceasta nu era decât o concentrare, un fel de pregătire artistică a evenimentelor politice. El avea intuiția evenimentului politic, pe care o lăsa să se dospească adânc în sufletul lui. Nu era un improvizator. Creațiunea evenimentului politic la el se poate compara cu creațiunea artistului.

Îmi aduc aminte, când a fost să intrăm în război, s-a dus pe deal și a stat mult timp lângă mormântul tatălui său, pentru care avea un cult deosebit. Parcă ar fi voit să aibă o legătură sufletească cu trecutul, să caute din însuși izvorul pământului îndrumări pentru mai târziu.

El care punea la punct viața politică până la ultimul amănunt, când trebuia să plece la drum, pornea ca un artist; pe urmă venea explicația logică, după cum și în poezie e întâi actul concepțiunii și pe urmă explicația; tot așa el, întâi crea ca un artist, apoi explica.

Așa a fost pentru el ideea exproprierii, pe care a discutat-o cu mine încă din 1913, înainte de campania din Bulgaria. El avea înainte această viziune, că numai un popor stăpân pe destinele lui și pe pământul lui poate să formeze o unitate sufletească. Și, fără să mă laud, pot

spune că am avut şi eu un mic rol în paternitatea exproprierii.

Ionel Brătianu a trăit întotdeauna cu viziunea unei opere politice ca a unei opere artistice: România Mare, pentru înfăptuirea căreia a lucrat totdeauna, de multe ori, poate, inconştient, însă cu acea supleţe, cu acea neaşteptată izbucnire a marelui artist.

Pot spune că i-a plăcut foarte mult istoria; dacă n-ar fi fost om politic, desigur că ar fi scris istorie. Era foarte tare în orice chestiuni de istorie şi în această privinţă ar fi putut ţine, cu o înaltă competenţă, cursuri la Facultate alături de istoricii recunoscuţi, ca un istoric de meserie. Îmi aduc aminte cum de multe ori discuta cu fiul său, care studia istoria, şi de multe ori tatăl era mai bine pregătit, din cauza experienţei vieţii, care era mai hotărâtoare decât ştiinţa mai proaspătă a fiului.

În ce priveşte literatura propriu zisă, bine înţeles că îi plăcea. El, mai întâi, a scris versuri. Pe urmă, scria versuri umoristice. La Anul Nou, se făcea tradiţionala plăcintă, cu ocazia căreia poeţii familiei, el şi sora lui mai mică Pia, făceau versuri în care erau luaţi în râs toţi membrii familiei şi, de multe ori, cei doi poeţi îşi trimiteau săgeţi reciproc. Avea un foarte dezvoltat simţ al ritmului, scria foarte frumos. Discursurile lui erau scrise literar şi, dacă citiţi în Cugetul Românesc, *acele amintiri scrise în urma insistenţelor mele, vă veţi da seama de realul talent pe care îl avea.*

El avea, ca toţi membrii familiei Brătianu, moştenită de la tatăl său, oarecare suspiciune faţă de poezie; considera pe poeţi că nu sunt oameni serioşi. Mie, care scriam versuri, mi-au trebuit ani de zile ca să-l conving că şi poeţii sunt oameni serioşi, ca să scap de ironiile lui,

care usturau foarte mult. În sfârşit, mi-am impus părerea, mai ales cu ajutorul mătuşii mele Eliza, care avea un spirit literar foarte pătrunzător şi o mare influenţă asupra gustului literar al lui Ionel Brătianu. Pe urmă m-a rugat să-i aduc acasă poeţi tineri şi odată pe săptămână era un fel de şezătoare la el acasă. Nu mai vorbesc de Furtună, Crainic, Manu şi alţii care, îmi scapă acum din minte, care i-au citit poeziile lor şi el făcea observaţii critice foarte amănunţite şi de multe ori de mult gust.

La sfârşitul vieţii, chestiunile de cultură îl dominau şi, într-adevăr, când a fixat acel program al partidului liberal, la care îmi rezerv şi eu o foarte modestă parte, desigur că a făcut aceasta din preocupările lui intelectuale, ca o urmare a literaturii. Era un om cu gust literar şi cu interes literar.

Pe el nu l-a dezvoltat atât istoria, cum a arătat d. Duca într-o conferinţă ţinută la Fundaţia Brătianu, ci, după mine, politica. El a considerat politica nu ca o ştiinţă, ci ca o artă, deşi făcuse studii matematice şi avea o educaţie temeinică în această privinţă.

Scriitori între ei

Scriitorul este, se ştie, un ins ce nu se resemnează să-şi ascundă gândurile. Şi când nu o făcea pentru public, într-o vreme când nici telefon nu avea oricine, iar internetul nici în vise nu-i apărea, cel mai la îndemână mijloc de a-şi exprima gândurile, fie şi de la mari depărtări, erau scrisorile. În ele putea împărtăşi gânduri, sentimente, satisfacţii, nemulţumiri, dorinţe, proiecte. Încât pentru posteritate scrisorile constitute o fidelă oglindă a relaţiilor dintre condeieri.

În cursul anilor am dat peste multe asemenea testimonii şi-mi spun că, măcar o parte din ele, să le aduc la cunoştinţa cititorilor pe care, poate îi vor interesa. Căci e vorba de texte inedite de Iorga, Lovinescu, Fundoianu, Camil Baltazar sau Comarnescu, din epoci, locuri şi exprimând trăiri foarte diferite între ele.

Acestea fiind spuse, mai întâi câteva cuvinte despre scrisoarea lui Iorga către Coşbuc.

În 1906, Gh.Coşbuc şi Ion Gorun scoteau **Viaţa literară,** Revistă săptămânală, literară şi artistică în care erau des întâlnite semnăturile lui Eugen Lovinescu şi Ilarie

Chendi. Iar şi unul şi celălalt scăpau puţine prilejuri de a nu-l înţepa pe Iorga, care li se părea prea sigur de sine şi necruţător cu opiniile altora.

În numărul din 25 ianuarie 1906, Lovinescu constata, astfel, maliţios:

„Iată un om, ce zic? un supraom - ce nu are nevoie de miracolul modest al florilor bunului simţ, semănate în grădiniţa din dosul casei. Pe dânsul Candide nu l-a învăţat nimic; în loc să-şi semene grădina, el seamănă norii, ce-i foesc sub picioare".

Sau în cel din 3 septembrie 1906:

„Ideile generale nu sunt elementul cel mai tare al d-lui Iorga...

Dar în guerillas, d.Iorga e tare, nesfârşit şi totdeauna gata".

Însă cel mai rău l-a supărat pe N.Iorga articolul lui Ilarie Chendi, intitulat „Originea scriitorilor" şi apărut în numărul din august 1906, în, care acesta afirmase:

„Toate acestea nu le scriem ca o învinuire - căci e vinovat cineva de originea sa?" Şi ceva mai departe: „Nici a porni cu gând rău împotriva celor ajunşi români prin contopire de rase nu socotim, căci mulţi dintre ei (ca să vorbim numai de cei în viaţă, amintim pe domnii Caragiale, Iorga şi Ranetti, (tustrei elini după tată sau mamă) îşi au meritele lor incontestabile".

De aici replica lui N.Iorga.

Bucureşti, 19 Aug. 1906

Domnul mieu,

Vă rog să binevoiţi, ca directorul „Vieţii literare", să dispuneţi publicarea în cel mai apropiat număr al revistei Dvoastră a următoarelor rânduri:

Declar că aserţiunea cuprinsă în „Viaţa literară" nr.34, că aş fi împreună cu dl.Caragiale şi Ranetti, „Elin după tată sau mamă", e o calomnie. Tatăl mieu era dintr'un neam de negustori români mai târziu boieriţi, din Botoşani, iar mama mea ieste fiica scriitoarei române Elena Drăghici, nepoata de soră a cronicarului Manolachi Drăghici şi nepoata de fiică a lui Iordachi Drăghici, Mare Vornic al Moldovei. Cu tot numele său de Arghiropol, tatăl mamei mele, dintr'o familie venită din Rusia,

din Basarabia, era fiul unei Micleşte din Ţinutul Tartarei, rudă cu Mitropolitul Sofronie Miclescu, la care a şi locuit într'un timp, şi cu Mitropolitul Calinic.

Primiţi, vă rag, încredinţarea consideraţiei mele deosebite.

N. Iorga

Eugen Lovinescu şi Felix Aderca au fost mereu în cele mai bune relaţii. Scrisoarea celui dintâi mi se pare interesantă pentru ceea ce avea în vedere criticul atunci când se gândea la o nouă serie a „Sburătorului", care n-a putut să apară, însă, decât trei ani mai târziu, în 1926.

9 august 1923
Fălticeni
Scumpe domnule Aderca

Îţi mulţumesc pentru buna amintire ce-mi trimiţi, aici m-am recules într-o pace patriarhală, fertilă în felul ei. Cum mi-am propus să dau literaturii române pe cei trei mari latini: Tacit, Virgiliu, Horaţiu, în tălmăciri integrale şi degajate de pedantisme şi servilitate, îmi continui lucrul cu o frenezie ce mă pune la masa de lucru la ora 6 dimineaţa, o temperatură agreabilă şi monotonia vieţii mi-o permite; în douăsprezece mari volume voi ridica, deci, paralel, două monumente marilor înaintaşi: unul latin şi altul român. Nicăieri nu te poţi reculege mai bine în trecut şi în lucrări considerabile, decât în provincia, prin intermitenţe, regeneratoare.

Şi pentru Bucureşti am planuri, scumpe domnule Aderca; cu toată catastrofa hârtiei tipărite sau numai

albe, tot sper să putem pune pe picioare un mic sburător, pur critic, dar mai ales militant. Publicistica noastră literară îmi pare atât de conjurată pentru parvenire pe orice cale, prin dubla metodă a tăcerii sistematice și intimidării organizate pentru „amici" - încât mi se pare că ar fi vremea unui modest organ de strictă și severă înregistrare a întregii noastre activități culturale, fără reticență perfidă sau pumnalul asasin. Sper să mai vorbim în această chestie când voi veni (primele zile ale lui septembrie) la București și să ajungem la o înjghebare mică, mai mult sau mai puțin stabilă (ca toate întreprinderile literare) dar, înainte de toate, profund respectabilă prin spirit decis și onestitate.

Cu toată afecțiunea prietenească

Joi 19 august 1926" *E. Lovinescu*

G.M.Zamfirescu era, la data expedierii scrisorii sale, director al Teatrului Național din Iași, iar H.Blazian ocupa un post important la Radio România. Ea impresionează plăcut prin delicatețea și grija de a nu răni, cumva, sensibilitatea adresantului.

TEATRUL NAȚIONAL IAȘI
DIRECȚIA DE SCENĂ

Dragă prietene Blazian,

Profit de faptul că distinsa mea colegă vine la București, ca să-ți trimit textul piesei. Îți promisesem să fac anumite însemnări pe text, dar așa zisele „scăderi" pe care le-am găsit sunt așa de mici, că am fost perfect convins, în timpul secundei lecturi, că ai să le vezi și ai să

le suprimi singur. De pildă, am impresia că tablourile (fapt cert, acţiunea e prea fragmentată) referitoare la revista pe care o scot cei trei amici ar putea fi contopite, de nu cumva reduse, să rămână ca despre aventura lor publicistică de cari pot fi capabili aceşti trei muşchetari ai prieteniei şi sărăciei ruseşti. Te îndemn la această contopire sau suprimare, pentrucă nici interesul piesei şi nici accentul dramatic nu cade pe ideea redactării unei reviste, ci pe cinstea sufletească şi pe sărăcia ce-i uneşte. Conflictul dramatic, aşa dar, e în partea doua şi a treia a piesei şi aci ar fi bine să concentrezi toată atenţiunea - un conflict mult mai mult în intensitate, dacă în toată această dramă subtilă ar trece firul de lumină al unei iubiri. Ai un personagiu, care ar putea deveni foarte preţios dacă i-ai acorda importanţă şi anume prostituata Marusia. Nu ştiu dacă Averescu i-ar acorda o oarecare importanţă în roman, dar indiferent de faptul acesta, d-ta poţi şi eşti dator să depăşeşti romanul, atunci când această depăşire e în interesul dramatizării. Fireşte că tot ce spun eu aci, are un simplu titlu de opinie amicală, aşa cum l-ai cerut. Piesa are atâtea mari calităţi de umanitate şi de meşteşug, încât ar fi păcat să n-o scuturi de tot ce ţi s-ar părea d-tale după o nouă citire inutil. Sandu Morcovescu-Teleajen, care e membru în comitetul de lectură şi a citit piesa, are o opinie tot aşa de bună. Noi ne hotărâsem chiar s-o trecem prin amintitul comitet, dar nu va fi convocat decât foarte târziu, prin noiembrie - oricum după deschiderea stagiunei, care va avea loc la data de 14 oct. a.c. Deci, ai tot timpul să faci oarecari modificări, vreau să spun: să-i dai forma definitivă şi s-o transcrii - ca să ai şi d-ta un exemplar. Căci ai spus, când am vorbit ultima dată, că acesta pe care ţi-l trimit acum e ultimul.

Şi acum, ţin să-ţi mulţumesc că m-ai înscris cu cea de-a doua conferinţă dela Radio. Am să vin la Bucureşti, după toate probabilităţile, cu Ionel Teodoreanu. Dacă, însă, împrejurări şi de astă dată potrivnice ne-ar împiedica pe amândoi să venim, te rog foarte mult să citeşti d-ta conferinţa, ca să nu mai mi se scadă din onorariu şi aşa destul de redus, o parte pentru lector. Am făcut atâtea cheltuieli cu deplasarea dela Bucureşti şi cu instalarea de aci, că primul salariu pe care l-am luat, pe august, acum câteva zile, s-a dus pe gârlă. Am să te rog să fii aşa de bun să dispui să mi se trimtă onorariul, dacă nu vin, cât mai curând posibil. Repet, însă, că - până acum - nu văd ce m-ar opri.

Dacă, eventual, nu vrei să faci nicio modificare la piesa d-tale (care, repet, are prea multe calităţi ca să nu treacă prin comitet şi în forma actuală) te rog să dai la transcris şi să mi-o trimiţi, ca să fie printre primele înregistrate pentru lectură. De altfel, eu am avut grijă să opresc un număr în registru. În orice caz, mi-ar face plăcere să-mi comunici şi mie, mai înainte, la ce hotărâre te-ai oprit. Iar până la primirea răspunsului din partea d-tale, îţi trimit salutările mele cordiale.

Sept. 1933 *Zamfirescu*

În ultimii ani se poartă, între două remarcabile personalităţi ale culturii noastre, o acerbă dispută în legătură cu dreptul de a publica corespondenţa lui B.Fundoianu. Eu îmi îngădui doar să semnalez că la Arhivele Naţionale există două scrisori ale celui amintit, iar la Biblioteca Naţională una, către Mihail Sebastian.

Cea de faţă, nedatată şi în franceză, este, mi se pare, interesantă prin maniera caracteristică vechiului cola-

borator al tuturor revistelor moderniste din perioada interbelică devenit, între timp, Benjamin Fondane.

O reproduc în franceză, întrucât o traducere ar răpi din savoarea ei:

Société Anonime Française
Les Studio Paramount

Robert T. Kane
Administrateur Délegué

Siége Social
2 Rue des Réservoirs
Saint Maurice
Seine
Bureau à Paris: Rue Meyerbeer

Dlui Ion Călugăru

Veuillez prendre note - j'y songe
que dis le 15 Avril, enfin!
je cesse d'habiter rue Monge
pour le 6 de la rue Rollin

M'y trouverons journaux et lettres
amis, fâcheux et créanciers
persévèrant dans mon Etre
au faite du grand Escalier.

Benjamin Fondane

N-am primit „Omul de după ușă" și-l văd recenzat. Uitare? Poștă pierdută? Represalii?
Te așteaptă cu aceiași veche dragoste. Fundoianu

Misiva lui Camil Baltazar către Camil Petrescu, pe o filă cu antetul revistei „România literară“ - de sub direcţia lui Liviu Rebreanu, apărută între 1932-1934 - e o elocventă dovadă a amiciţiei care a dăinuit între cei doi în tot răstimpul, atât de agitat, dintre cele Două Războaie Mondiale, dar şi ulterior.

Dragă Camile,

Am omis să te întreb eri ce faci în zilele de Crăciun. Cum relaţiile noastre se întâmplă sub o zodie de discontinuitate, n-ar fi rău dacă am folosi prilejul unei reluări mai temeinice de relaţii. Să stăm adică de vorbă. Scrie-mi în ce zi a Crăciunului eşti mai liber, ca să'mi faci plăcerea să pofteşti la mine la un pahar de vin sau la un ceai şi să putem sta şi de vorbă pe îndelete. Aştept cuvântul tău.

Cu dragoste
al tău
Camil Baltazar

Telefonul meu nu merge.
Anastase Panu 11
Tramvai 19, 25, 8, 81.

25 Decembre 1933

Scrisoarea lui Petru Comarnescu, aflată şi ea la Arhivele Naţionale, indică data alcătuirii ei, însă nu şi destinatarul. Cuprinsul nu lasă, însă, nici o îndoială că acesta era redactorul-şef al „Revistei Fundaţiilor Regale“.

Camil Petrescu

Bozener Weg 3, Leipzig 0.27
12 Septembrie 1936

Dragă prietene,

Îţi scriu de la Leipzig, pe o maşină infectă, care mă enervează, dar care, oricum, mă face mai citeţ. Urmez aici o sesiune de o lună la Facultatea de Filosofie, unde în afară de Hans Driesch, Hans Freyer şi Heisenberg există foarte puţine personalităţi. În Germania estetica şi etica aproape că nu mai există, iar sociologia a devenit politică. Despre actualul regim încă nu mi-am putut forma o părere temeinică, deşi îmi dau seama că s'au realizat aici multe lucruri bune Şi necesare în ultimii trei ani. Am fost deja la Breslau, Dresda şi Meissen, oraşul milenar, unde goticul a rămas în picioare ca şi întreg trecutul. De aici, după terminarea cursurilor voiu trece la Berlin, Hamburg, München şi în celelalte centre, pentru a mă documenta, măcar rapid, despre trecutul şi prezentul german. În ţară revin la 15 Oct., când sper să lucrăm cât mai temeinic împreună, fiind deantregul la dispoziţia dtale.

În categoria colaborărilor străine la R.F.R. aş propune şi pe profesorul de aici, Hans Freyer, un tip strălucit, emerit eseist şi filosof al culturii, care ne-ar da bucuros din când în când ceva la revistă, care prin dta ar putea căpăta o circulaţie mondială şi o autoritate şi mai mare. Gusti îl apreciază îndeosebi pe Freyer, aşa că la nevoie am avea şi concursul său. Cum voiu vizita Halle, Heidelbergul, Berlinul aş putea lesne căpăta colaborările principale ale marilor gânditori germani, completând astfel programul început de dta în Franţa. Dar am nevoie în prealabil de deslegarea dtale.

Al doilea punct al scrisorii acesteia este chestia lui Mihai Popescu, pe care l-am mai văzut şi după plecarea dtale, după cum a fost vorba. Mihai Popescu mi-a sugerat că ar juca bucuros la Teatrul Naţional în Martie-April, după ce se va fi afirmat pe scenele străine, fie în piesa lui Jean Cocteau „La Machine Infernale", fie în „Le tombeau de sous l'Arc de triomphe", fie în „Ifigenia în Taurida" a lui Goethe, aici rolul lui Orest, pe care l-a mai jucat la Katowicz. Deasemenea, mi-a vorbit de piesa „Der standhafte Prinz" (Principele hotărât) de Calderon, prelucrată de J. Gregor, piesă tipic barocă. Eu aş prefera piesa lui Cocteau, în care el are un frumos rol, pe care la Paris l-a jucat Jean Pierre Aumont. Dar această piesă ar trebui bine tradusă de un adevărat poet şi înscenată de un regisor cu spirit nou. Vom mai vorbi în ţară despre acestea, dar am ţinut să-ţi comunic, după cum ne-am înţeles, rezultatul întrevederii noastre.

Te rog mult, dispune ca să apară odată în R.F.R., eseul lui Grigore Sturdza dat de aproape un an şi care mereu este amânat, deşi e un lucru bun. Te-aş ruga deasemenea să nu întârzie nici micul eseu eminescian al drului Bacaloglu care mă pisează mereu.

Cred că te-ai mai văzut cu Lassaigne şi că i s-a achitat articolul acela. Nu ştiu unde să-i scriu acum, căci probabil că nu mai e nici la Sovata şi nici în monografie cu Gusti. Dacă-l mai vezi, spune-i că îi voiu scrie de îndată ce-i voi şti adresa. Numărul la casa din str.Primăverei iarăşi nu-l am. Pentru Paris, agent în vederea colaborărilor îl putem face pe Brutus Coste, secretar de legaţie acolo şi care e un om foarte informat şi serios, din grupul celor tineri. El ne stă la dispoziţie să ne furnizeze articolele, întreţinând legături cu personalităţile pe care i le vei sugera.

Pentru cronica R.F.R., o bună achiziţie va fi Anton Golopentia, care-şi ia acum doctoratul aici cu Hans Freyer şi care e un tip foarte adânc şi erudit. Îl vei cunoaşte în ţară, unde va colabora cu Gusti.

Şi acum te las, rugându-te să scuzi scrisul acesta barbar, care a voit totuşi să-ţi demonstreze că nu te-am uitat şi că mă gândesc cu bucurie la revederea noastră, precum şi la cooperarea plănuită.

Petru Comarnescu

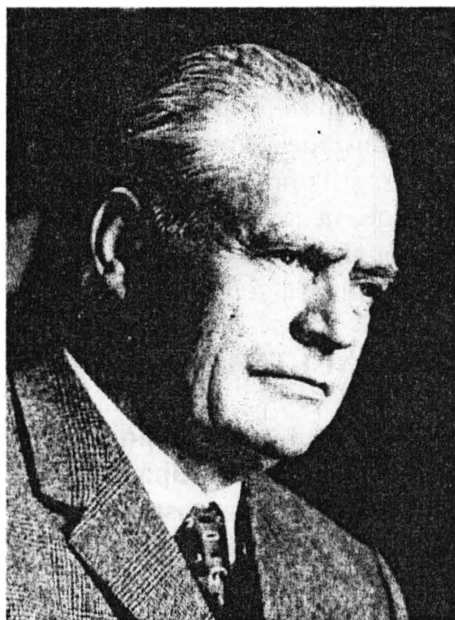
Dlui Rosetti nu i-am scris încă, şiindu-l în străinătate. Dacă e în Bucureşti, spune-i te rog toate cele bune din parte-mi.

Pentru cei care cunosc opera lui Comarnescu poate stârni mirare sau măcar un zâmbet afirmaţia lui că, deşi nu-şi făcuse o „părere temeinică" despre regimul din Germania anului 1936, îşi dădea, totuşi, seama că se realizaseră ... „multe lucruri bune". Căci nu după prea multă vreme, Comarnescu a devenit un fervent admirator al societăţii americane, ba chiar şi Secretarul general al „Societăţii Amicii Statelor Unite".

Încât, odată cu Maurice Bedel, contemporan cu autorul scrisorii, am putea spune şi noi: „Să luăm totul în serios, dar nu şi în tragic".

Zaharia Stancu - despre el şi N. Carandino

După regimul autoritar al lui Carol II şi dictatura lui

Ion Antonescu, actul de la 23 august 1944 a trezit mari speranţe în lumea scrisului. Scriitori, ziarişti, hrăneau nădejdea că, după şapte ani de necruţătoare cenzură, internări în lagăre şi tot soiul de alte abuzuri, se vor putea exprima, în fine, liber, fără restricţii.

Dar, foarte curând, ea se va dovedi o iluzie, premergătoare a unui şi mai

lung răstimp de încătuşare a gândului liber.

La fel ca mulţi alţi confraţi, nici Zaharia Stancu nu avea cum să uite constrângerile la care fusese supus ani de zile şi care, în timpul războiului, culminaseră cu expedierea lui în lagărul de la Tg. Jiu.

Probabil că mulţi cititori ştiu, iar unii chiar îşi amintesc că ziarul „Lumea Românească", condus de Zaharia Stancu, a fost o autentică tribună a democraţiei timpului, cu atât mai preţuită cu cât, la finele anului 1937, toată „presa din Sărindar", ziarele „Dimineaţa", „Adevărul", „Lupta" şi o serie întreagă de reviste) au fost suprimate de guvernul Goga-Cuza. „Lumea Românească" a supravieţuit până în februarte 1939, dar în circumstanţe tot mai vitrege.

Astfel, în finalul articolului „Pace, pâine, libertate" din 3 februarie 1939, odată cu zilnicele pagini de „aderări" la „Frontul Renaşterii Naţionale", partidul de casă al lui Carol II şi „Lumea Românească" a fost silită să proclame:

„Aderăm la «Frontul Renaşterii Nationale» convinşi că, sprijinind această organizaţie, vom contribui la consolidarea României de azi şi la pregătirea, sub semnul monarhic, a României puternice de mâine".

Pentru ca numai după opt zile, un text în chenar, cules cu aldine, în pagina întâi a ziarului să-şi anunţe cititorii:

ZIARUL NOSTRU ÎŞI ÎNCETEAZĂ APARIŢIA

„Împrejurări independente de voinţa noastră ne obligă să ne încetăm pentru un timp apariţia. Am întâmpinat în drumul nostru - care n-a fost prea lung, dar spinos ca niciunul altul - obstacole pe care cititorii nici măcar nu le pot bănui.

Ne-am străduit să le învingem. Mărturisim că n-am izbutit în totul.

...Echipa de ziarişti şi prieteni care ne-au ajutat în redactarea ziarului, rămâne întreagă în jurul nostru.

Nădăjduim că cititorii se vor întâlni, în curând, cu noi în acelaşi bloc unitar, îndrăzneţ, de neclintit în credinţele ce ne sunt atât de dragi şi pe care le vom păstra întregi".

ZAHARIA STANCU

Şi a şi izbutit să-şi respecte promisiunea cu Seria a doua din „Azi", care a durat însă şi ea doar între februarie 1939 şi septembrie 1940.

După care au urmat câţiva am grei pentru el, până când a putut relua cu adevărat contactul cu cititorii săi, în 1954, la „Gazeta Literară".

Dumitru Hîncu

Crezuse, însă, că o va putea face şi cu 10 ani înainte, şi anume în decembrie 1944, când s-a adresat M.A.E. Care, la rândul lui, i-a trimis lui Dangulov S.A. de la Comisia Interaliată de Control a Presei, în ruseşte, nelipsita cerere însoţită de următorul text:

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
DEPARTAMENTULUI PRESEI ŞI INFORMAŢIILOR

22 decembrie 1944

Domnului Dangulov S.A.

Anexând la aceasta memoriul d-lui Zaharia Stancu, directorul revistei săptămânale „Azi", avem onoare a vă

ruga să binevoiţi a da aprobarea Dvs. pentru reapariţia acestei reviste.

DIRECTORUL PRESEI ŞI INFORMAŢIILOR

MEMORIU
CU PRIVIRE LA REVISTA „AZI“
ŞI LA ZIARUL „OFENSIVA“

1./ a) Revista „Azi“ a apărut la 1 martie 1932, ca publicaţie lunară, cu 112-140 pagini şi a publicat până în 1935 literatură, în majoritatea cazurilor fără caracter politic. Din 1935 până în 1938 a avut atitudine de stânga, publicând eseuri cu caracter democrat şi note polemice cu mişcările de dreapta cuziste şi legionare. La 16 februarie 1939 s-a transformat în revistă săptămânală, format de ziar, şi şi-a accentuat şi mai mult poziţia la stânga. Acest lucru s-a petrecut în timpul dictaturii Frontului Renaşterii Naţionale, când a fost singura publicaţie care a dus lupta pe plan extern contra fascismului şi nazismului, iar pe plan intern contra dictaturii de orice fel şi în special contra Gărzii de Fier. În paginile săptămânalului „Azi“ s-au publicat zeci de articole pentru cunoaşterea Sovietelor, s-au tradus şi publicat extrase din ziarele sovietice şi s-au întocmit pagini compacte de literatură din noua Rusie sau din lucrările vechilor revoluţionari ruşi ca: Maiakowsky, Mihail Şolohov, Taras Şevcenco, Gorki etc. S-au publicat, deasemenea, numeroase fotografii după ziarele şi revistele sovietice. S-au închinat pagini Cehoslovaciei lui Massaryk şi lui Beneş. Tot aici s-a susţinut alianţa franco-anglo-americană împotriva axei Roma-Berlin-Tokio şi, privitor

la conflictul din Extremul-Orient, s-a combătut Japonia imperialistă şi s-a susţinut tânărul Ciang-Kai-Shek. În săptămânalul „Azi", printre altele, s-au publicat şi patru mari articole documentare asupra Armatei Roşii, singurele care au apărut în presa română până la 23 august 1944. În general s-au sprijinit pe cât a fost posibil sub un regim de dictatură aspră, cu o cenzură extrem de vigilentă, ideile democrate şi s-a combătut fascismul şi nazismul cu hotărâre. Adăugăm că în timpul acela, săptămânalul „Azi" a fost singura publicaţie de largă răspândire care a rămas neclintită pe această poziţie, până la 6 septembrie 1940, când noua dictatură a lui Antonescu şi a legionarilor a dispus suprimarea ei.

b) În timpul colaborării româno-germane, „Azi" n-a apărut, iar directorul ei, ca şi majoritatea foştilor colaboratori, n-au scris la niciun ziar.

2./ „Azi", dacă îi va fi îngăduit să reapară, va avea următorul personal redacţional:

Zaharia Stancu, director.

Sorana Gurian, prim secretar de redacţie.

Al.Ionescu, secretar de redacţie.

Colaboratorii vor fi aleşi dintre scriitorii şi ziariştii democraţi binecunoscuţi ca d-nii:

Victor Eftimiu, director general al Teatrelor.

C.Titel-Petrescu, şeful Partidului social-democrat.

Ştefan Voitec, ministrul Educaţiei naţionale.

3./ Săptămânalul „Azi" va milita în cadrele Partidului Social-Democrat român.

4./ Săptămânalul „Azi" va publica extrase ample din presa sovietică, cum a făcut şi în trecut, când acest lucru era foarte dificil, precum şi din presa marilor Naţiuni Unite: Anglia, Franţa, Statele Unite şi va da mare însemnătate

literaturii noui din aceste ţări şi în special literaturii sovietice.

5./ „Azi“ va începe cu un tiraj iniţial de 20.000 de exemplare.

6./ Cu prilejul solicitării reapariţiei săptămânalului „Azi“ şi a ziarului „Ofensiva“ găsesc necesar să dau pentru cei ce nu mă cunosc sau care n-au urmărit suficient activitatea mea, următoarele informaţii:

- Am intrat în presă în primăvara anului 1934, ca redactor al ziarului „Credinţa“. Până la această dată am publicat literatură. Între altele, în decembrie 1933, o carte cu poeme alese din Serghei Esenin, carte care a fost o vreme interzisă de cenzură, iar după afirmaţiile criticilor, a avut o influenţă importantă în evoluţia tinerei poezii româneşti şi a fost cea dintâi lucrare literară care a atras atenţia asupra literaturii din U.R.S.S. În 1930-1931 am ţinut două conferinţe la Radio-Bucureşti despre literatura sovietică, vorbind despre scriitori ca Esenin, Maiakowsky, Serafim Serafimovici, N.Ognev, Valentin Kataev, Boris Pilmak, Konstantin Fedin şi alţii, care sunt azi programaţi de ediitura „Cartea Rusă“. Tot atunci am încercat să plasez la editurile româneşti, şi nu am izbutit, romanul „Torentul de fier“ de Serafimovici şi „An pustiu“ de Boris Pilmak.

- În 1934 am fost printre puţinii semnatari ai manifestului prin care se încerca constituirea în România a unei asociaţii intitulată “Amicii U.R.S.S.-ului“.

- Din 1934, intrând în presă am activat cu hotărâre în cadrul ideilor democratice. În politica internă am susţinut partidele democratice, încercând prin numeroase articole să le conving să părăsească atitudinea pasivă pe care o aveau şi să lupte cu dârzenie împotriva mişcărilor de dreapta din ce în ce mai agresive. N-am făcut parte din

niciun partid politic. Am combătut, într-o vreme în care acest fapt putea să mă coste viața, Garda de Fier precum și celelalte mișcări antisemite și filo-germane reprezentate de partidele conduse în vremea aceea de Vaida-Voevod, Goga, Cuza, etc.

- În politica externă m-am călăuzit de ideile regretatului N.Titulescu și am militat continuu pentru apropierea României de Soviete. Am susținut deasemeni alianța României cu Anglia și Franța și am combătut fascismul italian și nazismul german.

- În timpul războiului italo-abisinian am fost unul din foarte puținii ziariști români care au luat partea celui slab, scriind și semnând numeroase articole și reportagii împotriva Italiei fasciste.

- În vara anului 1936, cu prilejul turburărilor legionare, când se ardeau ziarele democrate pe străzile Capitalei, direcția ziarului „Credința", la care lucram, mi-a interzis să mă mai manifest ca ziarist de stânga. Am părăsit atunci redacția acestui ziar și după un lung șomaj am izbutit să editez cu d.C.Clonaru, ziarul „Lumea Românească". Acest ziar a apărut la 1 iunie 1937. Având aci mai multă libertate de mișcare, deși cenzura guvernului Tătărescu era extrem de vigilentă și nu făceam un pas fără să fim urmăriți de organele polițienești și ale Siguranței, am continuat, cu toate riscurile ce le implica situația, să scriu pe plan intern ca și pe plan extern contra dictaturii fascisto-hitleristă și pentru o democrație reală și autentică. După înlocuirea de la ministerul Afacerilor Străine a marelui N.Titulescu, am continuat să-i susțin politica.

- Am dus campanii de mare răsunet contra falșilor naționaliști, Stelian Popescu, Pamfil Șeicaru și Ilie Rădulescu, pe care i-am arătat opiniei publice în adevărata lor

lumină, de agenţi ai fascismului italian şi ai hitlerismului german în România. Acelaş lucru l-am făcut şi cu profesorul Nae Ionescu. Am izbutit astfel să ţin aproape singur sus un steag cu care azi se fălesc atâţia.

- Războiul civil din Spania a fost înfăţişat cititorilor „Lumii Româneşti" ceea ce era în realitate şi nu cum încercau să-l înfăţişeze celelalte ziare româneşti. Franco a fost arătat ca o unealtă fascisto-hitleristă, iar guvernele republicane au fost susţinute ca reprezentând adevărata voinţă a poporului spaniol. Am trimes cu acest prilej un redactor special la Paris, iar după întoarcerea acestuia în ţară am angajat un corespondent special la Paris, care alimenta ziarul cu informaţii din sursă republicană.

- În timpul guvernului Goga-Cuza am apărat pe evrei, scriind articole reproduse în presa străină şi am scăpat ca prin minune de bandele fasciste înarmate care m-au urmărit tot timpul.

- Ziarul meu „Lumea Românească" a suferit numeroase suspendări, la cererea legaţiei italiene şi germane. Am avut în schimb satisfacţia că multe din articolele noastre au fost reproduse în presa străină sau citate la posturile de radio sovietice şi engleze.

- La 8 februarie 1939, „Lumea Românească" şi-a încetat apariţia în urma loviturilor şi piedicilor nenumărate pe care ni le punea guvernul dictatorial al fostului rege Carol II. La 16 februarie 1938 am editat săptămânalul „Azi", care a urmat aceeaşi linie politică, mult accentuată spre stânga, până la 6 septembrie 1940, când acest săptămânal a fost suprimat de guvernul Antonescu.

- În timpul colaborării româno-germane n-am scris la niciun ziar.

- Am fost arestat de trei ori (prima dată în ziua în care Antonescu ordona armatelor române să treacă Prutul) fiind suspectat de defetism, întrucât nu credeam că Axa va câştiga războiul, iar în iarna anilor 1942-1943 am fost internat în lagărul de la Tg.Jiu împreună cu alți scriitori şi ziarişti democrați, fiind considerat de către poliția lui Antonescu ca „simpatizant comunist şi anglofil cunoscut". Am fost eliberat din lagăr într-a zecea zi de grevă a foamei, în urma intervenției unor prieteni democrați, care aveau legături de rudenie cu fostul Secretar general al ministerului de Externe, col Gelep.

- Ziarul „Ofensiva", ca şi săptămânalul „Azi", dacă Comisiunea Aliată de Control va găsi că am suficiente state de serviciu pentru democrație şi va aproba apariția lor, va fi un ziar de luptă al democrației româneşti, va susține cu dârzenie împlinirea condițiunilor de armistițiu, va milita pentru strângerea cât mai sinceră a relațiilor dintre România şi marile Națiuni Unite şi în special a relațiilor dintre România şi U.R.S.S.

- La conducerea acestui ziar se va afla alături de mine d. N.Carandino, cu care am luptat mulți ani alături pentru izbânda aceloraşi idei şi cu care am împărțit zilele de lagăr de la TG.Jiu.

N.Carandino este unul din puținii ziarişti români care a păstrat, în ciuda prefacerilor prin care a trecut țara, o semnătură nepătată. Deşi ziarist profesionist şi trăind exclusiv din scrisul său, el n-a scris şi n-a semnat nici un singur rând care să nu exprime ferma şi constanta lui convingere democrată. N.Carandino militează de aproape 15 ani pentru ideile de stânga, pe plan politic, pe plan cultural general şi pe plan teatral, unde a fost printre puținii cronicari de teatru care şi-a spus cuvântul răspicat ori de câte ori scena a fost pusă în slujba dictaturii.

Colaborator obişnuit şi în majoritatea cazurilor prim-redactor la mai toate ziarele de stânga câte au apărut din 1933 şi până astăzi, N.Carandino a dus campanii şi a purtat lupte de presă, de pe urma cărora s-a ales cu ostracizări, cu internare în lagăr, cu percheziții şi cu interzicerea de a scoate vreun ziar sau vreo revistă sub nume propriu. Funcţionar la Ministerul Propagandei, a fost scos din serviciu în 1940 de către legionari, în urma rapoartelor Poliţiei, Siguranţei şi Gestapo-ului, care îl arătau duşman neîmpăcat al nemților şi drept comunist.

După plecarea legionarilor de la putere, a fost singurul ziarist care nu a fost repartizat în slujbă, atitudinea sa fiind socotită prea antigermană pentru a nu trezi suspiciuni sau supărare printre nazişti sau filoaxişti.

De la 23 August încoace, N.Carandino luptă pe o poziție personală în cadrul larg al actului restaurator de libertăţi, pentru o democraţie sinceră şi curajoasă, pentru o apropiere de Soviete şi în general de marii Aliaţi.

9./ În afară de noi, la ziarul „Ofensiva" vor mai scrie următorii:

Victor Eftimiu
Em. Serghie
Al. Kiritescu
Sorana Gurian
Sergiu Dan
Al. Ionescu
Ilie Păunescu
şi
Dr. I. Schineanu

„Ofensiva“ va avea un tiraj inițial de 40.000 exemplare.

Memoriul de mai sus a avut parte de următorul răspuns:

19 Februarie 1945

MINISTERUL
AFACERILOR STRĂINE
Direcția Presei și Informațiilor

D-lui Director al publicației „Azi“
din București

Avem onoare a vă aduce la cunoștință că Secția Politică a Comisiei Aliate de Control din România găsește inoportună apariția publicației „Azi“ de sub direcția d-lui Zaharia Stancu.

DIRECTORUL PRESEI ȘI INFORMAȚIILOR
Șeful serviciului,

P.S. E adevărat, Zaharia Stancu uitase să adauge ceva, care n-a scăpat celor care-l informau pe Dangulov S.A. Anume că, în noiembrie 1939, el atacase fără menajamente agresiunea U.RS.S. împotriva Finlandei.

Corespondenții profesorului George Oprescu

E aproape un truism dacă afirm acum că mulți scriitori, muzicieni, artiști plastici români – și, în genere, oameni de cultură sau de știință – au întreținut o vastă și amicală corespondență cu omologii lor francezi. Ea ar putea umple cu ușurință mai multe volume. În ce-i privește pe scriitorii francezi, aș putea aminti, de pildă, că Pierre Loti, Lecomte de Lisle, Jean Richepin, Jules Romains, Saint- Exupery, André Gide sau Paul Claudel ar fi bine reprezentați într-un asemenea florilegiu.

Printre intelectualii români care au ilustrat elocvent această relație s-a numărat, indubitabil, criticul și istoricul de artă George Oprescu (1881–1969). Membru al Academiei Române și al unor instituții similare de peste hotare, George Oprescu a fost și mulți ani, alături de Elena Văcărescu, reprezentant al României în Institutul de Cooperare Intelectuală, cu sediul la Paris, iar apoi, după desființarea acestuia, în Comitetul Internațional pentru Litere și Arte de pe lângă Liga Națiunilor, cu sediul la Geneva, al cărui secretar a și fost ales. În această calitate a putut comunica și și-a făcut mulți prieteni – cum ne putem

uşor convinge din scrisorile unor mari spirite ale epocii. Ele sunt, de altfel, mult mai numeroase şi ar avea nevoie de cel puțin un volum spre a le putea cuprinde pe toate.

La rândul lui, George Oprescu a scris şi publicat în franceză multe lucrări, dintre care aş semnala, cu titlu de exemplu, măcar o seamă dintre ele ca bunăoară: *Une „Adoration des Mages" de Bonifazio Veronese au Musée Toma Stelian* (din Bucureşti), *L'art roumain de 1800 à nos jours* (carte apărută la Malmö, Suedia), *L 'art du paysan roumain* (avec une préface de Henri Focillon), *Un grand historien de l'art, ami des Roumains: Henri Focillon, Caractères communs du développement de l'art chez les peuples romans, Brancusi,* pe lângă multe altele.

De la Paul Valery
Paris, luni
40 Rue Villyust XVI

Dragă Oprescu,

N-am nici o ştire de la Geneva, în afară de cea a numirii d. Bonnet, publicată în ziare.

Nimeni nu mi-a scris despre ce s-a întâmplat sau nu s-a întâmplat, în Comisie şi în culise. Cred că am fost mai mult sau mai puțin jucat. Ai fi foarte drăguț dacă mi-ați da informații despre aranjamentele care, probabil, s-au făcut, întrucât va trebui poate să iau o hotărâre.

Te rog să crezi, dragă Oprescu, că-ți păstrez cea mai bună şi prietenoasă amintire.

Paul Valéry[7]

---

[7] Paul Valery (1871-1945). Devenit celebru prin poemul *La jeune Parque* şi autorul unui mare număr de eseuri. Interesat de istoria contemporană. Strălucit cercetător asupra procesului cunoaşterii. Din 1927 membru al Academiei Franceze.

În corespondența celor doi mai există trei bilețele privitoare la activitatea Comisiunii.

DCLXXXVIII

CENTRE UNIVERSITAIRE MÉDITERRANÉEN
DE
NICE

L'Administrateur

Nice, le II Décembre, 1935

Mon cher Opresou,

Je suis actuellement à Nice pour quelques jours, à l'occasion de la réouverture des cours et conférences du Centre. J'ai annoncé, d'abord à mon Conseil, et ensuite au public de la séance inaugurale, la fondation de la chaire Eminesco, nouvelle qui a été accueillie avec la plus grande faveur par tout le monde.

Vous pouvez dire à M. Titulesco que les autorités et le public d'ici ont été très sensibles à la mesure qui a été prise et je vous suis, quant à moi, particulièrement reconnaissant d'avoir été l'agent essentiel de cette décision qui m'est très précieuse.

Je viens vous demander maintenant si je dois écrire au Ministère des Affaires étrangères à Bucarest, au sujet de la mise en vigueur de la susdite collaboration Roumaine? Je vous prie également de vouloir bien me dire ce qu'il y a lieu de faire à cet effet. Savez-vous si on a choisi quelqu'un pour premier conférencier Roumain? (je crois qu'il avait été question de M. Jorga pour commencer) Les conférences de la chaire Eminesco pourraient se placer, par exemple, en février ou en mars, car il faudra bien un bon mois et demi, je pense, pour que les questions administratives soient réglées chez vous.

Je compte rentrer à PARIS sans doute au début de la semaine prochaine, c'est là que vous pouvez m'écrire.

Paul Valéry

Monsieur OPRESCU
Professeur à l'Université
BUCAREST. (Roumanie)

CENTRUL UNIVERSITAR MEDITERANEAN NISA

Administratorul Nisa, 11 decembrie 1935

Dragă Oprescu,

Sunt pentru câteva zile la Nisa, cu ocazia redeschiderii cursurilor şi conferinţelor Centrului. Am anunţat mai întâi în Consiliul meu şi apoi publicului participant la şedinţa inaugurală întemeierea catedrei Eminescu, ştire primită cu mare plăcere de toată lumea.

Poţi să-i comunici d. Titulescu că autorităţile şi publicul de aici au fost foarte sensibili la măsura luată, iar în ce mă priveşte sunt extrem de recunoscător pentru că ai fost principalul factor al acestei decizii la care ţin în mod deosebit.

Acum, te întreb dacă să scriu ministerului Afacerilor Străine din Bucureşti despre intrarea în vigoare a amintitei colaborări româneşti? Şi te mai rog să fii amabil să-mi spui ce trebuie făcut în legătură cu asta. Ştii, cumva, dacă a fost ales cineva spre a fi primul conferenţiar român (mi se pare că pentru deschidere, a fost vorba de N. Iorga). Conferinţele catedrei Eminescu ar putea fi fixate, să spunem, în februarie sau martie, întrucât cred că o să fie nevoie de cel puţin o lună jumătate pentru rezolvarea problemelor administrative.

Mai mult ca sigur, cred că mă întorc la Paris săptămâna viitoare şi-mi poţi scrie acolo.

Paul Valéry

Domnului Oprescu
Profesor universitar,
BUCUREŞTI (România)

CENTRUL UNIVERSITAR MEDITERANEAN, NISA
Administratorul
XVI

13 mai 1936

40 Rue de Villejust

Dragă prietene,

Tocmai m-am întors dintr-un turneu de conferinţe în Algeria şi Tunisia, totul în mare grabă, pe ploaie şi frig. Cu toate astea Islamul mi-a lăsat o impresie cât se poate de agreabilă. Am trecut prin Nisa, unde nu se ştia nimic despre subvenţia românească, şi acum iată scrisoarea dumitale. Îţi foarte mulţumesc că te-ai ocupat de treaba asta. Şi pentru că expedierea trebuie să aibă loc curând, aş dori ca să fie făcută cum am arătat în bileţelul alăturat. Programul cursurilor 36-37 nu e încă întocmit. Va fi fixat abia în octombrie.

Şi acum, în ce priveşte problema cu Bucureştiul. S-ar părea că se precizează: Academia din Varşovia m-a invitat solemn şi mă gândesc să mă duc cam pe la sfârşitul lui octombrie. De acolo vreau să-mi continui călătoria prin Bucureşti şi apoi, poate, la Atena.

E un plan măreţ. Sper că starea sănătăţii mele, care nu e prea bună şi situaţia îngrozitoare din Europa n-au să-mi pună stavili. Cerul e foarte întunecat şi prostia omenească apasă greu asupra lumii.

Sper, dragă Oprescu, să te văd curând la Budapesta. Hélène[8] pe care am văzut-o acum un sfert de oră, îți transmite salutări. E cam nedecisă în ce privește atitudinea pe care s-o adopte la Budapesta și spunea chiar că ar dori să-l consulte în legătură cu asta pe d. Titulescu. Te rog să-i transmiți încă odată mulțumirile mele.

La revedere, dragă prietene, al dumitale cu afecțiune și simpatie.

Paul Valéry

De la Leon Brunschwieg[9]

16 ianuarie 1936
53, rue Scheffer
Paris XVI

Dragă prietene,

Cred că te interesezi în continuare de Institutul de Cooperare; în gândul meu colaborarea mea e inseparabil legată de imaginea atât de fericitelor și competentelor dumitale inițiative. Ceea ce explică și cuvântul pe care ți-l adresez spre a te întreba dacă vezi cumva posibilitatea de a sprijini candidatura la Institut a unui doctor în litere de la Sorbona, dar român, Ștéphane Loupasco. Tezele lui vor fi ale unui filozof și savant care se exprimă într-un limbaj foarte tehnic; dar ca om e fermecător și foarte devotat; dacă informațiile pe care ți le poți procura în România

---

[8] Era vorba, evident, de Elena Văcărescu care, în cadrul sesiunii Comitetului Permanent pentru Litere și Arte ținută în 1936 la Budapesta și consacrată rolului umanităților în formarea omului modem, a ținut un referat intitulat „Cum să reîntinerim umanismul?".

[9] Leon Brunschvieg (1869-1944) – Filosof, al cărui idealism pozitivist se întemeia pe o originală analiză matematică.

confirmă impresiile mele şi dacă o să socoţi potrivit să intervii, cred că o să fie un lucru foarte bun. Îi scriu, de altfel, în favoarea lui şi lui Henri Bonnet.

Oricum, profit de ocazie spre a-ți reînnoi expresia sentimentelor mele foarte afectuoase, devotate şi însoțite de cele mai bune urări.

L. Brunschwieg

Pe plic: Domnului Oprescu
Profesor de Istoria artei
la Universitatea Bucureşti

30 ian. 36
53 rue Scheffer, XVI

Dragă prietene,

Îți sunt extrem de îndatorat pentru amabilitatea de a-mi fi răspuns. Am vorbit cu amicul nostru Bonnet care nu ezită decât din cauza imposibilității de a spori cadrele Institutului.

L. Brunschweig

Georges Duhamel către George Oprescu

28 rue Vauquelin, Paris V.e

Cher Monsieur, Merci!..

Votre lettre m'a bien vivement touché.
Merci aussi pour les lignes amicales de votre
article. Je me permets de vous envoyer en souvenir
de notre entrevue, mes deux derniers livres. Si
vous venez à Paris cet été, écrivez-moi. Ou bien
je serai à Paris même, ou près de Paris, à la
campagne où nous habitons avec mon beau frère
Vildrac. Nous serions heureux de vous voir.
Croyez moi fidèlement votre
G. Duhamel

28 rue Vauqnelin, Paris VI

Dragă domnule,

Scrisoarea dumneavoastră m-a impresionat mult. Mulțumesc. Mulțumesc pentru prieteneştele rânduri ale articolului dumneavoastră. Dați-mi voie să vă trimit, în amintirea întrevederii noastre, ultimele mele două volume. Dacă veniți vara asta la Paris, scrieți-mi. Fie că voi fi chiar

[10] Georges Duhamel (1884-1966). În linii mari, opera îi e dominată de două cicluri de romane: *Vie et aventures de Salavin* (1920-1932) şi *Chronique des Pasquier* (1933-1945). Membru al Academiei Franceze.

la Paris sau la ţară, unde locuiesc cu cumnatul meu Vildrac. Am fi bucuroşi să vă vedem.

Credeţi-mă al dumneavoastră devotat

G. Duchamel

De la Henri Bergson[11]

Paris, 47 Bd. Beauséjorer

23 dec. 1937

Dragă colega,

Pentru mine e o mare plăcere să primesc veşti de la dumneavoastră. Citindu-vă, evoc mereu amintirea vremii când colaboram la opera Societăţii Naţiunilor şi împărţeam speranţele pe care ea le trezea. Încerc să mai nădăjduiesc şi de aceea adresez prietenilor mei – printre care daţi-mi voie să vă număr – urările mele, totuşi pline de încredere, la acest sfârşit de an.

H. Bergson

---

[11] Henry Bergson (1859-1941). Filosof. Autor al unei celebre critici a cunoaşterii, uzând de conceptele de durată, memorie, clan, ritual şi intuiţie. Cele mai cunoscute. *Essai sur les domnées immediates de la conscience. Les deux sources de la morale et de la religion.* Membru al Academiei Franceze, Premiul Nobel pentru literatură.

De la Louis Lumière[12]

8. aprilie 1929 156, Boulevard Bineau
Neuilly sur Seine
Fée Maillot 14-50

Iubite şi eminent coleg,

Multe mulţumiri pentru amabila dumneavoastră scrisoare din 3 aprilie la care vă rog să mă iertaţi că răspund cu o mică întârziere.

Vă rog să credeţi că am păstrat cea mai vie amintire despre vizita mea la Roma şi că am fost realmente tulburat de primirea ce mi-a fost făcută la Institutul Internaţional de Cinematografie.

Frumoasele şi interesantele plimbări pe care le-am făcut împreună m-au fermecat şi am fost extrem de fericit să pot beneficia de profunda dumneavoastră erudiţie în Cetatea Artei.

Aşi fi încântat să vă revăd cu prilejul Adunării Generale de la începutul lui octombrie. Dar dacă vreo împrejurare oarecare v-ar aduce la Paris înainte de această dată, sper că veţi binevoi să-mi daţi de ştire şi că-mi veţi rezerva atunci răstimpul unui dejun la Neuilly, fără ceremonie.

Eu am să plec din Paris pe la 20 iunie spre a mă instala la Houlgate unde, e de prisos să vă spun, după această dată aţi fi binevenit la vila „Les Lucioles" dacă cumva o excursie v-ar aduce în Normandia după această dată.

---

[12] Louis Lumière (1864-1945). Inventatorul cinematografiei, precursor al celei de-a şaptea arte. A perfecţionat fotografia, dar s-a îndeletnicit şi cu cercetări biologice.

Aci alăturat vă trimit notița uitată și vă rog să credeți, dragul și eminentul meu coleg, în cele mai distinse și bune sentimente ale mele.

Louis Lumière

Pe plic:

Domnului Oprescu
Secretar al Comisiunii Internaționale de
Cooperare Intelectuală
Societatea Națiunilor

156, Boulevard Bineau

Très heureux, mon cher et éminent Collègue, d'apprendre que vous pouvez être dans nos murs vers la fin du mois de mai. Je compte que vous ne m'oublierez pas.

Voulez vous dire à Monsieur Dufour, dont vous avez l'amabilité de me transmettre le bon souvenir, comme j'ai été charmé de faire la connaissance et l'assurer de tout le plaisir que j'aurai à le rencontrer de nouveau avec vous lors d'une réunion future.

Croyez, je vous prie, à mes sentiments les plus dévoués et les meilleurs.

Louis Lumière

12 avril 1929

fără plic

156, Boulevard Bineau

Sunt extrem de fericit, prea scumpe şi eminent coleg, că spre sfârşitul lunii mai vă veţi puteţi afla printre zidurile noastre. Sper că nu mă veţi uita.

Vreţi să-i spuneţi domnului Dufour, din partea căruia aţi avut amabilitatea de a-mi transmite salutări, cât de încântat am fost să-l pot cunoaşte şi să-l asigur de marea plăcere pe care aşi avea-o de a-l reîntâlni, împreună cu dumneavoastră, la o viitoare reuniune.

Vă rog să credeţi în cele mai bune şi devotate sentimente ale mele

Louis Lumière

12 aprilie 1929

Les Lucioles
(Houlgate)
Calvados
Tel 11

Multe mulţumiri, scumpe coleg, pentru bunele dumneavoastră gânduri.

Vă rog să credeţi că voi fi foarte fericit să vă revăd la Roma unde, dacă aşa cum sper, starea sănătăţii îmi va îngădui să mă deplasez acolo la 8 octombrie

Cu multă consideraţie al dv.
Louis Lumière

5 august 1930

Carte poştală ilustrată cu legenda: Coasta de Azur, Cap Ferrat văzut prin Pins d'Alep.

Nisa – 31.12.31

Mii de mulţumiri şi cele mai bune urări

Louis Lumière

156, Boulevard Bineau
Neuilly / Seine
Tel: Maillot 14-50

Multe mulţumiri, scumpe domnule Oprescu, pentru primirea atât de interesantei dumneavoastră lucrări şi pentru dedicaţia cu care aţi însoţit-o.

Şi fiţi convins de sentimentele mele de vie şi cordială simpatie.

Louis Lumière

30 oct. 1935

Carte de vizită a lui Louis Lumière cu acest text

Mii de mulţumiri şi cele mai bune urări, scumpe domnule Oprescu, cu speranţa să vă văd într-una din aceste zile pe meleagurile noastre.

Cu consideraţie al dumneavoastră
L.L.

Louis Lumière

Membru l Institutului

Vila Lumen
Bandel (Var)

Dar poate că cea mai neaşteptată relaţie a prof. George Oprescu a fost aceea cu Thomas Mann şi Albert Einstein.

Dintr-un articol publicat în două numere consecutive, din 9 şi 10 octombrie 1932, ale cunoscutului cotidian elveţian „Neue Züricher Zeitung", evocând activitatea Institutului de Cooperare Intelectuală, din care făcea şi el parte, Thomas Mann l-a caracterizat, de pildă, ca pe un om de o căldură sufletească ce trezeşte prietenia şi de o mare sensibilitate spirituală.

Albert Einstein (1879-1955) a fost – mai e nevoie s-o amintesc? – creatorul teoriei relativităţii timpului şi spaţiului, o explicaţie a universului care a exercitat asupra filosofiei moderne o înrâurire la fel de puternică şi de durabilă ca, bunăoară, aceea a lui Copernic cel care în secolul XVI a relevat omului că nu e centrul lumii.

Corespondenţa dintre George Oprescu şi Albert Einstein s-a întins pe mai mulţi ani. Iată măcar câteva scrisori ale acestuia din urmă.

18.VII.'26

Dragă domnule Oprescu,

I-am comunicat domnului Korn veştile dumneavoastră îmbucurătoare. El vă transmite amicale mulţumiri şi-mi spune că e de acord cu Modusul propus de dumneavoastră.

Cu prietenie vă salută al dvs.

Albert Einstein

P.S.: Începând cu 12.VII adresa mea va fi:

Doamna Al. Einstein, Hüttenstr. 62, Zürich. V-o comunic pentru cazul că înainte de sesiune ar trebui să-mi trimiteţi ceva urgent.

*

23.X.'26

Dragă domnule Oprescu!

Aglomerat cu tot felul de treburi, din păcate n-am să pot participa la şedinţa Comitetului de Direcţie din 30. Transmiteţi vă rog domnilor scuzele mele. Domnul Kräss, care urmează să fie reprezentantul meu, e acum în America şi n-aşi vrea ca altcineva să se amestece în treaba asta,

Cu amicale salutări
al dumneavoastră A. Einstein

*

Berlin 24 mai 1928
Häberlandstr. 5

Dragă domnule Oprescu,

Domnul Kräss a fost recent la mine, spre a discuta mai multe lucruri. Prilej cu care l-am delegat să mă reprezinte la şedinţele din urmă de la Geneva.

Vă mulţumesc din inimă pentru amicalul interes pe care-l arătaţi cadavrului meu. Dată fiind situaţia, e încă

bine. Pot face câţiva paşi, ocazie cu care mă pot convinge cât de fragilă mi-a devenit făptura.

Cu prietenie vă salută
al dumneavoastră A. Einstein

*

Berlin 25 sept. 1930

Dragă domnule Oprescu,

Mă bucur mult că doriţi să vă respectaţi promisiunea. Dacă nu-mi comunicaţi nimic care s-o contrazică, vă aştept sâmbătă 4 octombrie la trei după amiază. Dacă o să fie vreme bună am putea face o plimbare în barca cu pânze şi să petrecem seara împreună.

Cu prietenie vă salută
al dvs A. Einstein

Către Secretariatul Comitetului de Coop. Intelectuală

18.VII.'26

Dragă domnule Oprescu,

I-am comunicat domnului Korn veştile dumneavoastră îmbucurătoare. El vă transmite amicale mulţumiri şi-mi spune că e de acord cu Modusul propus de dumneavoastră.

Cu prietenie vă salută al dvs.
A. Einstein

P.S.: Începând cu 12.VII adresa mea va fi:

Doamna Al. Einstein, Hüttenstr. 62, Zürich.

V-o comunic pentru cazul că înainte de sesiune ar trebui să-mi trimiteţi ceva urgent.

•

23.X.'26

Dragă domnule Oprescu!

Aglomerat cu tot felul de treburi, din păcate n-am să pot participa la şedinţa Comitetului de Direcţie din 30. Transmiteţi vă rog domnilor scuzele mele. Domnul Krăss, care urmează să fie reprezentantul meu, e acum în America şi n-aşi vrea ca altcineva să se amestece în treaba asta.

Cu amicale salutări
al dumneavoastră A. Einstein

•

Berlin 24 mai 1928
Häberlandstr. 5

Dragă domnule Oprescu,

Domnul Krăss a fost recent la mine, spre a discuta mai multe lucruri. Prilej cu care l-am delegat să mă reprezinte la şedinţele din urmă de la Geneva.

Vă mulţumesc din inimă pentru amicalul interes pe care-l arătaţi cadavrului meu. Dată fiind situaţia, e încă bine. Pot face câţiva paşi, ocazie cu care mă pot convinge cât de fragilă mi-a devenit făptura.

Cu prietenie vă salută
al dumneavoastră A. Einstein

•

Berlin 25 sept 1930
Häberlandstr. 5

Dragă domnule Oprescu,

Mă bucur mult că doriţi să vă respectaţi promisiunea. Dacă nu-mi comunicaţi nimic care s-o contrazică, vă aştept sâmbătă 4 octombrie la trei după amiază. Dacă o să fie vreme bună am putea face o plimbare în barca cu pânze şi să petrecem seara împreună.

Cu prietenie vă salută
al dvs. A. Einstein

Către Secretariatul Comitetului de Coop. Intelectuală

Trei prieteni: Victor Eftimiu, Al. O. Teodoreanu și Theodor Pallady

Mărturisesc, zăbovesc des prin sălile de studiu ale Bibliotecii Academiei Române, care mi-a recunoscut chiar calitatea de vechi şi constant frecventator al ei printr-o ... „Diplomă de fidelitate".

Dar sunt zile când curiozitatea, ispita de a descoperi şi alte continente ale spiritului – chiar dacă, odată cu curgerea vremii, ariile necălcate se strâmtează, parcă, tot mai mult – mă împing şi către alte izvoare.

E adevărat, există inşi, bine intenţionaţi, care, văzându-mi părul coliliu, socotesc această stăruinţă ca o obstinaţie sau chiar ca o cutezanţă.

Reacţie care îmi aminteşte că şi cu ani buni înainte, trecând pe la o redacţie, într-o după amiază de vară toridă, compătimitoare, o domnişoară secretară m-a întrebat:

– Dar nu vă oboseşte să lucraţi atâta cu capul?

Iar eu am liniştit-o explicându-i:

– Cred că mă confundaţi. Eu nu muncesc cu capul. Nu sunt coafor.

Oricum, acesta e contextul în care, de astă dată, la Arhivele Naţionale, am dat peste două mărturii despre pictorul Theodor Pallady ale cărui pânze îmi încântă privirea şi trăirile sufletului. Plăcere ce mi-a fost parcă şi mai mult reînnoită şi sporită când am văzut, că cele două testimonii, inedite, li se datoresc lui Victor Eftimiu şi Păstorel, cărora de mult le preţuiesc ascuţimea spiritului şi farmecul cu care ne-o comunică.

Şi chiar dacă ele sunt exprimate în registre total diferite, caracteristice pentru ei, amândouă ne transmit o egală afecţiune şi căldură pentru marele lor prieten.

Cel dintâi e un text plin de poezie ce evocă legătura intimă dintre pictor şi Parisul de odinioară şi de totdeauna – pe care Victor Eftimiu îl cunoştea bine încă din anii săi de debut. De altfel – din articolul „Victor Eftimiu. Un umanist", publicat de George Ivaşcu în „România literară" din 30 XI 1972 (şi inclus ulterior în volumul III din „Confruntări literare") – ştim şi că scriitorul locuia „într-o casă încărcată de cărţi şi împodobită cu tablouri şi desene de Pallady".

Cel de-al doilea text, în maniera care-l definea pe Păstorel, adică printr-un nelipsit catren, e însoţit de o fotografie a acestuia, din anii mai tineri şi cu privirea şugubeaţă, alături de Pallady la vârsta senectuţii şi având drept fundal chiar tablouri ale acestuia.

Iar ambele, sunt, cred, destul de elocvente ca să se poată lipsi de alte comentarii.

TH. PALLADY

Acolo unde Sena e mai frumoasă ca oriunde, fiindcă i s-a zidit un decor mai amplu şi mai variat, e piaţa Dauphine, înconjurată de case vechi, unele rămase chiar din anii monarhului – ctitor.

O mare linişte ocroteşte acest adăpost al metropolei. Vara e umbră multă şi bănci singuratice sub adăpostul înfoiaţilor castani. E un colţ de veche provincie franceză, în mijlocul Parisului zgomotos şi dinamic. De altfel, întreg Parisul e alcătuit din pitoreşti colţuri de provincie franceză. E o sinteză.

La numărul 12 al pieţei Dauphine, într-o casă bătrână, a cărei scară, clasată monument istoric, începe cu o graţioasă curbă de piatră, a locuit ani mulţi pictorul nostru Th. Pallady.

Patruzeci de ani şi mai bine a stat Pallady în cetatea care cheamă zeci de mii de pictori din toate colţurile lumii.

Lumina filtrată prin granitul bătrânei Luteţii cade pe vegetaţii, pe unde şi pe coperişe. Purificată de sgură şi scântei, ea, această lumină dă peisajului reflexe inalterate. Nimic incandescent, fantasmagoric, monstruos, ireal.

Dar nici nu-l turteşte, cu lovituri de realism brutal. O calmă binecuvântare a luminei înnobilează fata Paradisului şi o scaldă într-un extaz discret, fără patetismul – grimasă al conglomeratelor din climate fosforescente.

Th. Pallady răsfrânge în sufletul şi-n arta sa, Parisul. Adevăratul Paris, nu Parisul parizian din care străinii şi-au făurit o imagine de frivolitate: clinchete şi foşnet de mătasă, culori vii, bazar persan, carte poştală colorată care se veselesc, prin cabarete, până la ziuă.

Parisul grav, cu surâs melancolic, mai mult al frunţii decât al buzelor, Parisul cărţilor şi-al pietrelor auguste. Lumină a cărei prezenţă o simţi. Smulgi frumuseţea care se ascunde, în Parisul avar, închis ca o stridie ce nu vrea să i se fure mărgăritarul, Parisul cu lumină de perlă. Şi această lumină, a cărei prezenţă o simţi la Th. Pallady mai mult ca la oricare alt colorist – căci fiind puţină e mai preţioasă şi se cere culeasă şi împărţită cu gelozie de alchimist – lumina aceasta ordonatoare s-a împletit în toată făptura sufletească a pictorului nostru.

*

* *

Cel mai intelectual dintre plasticii români. În peisagiile sale pariziene vibrează nostalgia Moldovei natale. Un artist al cărui simţ pictural nu s-a dezvoltat solitar, creând un „elefantiazis" local, ci armonios, paralel cu gustul şi discernământul literar (ce poate realiza un pictor, un actor un muzicant fără lecturi?). Cu preocuparea circulaţiei ideilor şi-a realităţilor contemporane, Th. Pallady şi-a muiat penelul nu numai în vopsea crudă, dar şi în lumină de gând.

Acest vechi moldovean a avut printre străbuni un caligraf al lui Ştefan cel Mare. În bătrâna Luteţie el şi-a potolit tumultosul temperament oriental, a renunţat la bogăţia imaginilor aduse de acasă, la feeria celor o mie şi una de nopţi, la risipa, la dezordinea care ne regizează pe toţi – ca să-şi creeze, an cu an, o personalitate liniară, architectonică, spiritualizată, chintezenţială.

Marea învăţătură a Parisului este arta de a elimina. Materia grasă, mineralul fără valoare, cuvântul fără greutate,

ideia fără într-aripare, hohotul de râs, plânsul zgomotos, atitudinea disgraţioasă, gestul disproporţionat, patetismul indiscret, entuziasmul vulcanic, cad, lest zgrunţuros, din preocuparea unanimă, în cimitirul mediocru al inutilului.

Rămâne esenţa spiritualizată. Acesta e Th. Pallady, în florile sale imateriale, în femeile sale care nu plac tuturor (fiindcă din femeile goale ale lui Pallady s-a topit orice notă de sensualism: nu mai palpită rozul cald şi impudic al cărnii: s-a prefăcut în flăcăruia spectrală de dincolo de viaţa materială) în peisagiile diafan catifelate, în naturile sale moarte, strofe din Baudelaire.

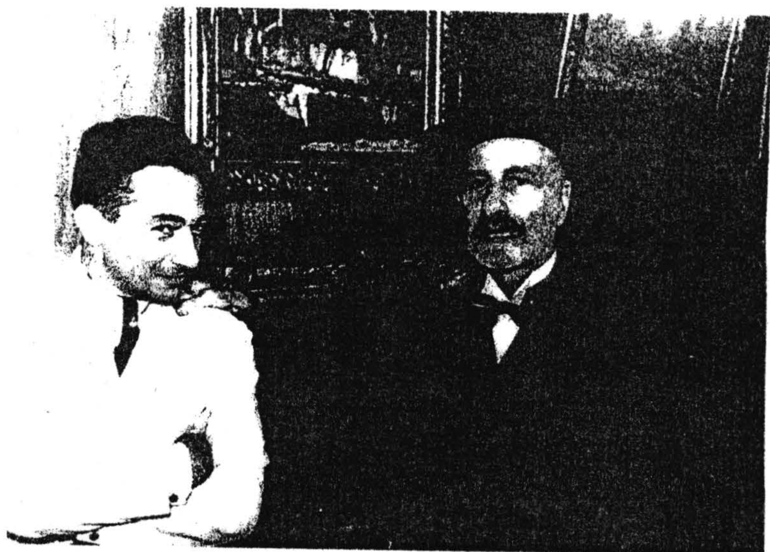
Esenţa spiritualizată.

Th. Pallady nu este numai pictorul nostru cel mai rafinat, dar unul dintre cei mai nobili artişti ai epocii. El reprezintă o minunată sinteză a intelectualităţii româneşti, o biruinţă aristocratică a acestui neam mult înzestrat şi mult risipitor.

Bucuria de a fi trăit în acelaşi veac cu Th. Pallady mi-a dictat aceste rânduri fugare, într-o frumoasă înserare de noiembrie, la capătul unei zile însorite, de miere şi de azur cu miresme de primăvară – florile şi peisagiile pictorului al cărui renume creşte pe măsură ce anii trec.

VICTOR EFTIMIU

Şi acum omagiul lui Păstorel în maniera-i caracteristică.

Au cine poate azi să știe bine,
Cam ce o să se spue'n viitor:
Că eu sunt cu Pallady Teodor,
Că Teodor Pallady e cu mine?

Păstorel

Surprize... în arhive

Cercetarea în vederea cunoaşterii unui adevăr e mai totdeauna o aventură. O capcană a spiritului, întrucât dacă ştii de la ce premise porneşti n-ai cum bănui la ce încheieri poţi ajunge.

Căci, deseori, intervine imprevizibilul care, de pe o pistă dinainte stabilită, te împinge pe cărări lăturalnice ce se dovedesc, însă, la fel de ispititoare şi te îndeamnă să te opreşti, ba chiar să zăboveşti.

E ceea ce mi s-a întâmplat nu de puţine ori în popasurile prin biblioteci şi arhive, româneşti şi străine.

Dar mai bine să nu întârzii cu astfel de scuze şi să relatez ce surprize am avut măcar în câteva asemenea ocazii.

Un entuziast neaşteptat

Cum ar fi putut crede, de pildă – fără a se convinge din propria-i constatare – că Octavian Goga a fost un mare admirator al revoluţiei ruse (cea din 1917, ca să nu isc vreo confuzie).

Căutând, însă, cu totul altceva, am dat, brusc, peste incontestabila mărturie a neţărmuritei sale adeziuni la cele întâmplate atunci şi acolo.

Ea ne este furnizată de chiar văduva poetului care, într-o scrisoare către preşedintele Academiei Române, şi-a exprimat această convingere, perfect justificată: „cred că este nimerit şi că v-ar interesa să cunoaşteţi şi unele preocupări ale lui Oct. Goga din diferite epoci.

Căci alăturat anexez trei extrase din multe manuscrise:

I Din memoriul dat personal Ministrului de Interne Miliukov la Petrograd;

II Fragmente dintr-o schiţă publicată de pictorul Tonitza, de altfel transcrisă şi publicată de G. Călinescu în „Contemporanul";

III Ultimul ordin circular dat de Goga în calitate de Prim-ministru în 7 II 1938.

Mi-ar plăcea să cred că v-am oferit, trimiţându-vă unele din documentele ce le păstrez la Ciucea – unde se scurg ani chinuitori de văduvie (s-au împlinit 24) şi de unde urmăresc cu interes tot ce se realizează de d-voastră într-un ritm atât de uimitor şi de bogat".

Ce m-a interesat, dar, cu precădere a fost memoriul lui Goga către Miliukov.

„Am sosit la Petrograd – a arătat poetul – *cu sentimentul de pietate ce a resimţit umanitatea întreagă în faţa revoluţiei ruseşti. Mişcarea liberatoare a poporului rus reprezintă un pas înainte, pe care societatea modernă îl face pe scara evoluţiei de simţire. Politiceşte, această răsturnare de regim înseamnă crearea unui ansamblu de ideologie a tuturor statelor aliate, pentru apărarea liberei demnităţi a naţiunilor şi ridică concepţia democratică a vieţii de stat la valoarea unei dogme universale.*

Cu aceste sentimente primim noi, democraţii români, mişcarea recentă din Rusia, pe care cu bucurie o *vedem*

canalizându-se în cadrul ordinei de stat, pentru stabilirea unor raporturi de viață nouă. Realizându-se în mod practic aici, pe principiile revoluției rusești, noi vom vedea pe viitor în Petrograd un al doilea Paris, care dă umanității a doua pagină glorioasă în istoria universală modernă.

Revoluția rusească găsește în sufletul nostru de țărani și proletari intelectuali, degajați de orice balast feudal, ecoul celei mai strânse înrudiri sufletești ... de aceea astăzi, când vedem steagul roșu pe străzile Petrogradului, sufletul nostru resimte impulsurile unei alipiri fraterne".

Un text „înălțător" care ne face, parcă să îl și vedem pe Goga, cu steagul roșu în frunte, mărșăluind „către noi culmi de civilizație". Cu atât mai mult, cu cât perseverând, poate, în a fi – în forul interior „proletar intelectual", dar cu castel la Ciucea – el a rămas fidel steagului roșu, chiar și când acestuia i s-a mai adăugat și svastica.

Imnuri, rugăciuni și marșuri

Dar și un alt caz, tot de indiscutabil interes, m-a convins, că și în poezie, surpriza poate fi pricinuită nu numai de inspirația creatorului sau de rezonanța versului, ci și de alte sonorități. Exemplul mi-a fost oferit de Radu Gyr, socotit de exegeții săi un „simbol al mișcării legionare", căreia i-a rămas, poate, fidel chiar și atunci când colabora la „Glasul patriei", organul pentru străinătate al Ministerului de Interne ceaușist. Cine poate știi?

Toate acestea sunt, însă, mai mult sau mai puțin cunoscute. Care a fost, dar, surpriza?

Ei bine, într-o bună zi, printre manuscrisele rămase de la poet am dat şi peste un cilindru de carton, de circa 60-70 de centimetri lungime şi, desfăcându-i capacul, am găsit un sul de hârtie groasă, de bună calitate, amintind de pergament, iar pe el – cules cu o literă mare, frumoasă – imitând scrisul de mână – un lung „Imn de slavă Regelui Carol II”, semnat Radu Gyr.

Are nu mai puţin de 12 strofe, care ar solicita prea mult spaţiu spre a fi reprodus în întregime, încât mă mulţumesc să reproduc doar patru din ele, revelatoare şi pentru celelalte:

Aşa dar:

„Măria Ta

pe vremuri poetul plânsu-mi-s-a
că de la Vatra Dornii a podidit omida
şi ca străin în ţară-i din Mare Rână-n Tisa,
sta, sărăcind, Românul şi-şi blestema obida ...

Dar Tatăl Tău, cu spada pe măguri româneşti,
a însorit meleagul unde muriră Sciţii,
şi Te-a lăsat pe Tine să ni-I voevodeşti,
voivod al turdei noastre şi al plaiului Mioriţii.

....

Ni Te-a lăsat pe Tine: arc, stemă, bărbăţie, –
venit din pribegie din Franţa visătoare
– precum Cercel venise cu ochi'n poezie –
întors să fii luceafăr, după un apus de soare!

Descălecând ca Dragoş pe vechiul Tău pământ,
zideşte-Ţi – cum pe vremuri se ctitoreau cupole –
în mănăstirea sfântă a neamului Tău sfânt
Ca Neagoe, tot darul, şi truda, ca Manole!.

Elogiul nu e datat, dar poate fi uşor plasat în contextul climatului care l-a inspirat. Se ştie că de la începutul anului 1940 Carol al II-lea s-a dorit promotorul unei politici de „reconciliere”, care, după discrete tratative în culise, a culminat cu înscrierea în masă a legionarilor în proaspătul său Partid al Naţiunii.

Dar ca să revin la „Imn”: l-am citit atent, am înfăşurat grijuliu sulul, l-am vârât frumos în cilindrul de carton şi mi-am spus: ei, lucruri de-astea s-au mai întâmplat şi altora.

Dar într-o altă zi, frunzărind imensa arhivă Victor Moldovan, fost Secretar general mai întâi al Frontului Renaşterii Naţionale şi apoi al Partidului Naţiunii, cele două formaţiuni politice cu aceeaşi uniformă desenată, se pare, chiar de monarh, am descoperit că Radu Gyr a fost mai prolific decât crezusem. Într-adevăr, tot lui i se datoresc şi alte creaţii, de aceeaşi inspiraţie, bine apreciate, cum rezultă fie şi din acest mic text în proză intitulat:

Chitanţă

„Am primit de la dl. Ilieş, Director de Cabinet „Frontul Renaşterii Naţionale", suma de lei 20.000 (douăzeci mii) pentru versurile făcute de subsemnatul pe muzica „Rugăciunii", „Imnului", „Marşului" şi „Marşului vesel" de Sabin Drăgoi, ne mai având altă pretenţie de la F.R.N pentru drepturile de autor care trec asupra Frontului.

Prof. Radu Gyr

3 Mai 1940
Bucureşti"

Şi astfel, fară s-o fi căutat anume am aflat nu numai cât de preţuit, ci şi la cât a fost preţuit poetul în conjunctura dată.

Când şi de ce era bună cenzura

Asta am aflat-o nu de la un poet sau romancier, ci de la un militar. Şi nu de la unul oarecare, ci de cel mai înalt grad: cel de mareşal, biruitorul de la Mărăşeşti. Şi, în plus, de trei ori Preşedinte al Consiliului de Miniştri, de două ori Ministru de Interne, Ministru de Finanţe, preşedinte de partid, Consilier Regal.

După toate acestea mai e nevoie să adaug că e vorba de mareşalul Averescu?

Om hotărât, acesta avea, totuşi, o nevinovată slăbiciune. Anume – pentru Italia mussoliniană. Promotor, în 1927, al unui „Tratat de amiciţie româno-italian" – ce părea să indice o îndepărtare de la alianţele tradiţionale – a atras multe şi violente critici în epocă şi nici n-a fost parafat – el a revenit la mai vechea-i preferinţă în 1935, cu prilejul războiului italo-abisinian.

Manifestându-şi regretul că Italia Ducelui putea fi atacată la noi, chiar dacă numai în ziare, mareşalul a atras atenţia asupra măsurilor ce se impuneau spre a pune capăt unor asemenea „derapaje", cum se exprimă presa de astăzi.

A făcut-o în acest text, rămas inedit, într-o exprimare pe care o păstrăm nealterată şi cu totul sugestiv:

Pe lângă neajunsurile politice şi juridice pe care le presintă censura ea are şi unele părţi bune, cari dacă ar fi puse în valoare ar constitui o compensaţiune în opinia publică.

Între acestea ar fi şi temperarea limbajului unor publicişti prea zeloşi.

În Germania a existat şi înainte de resboi şi există şi astăzi o censură foarte severă în privinţa bunelor moravuri. Mai în toate ţările, în adevăr civilisate, există o censură a bunei cuvinţe. Anglia poate fi luată drept mostră.

Asemenea censuri nu există la noi de şi trăim totuşi sub regimul censurii oficiale!.

Menirea acesteia este să protejeze pe oficialii, puternicii zilei de critici, fie ele chiar juste şi formulate în limitele bunei cuviinţe!. Dar de îndată ce ese din cercul acestor atribuţiuni, eu le-aş numi infractoare.

Iau un cas tipic.

Într-un ziar, unul din acele după modicitatea preţului seu, destinat scărilor de serviciu s-au strecurat unele aprecieri, prea jignitoare pentru o naţiune cu care avem legături de sânge şi legături politice seculare din cele mai cordiale şi care se găseşte astăzi în resboi.

Evident că, fie care este îndreptăţit, deci liber să aibă vederile sale în privinţa unui conflict dintre două ţări.

Unii poate să simpatizeze cu Italienii, alţii cu Etiopienii, unii să facă pronosticuri în favoarea celor dintei, alţii în favoarea celor din urmă. În fine se poate chiar ca unii să meargă chiar până la formularea dorinţii în favoarea uneia din cele două părţi. Dar toate aceste

deosebiri de simpatii, de aprecieri, chiar de dorințe este ceva elementar să fie menținute în marginile bunei cuviințe și când se întâmplă ca aceste margini să nu fie respectate de cei care le formulează este de datoria organelor de drept să intervie și să cheme la ordine cu energia cuvenită pe cel care comite infracțiunea.

Acolo unde există censura această datorie revine obligatoriu organelor ei.

Însă în ziarul menționat pe care nu am câștiga nimic numindu-l, s-a scris că: „triburile de abisinieni nu au avut cel puțin cinstea să fie ucise de un popor serios. Au fost omorâte de niște flașnetari".

Acest popor de flașnetari este poporul italian, de acelaș sânge cu noi, este poporul care a luptat cu noi pentru aceeaș causă în resboiul mondial și este poporul care în cursul viacurilor ne-a dat de atâtea ori prețioasa mână de ajutor.

Censura conform legii este pe mâna organelor militare!. Este oare frumos din partea acestor organe să lase a se arunca termeni jignitori asupra unor frați de sânge, care stau sub focul dușman, făcându-și datoria către țară!.

Ofensa pornită din redacția ziarului nu pot să o atribui în casul acesta decât censurii.

(ss) Al. Averescu

În acelaşi timp Lavoisier şi Newton

Câteodată, arhivele mai pot, însă, și descreți fruntea, stârni un zâmbet sau chiar un râs, înăbușit de teama de a nu tulbura tihna celor din jur.

Astfel de privilegii mi-au fost acordate, ba chiar de mai multe ori, de Henric Sanielevici care – alături de o neîndoielnică cultură literară şi ştiinţifică – poseda şi un inegalabil umor, e adevărat involuntar. Care poate fi regăsit în mai tot ce a scris, ba până şi în corespondenţa lui, să spunem – de-o pildă – către Ion Petrovici, bunul şi înţelegătorul lui amic.

Nu ştiu dacă astăzi mai e de notorietate publică, dar la vremea lui H. Sanielevici avea un of, un of nicicând împlinit – pe care-l mărturisea fără sfială lui Ion Petrovici. Dar să-i dăm chiar lui cuvântul:

1 dec. 1930
Parcul Cornescu, str. C 67

Iubite domnule Petrovici

Îţi mulţumesc din inimă pentru apărarea sinceră şi întreagă pe care mi-ai făcut-o la Cameră!. Un atare gest (de gentleman) nu va rămâne pierdut... Şi a fost bine că ai adus aminte că-n această ţară a fost o nobilă cultură – şi va mai fi, sperăm.

Costăchescu va rămâne, desigur, la punctul lui de vedere (adică de orbire voită). Încăpăţânarea de catâr e singura lui originalitate... Cred că pentru dânsul maxima voluptate e să zică: nu. Va veni şi timpul lui.

Am scris lui Bujor în chestia catedrei. Câteva rânduri lui Ibrăileanu şi câteva lui Zeletin. Nici unul n-a răspuns. Drept este că am scris revoltat. Şi la noi nimeni nu crede în drepturi, ci numai în hatâruri. „Capul plecat sabia nu-l taie". Parcă mi-a răspuns că nu poate interveni, până n-oi veni eu la Iaşi, să fac vizite profesorilor... Eu, însă, nu mă pot expune unei primiri reci... Enric Oteteleşanu s-a oferit

să scrie lui Bogdan şi la alţi câţiva. Tzigara-Samurcaş s-a oferit să vorbească cu dr. Slătineanu ... Dr.N. Lupu a promis să vorbească cu Borcea. Prof I.Simionescu regretă că n-a ştiut că vreau să ocup acea catedră şi a apucat să scrie lui Bujor pentru I.G.Botez. Const. Graur a scris lui Bujor. Simionescu îmi arată o sinceră bunăvoinţă ... (are o *înaltă apreciere despre opera mea şi despre mine). Pascu mi-a scris că pe I.G.Bujor profesorii nu-l agrează. A-l face profesor cu art. 81, pe baza unui fleac de teză, e prea, prea ... Şi încă atunci când concurasem şi eu... Simionescu mă va recomanda pe mine în caz că profesorii vor refuza pe Botez.*

Am scris un memoriu (4 pagini de acestea) însoţit de un tablou sinoptic în care rezum în câteva rânduri laudele a 40 de intelectuali din ţară şi din străinătate despre opera mea. Şi am adus 2 *volume din* Literatură şi Ştiinţă. *Totul pentru MS. Îi va fi predat zilele acestea.* La vie des mamm. *I-am trimis mai demult şi mi-a mulţumit. – Cazul meu este unic în ţară şi în lume. Nu ignorat, nici contestat, ci cu entuziasm admirat – şi lăsat fără mijloace de existenţă. De nu va avea vreun efect, voi începe în ziare cu acest tablou sinoptic... Dar atunci va fi lată rău: corect în formă, dar coroziv în fond ...*

După articolul meu din Convorbiri (Starea ştiinţelor naturale) *auzii că studenţii naturalişti, la societatea lor, au hotărât să ceară Curs de biologie... Lipseşte în facultate biologia, paleontologia, antropologia... Să-i îndopi cu fapte şi să nu predai biologia – şi asta-i bine. Simionescu a sondat pe colegi despre* o *atare catedră, fără a-mi pronunţa numele, dar s-a izbit de spaima reducerilor ...*

Dacă facultatea de la Iaşi va recomanda pe Botez, îşi va pune o *urâtă pecete ... Va veni un timp când Sanielevici*

va fi pus alăturea de Lavoisier şi chiar de Newton ... Nu zâmbi, iubite amice ... De Sanielevici s-a tot zâmbit şi la urmă toţi s-au păcălit!. Eu ştiu ce spun. Lavoisier refuzat de o *catedră de chimie pentru un flogistonis! ... Eu aştept cu stoicism rezultatul.*

Mulţumesc pentru carte. O citesc.
Cu sincere mulţumiri şi salutări prieteneşti.
H. Sanielevici.

Aflând toate acestea, mi-am spus – cu mâhnire – că pentru a le comenta cum se cuvine ar fi nevoie de un nou Caragiale. Şi-mi părea, fireşte, rău că nu-l avem. Dar tot meditând la acest trist adevăr, mi-am amintit deodată, chiar de Sanielevici care, în volumul *Alte orizonturi* – şi anume în studiul „Sărmanul Dionis" – a avut această genială revelaţie: „Cunosc destui profesori universitari cari faţă de mine din punctul de vedere al creaţiei sunt ce-i o furnică faţă de un om, adică ... de 250 de milioane mai mici".

Şi atunci, am simţit şi am gândit: categoric, indubitabil, nimeni n-ar fi putut s-o spună mai bine!. Sanielevici a fost un mare, mare umorist fără voie.

Topârceanu – un pescuitor de perle de altădată

Invidios pe strălucirea nestimatelor (sinonim, rar utilizat, pentru perle) culese de confraţi şi consurori, mi-am spus: „Ia s-arunc şi eu năvodul, să-mi fac propria colecţie".

Şi întrucât yachtul proprietate personală e în revizia generală a stării materiale (direct proporţionale), am pornit să le caut în cele mai atractive „locaţii" dar evitând

„super" şi „hiper"-„market"-urile, întrucât acolo nu poţi plăti, pentru că ele oferă fie „cele mai mici preţuri", fie „cele mai bune oferte".

Aşa stând, dar, lucrurile, am optat pentru un extra-market căruia – respectând sacrele legi ale concurenţei – nu-i pot da numele spre a nu-l avantaja sau dezavantaja în raport cu altele. Cei care vor citi aceste rânduri îl vor recunoaşte, totuşi, dacă voi adăuga că el distribuie perlele, în cele mai diferite formate şi culori, până şi pe tarabele aflate în calea orişicui.

Aşa se face că, mai demultişor, de acolo am şi achiziţionat o nestimată despre care mi s-a spus că-i unanim cunoscută sub numele, devenit celebru, de „pasăre aviară". Acum m-am lăsat, însă, ispitit de o alta, botezată „Brucsel".

Dar văzând-o purtată, zi şi noapte, de oricine, oricând şi oricum, am decis să caut şi alţi furnizori. Şi, pe internet am aflat că „există în România unul care stă foarte bine în sondaje ca prezidenţiabil, deşi susţine că a vorbit cu Dumnezeu". Până să ajung la el, am descărcat, însă, o altă informaţie interesantă care mi-a arătat că „după ce doi ambasadori au fost respinşi de Comisiile parlamentare de politică externă, tot aceleaşi Comisii au mai avizat favorabil pe alţii". Ceea ce, evident, m-a bucurat, ba chiar la fel de mult ca o altă perlă care vestea că „ieri în sala Amfiteatru a Teatrului Naţional din Bucureşti, actori şi regizori din diverse generaţii s-au întâlnit luni".

Dar câte nu poţi lua la cunoştinţă adăpându-te la asemenea „surse". Bunăoară că a fost sărbătorit un „centenar" de 113 ani. Că nişte medici au pus „atacul lor de panică" pe seama consumului de stupefiante. Că «România seacă». Ori, dimpotrivă, că sunt «Ploi însem-

nate». (Fără a ni se preciza, totuşi, şi de către cine). Despre «Românii de Madrid». ori despre un nou brand, în afară de ceasuri, al Ţării cantoanelor, anume: „Dispreţ elveţian". Ca să nu mai spun «că este foarte curios cum este posibil» că la noi „convieţuiesc într-o manieră credinţele».

Dar nu despre căutările şi achiziţiile mele vreau să insist, ci – folosindu-mă de acest prilej – să-i informez pe cititori despre un ilustru antecesor. George Topîrceanu, şi anume din chiar trăirile lui rămase moştenire nouă.

Lucru pe care, mărturisesc, l-am aflat destul de recent, şi spunându-mi că, poate, într-o zi s-ar putea inaugura *Muzeul perla contemporană,* să le adaug şi pe cele astfel descoperite la îndemâna viitorilor curatori. Procedând, însă, în prealabil – şi spre a le uşura strădania – la o primă sistematizare, în funcţie de mărimea, strălucirea şi culoarea exponatelor.

Nu înainte, totuşi, de a mai face cunoscut şi că G..Topîrceanu singur le şlefuia, precum şi circumstanţele în care şi-a alcătuit colecţia, circumstanţe chiar de el dezvăluite. Citez:

„Întâmplările pe care vreau să le povestesc acum s-au petrecut toate într-un singur an al vieţii mele, într-o singură vară. Amintirea lor ar fi rămas poate îngropată în pământul în care mă voi întoarce, dacă retrăindu-le cu mintea mea de acum, nu mi s-ar fi părut că descopăr în ele trainică rânduială şi ascunse înţelesuri".

Şi, într-adevăr, vom vedea numaidecât, câte întâmplări, tot atâtea înţelesuri şi constatări.

Să-l lăsăm, însă, pe el să ni le comunice şi să ni le desluşească, ca adevărate perle lucind în negura vremurilor.

A călcat trenul un frânar şi i-a tăiat nişte picioare.

Cu cât te descoperi, cu atât ţi-e mai frig.

I-am adus la cunoştinţă că e măgar.

Doresc căsătoria cu o fată onestă sau cu o profesoară.

S-au culcat alături, ba şi mai aproape.

Un prunc minor.

Cu jumătatea dumisale era căsătorit de curând; prima jumătate murise cu doi ani în urmă.

Un copil ce zice tată poate foarte bine să greşească. Ce ştie el?

Era o femeie foarte văduvă.

Pe acolo, chiar şi vara era cald.

E cinstit, dar e deştept.

Era un funcţionar foarte conştiincios, prin urmare n-avea protecţie şi a fost suprimat la primele economii.

L-o fi durând o nară.

Trebuia să mă mut, prin urmare a început să plouă.

Ce nevoie să ne ducem pe alte planete, să vedem formele de viață de acolo, când avem aici pe pământ forme de viață atât de deosebite de a noastră.

Sau, dacă vrem, întâmplări și înțelesuri din viața celor care nu cuvântă. Spre exemplu:

Un pește acvatic.

A tăiat o găină de gen masculin.

În coteț nu mai era nimeni.

Vaca e un animal mai vertebrat decât peștele.

Dacă vine vreun cățel sau altcineva să-mi spui.

Dar pe lângă asemenea giuvaericale, lui Topîrceanu îi plăcea să colecționeze și evocările unor evenimente din viața culturală a vremii lui sau a alteia, dinainte. Și cine ar fi putut consemna mai conștiincios, mai exact, în acest „Dialog al morților" despre opera lui Mihail Dragomirescu:

Ion Trivale – Acum, când ne vedem cu toții adunați la un loc, ar trebui să profităm de ceasul ăsta liber și să urmăm discuțiile noastre despre Știința literaturii și concepțiile d-lui Mihail Dragomirescu.

Caragiale – Știi, dragă, că abia ne-am sculat de la masă. Ce, vrei să ne pomenim cu vreo indigestie.

Gârleanu – Ați băgat de seamă că pe noi ne servește regulat în urma celorlalți? Ar trebui să protestăm.

Trivale – Tot e bine că ne lasă să ne adunăm la un loc, pe naţionalităţi.

Maiorescu – Nu vedeţi că marele război a adus pe capul celor de aici un spor de populaţie neprevăzut?

Caragiale – Mai tare, Maiorescule!

Maiorescu – Spuneam aşa dar că capodopera ...

Caragiale – Pune virgulă după ca, coane Titule!

Maiorescu – Spuneam că, după teoria lui Mihalache Dragomirescu, capodopera este ca o fiinţă vie, care se naşte, trăieşte şi moare.

Caragiale – Da - pui nu face?

Maiorescu – Ba face, prin imitatorii ei.

Caragiale – Pui de capodoperă? Cu cine?

Maiorescu – Cu moaş-ta pe gheaţă! Tu întotdeauna ai fost zeflemist şi nici după moarte nu ţi-ai lăsat năravul ... Mai întâi, tu l-ai citit pe Mihalache?

Caragiale – Nu, dar îl cunosc din auzite ...

Maiorescu – Apoi vezi? Aşa sunteţi cu toţii. Nu îl citiţi, dar îl combateţi.

După cum se vede, Topîrceanu n-a combătut, ci s-a mulţumit doar să demonstreze că:

„Evocarea are loc adesea dacă acele impresii sensoriale inconştiente sunt provocate de o altă cauză decât cea obişnuită. (Adică pe orice cale)".

Ceea ce a şi izbutit, în cazul de mai sus, ca şi în multe altele.

Miron Radu Paraschivescu şi trei poezii „eliminate"

Poate că unii dintre cei ce vor citi aceste rânduri îşi vor aminti de ecoul stârnit, în 1994, de publicarea

„Jurnalului unui cobai" datorat lui Miron Radu Paraschivescu (în ediţia îngrijită de Maria Corduneanu şi prefaţată de Nicolae Igna). Mulţumită lui Virgil Ierunca, cu care M.R.P. – cum îi spuneau colegii şi prietenii – colaborase în anii războiului, la ziarul „Timpul" – o versiune în franceză apăruse încă din 1976, dar la noi era cunoscută doar din zvonuri şi şoapte.

Dl. Alex Ştefănescu a consacrat autorului două

articole, ambele în „România literară". În cel dintâi a caracterizat „Jurnalul" drept o „surpriză de proporții" și l-a contrazis pe un june, pe atunci, eseist care, foarte sigur de sine şi bătăios, făcuse nişte afirmații ce n-aveau nimic comun cu adevărul, scriind: „Se vorbeşte (şi toti criticii au înghițit hapul aşa-zisei dizidențe fără nici un pic de ezitare!), de trezirea lui M.R.P.. Nici vorbă de aşa ceva..." Era vorba doar de faptul, – tuna el – că poetul tânjise la un post ministerial, nu-l căpătase şi de aici deziluzia sa.

Dar să mergem mai departe. Poate că, între timp, respectivul s-a răzgândit.

În finalul celui de-al doilea său articol, cu titlul „Miron Radu Paraschivescu. Un Maiakovski scund", dl.Alex Ştefănescu a conchis, cu bun cuvânt : „El a murit fără să aibă certitudinea că această parte autenică a personalității sale va fi descoperită vreodată de cititori. A dispărut în neant copleşit de teama că din toată existența lui nu va rămâne decât maculatura produsă la cererea partidului comunist".

La rândul său, în „Viața Românească", dl. Al. Săndulescu a subliniat: „Ne aflăm în fața unui document unic în felul său în literatura memorialistică românească, profund semnificativ pentru experiența dramatică a scriitorului care ajunge să-şi confeseze, cu o dureroasă dezamăgire, idealul său generos şi utopic".

Şi s-ar mai putea glossa mult pe această temă.

Ceea ce încerc eu să fac acum e să readuc la lumina zilei trei poezii, inedite, ale lui Miron Radu Paraschivescu care ar fi trebuit să apară în 1971, anul morții sale.

Direcţia Generală a Presei, de pe lângă Consiliul de Miniştri, a fost, însă, de altă părere. Vom vedea numaidecât de ce.

Într-un referat, trimis „spre informare“ tovarăşilor Bujor Sion şi Marcel Resiga (v.Arhivele Naţionale, Fond Pres. Consil. De Miniştri, Dosar Nr.2 din 15.1.1971) vigilenta instituţie a semnalat:

„Volumul reuneşte poezii scrise în ultimele două decenii, unele datate 1951-1956, altele mai recente publicate în ultimii ani, precum şi inedite.

Unele poezii reprezintă satire amare la adresa demagogiei, oportunismului, la adresa celor a căror adeziune la revoluţie este pe cât de zgomotoasă, pe atât de artificială. Poetul este dezgustat de aceste aspecte şi, în acelaşi timp, cu un sentiment de resemnare este mulţumit de rolul său modest, de condeier, de «strop mărunt/din aspru minereu/care tâşneşte roşu din cuptoare“.

După care, semnalând editurii „Cartea Romanească“, unde trebuia să apară volumul, mai ales trei poezii: „Tovarăşilor unguri“, „Neo-Caţavencu“ şi „Răscoala mădularelor“ a tranşat scurt şi categoric: „Cele trei poezii au fost eliminate“.

Sigur, astăzi am putea discuta cu calm, cu detaşare, despre valoarea lor poetică. Dar ceea ce a contat atunci a fost forţa lor explozivă, încât cei cărora li s-au trimis, mai întâi, au fost cei doi tovi de la C.C. al P.C.R.

Nu avem cum să ştim dacă şi cum a fost sancţionată editura, însă nu poate încăpea îndoiala că M.R.P. n-a fost socotit doar „un strop mărunt scăpat din «cazanul roşu»“. Căci, spre deosebire de un obicei consacrat, el a ales să vorbească despre ce ştia.

Şi o ştia bine, din propria-i experienţă.

Dar iată cele trei poezii „eliminate“, scrise în 1956 – cu cinci ani înaintea morţii sale într-o chinuitoare insingurare şi introspecţie a fostelor sale visuri.

Cea dintâi, în patru versuri, e o mică odă închinată revoluției maghiare din 1956 reprimată de Armata Roşie. Iat-o:

TOVARĂŞILOR UNGURI

Ungaria martiră! Ca Petőfi alt'dată
Îți mor şi azi copiii cu gloata răsculată;
Cresc roşii maci oriunde şi sângele şi-l varsă
Iar unde cad tiranii rămâne piatra arsă.
1956

Celelalte două ridică, însă, probleme când e vorba să fie reproduse integral din cauza amplitudinii lor. „NEO-CAȚAVENCU“, o diatribă, foarte transparentă, la adresa „Conducătorului iubit“, are 223 de versuri. Din care citez:

De cum păşeşte
Urcă
La tribună
Şi nu se-ncurcă:
Zice, spune
Strună!
Da, toate-s bune,
Tot (şi țara-i bună!)
Păşim înainte,
Nu-i nici o furtună
Vrăjmaşul minte ...
Noi, tot împreună
Cu tot poporul
(Care e cuminte) [...]

Şi, dă-i, şi tună!

Zice oratorul
Tot zice-ntruna
Şi tot dă din mână!
Că muncitorul
Are stare
Bună,
Venit, salare,
Nu ştiu cât pe lună
Şi norma-i sare
Anu-n săptămână!

„RĂSCOALA MĂDULARELOR (antifabulă)“ (cu 253 de versuri) dorea şi prevestea o răzvrătire pe care M.R.P. o considera inevitabilă. Exemplific:

Într-o zi dintr-un alt veleat
Membrele s-au răsculat
Stârnind mare hărmălaie
(Mulți crezând-o foc de paie).
Nu se poate!

Vrem dreptate-acu pe loc,
Că altminterea dăm foc
La biblioteci, muzeie,
La avuturi şi podoabe
Că nu vrem să mai fim roabe
Capului, ce stă degeaba
Şi mai mult încurcă treaba!
„– Un minut nu mai aştept
(Se-ncordează brațul drept)
Ci am să-i trimit acuş
Printr-un deget, un cartuş

Până-n scăfârlia cheală
Şi, de bună seama, goală..."
Ce să spui, era rascoală..

După toate acestea, fie şi incomplete, cred că cele trei „eliminate" merită să fie cunoscute ca un ecou al stării de spirit a lui M.R.P. la apusul vieţii lui. Stările de lucruri din ţară nu mai au nevoie de comentarii.

Relații culturale în timp de război.

La Paris (I)

Relațiile culturale româno-franceze și amplitudinea lor nu constituie, desigur, o noutate. Mai există, totuși, laturi necunoscute, poate chiar nebănuite, ce ar merita, să fie puse în lumină. E ceea ce mi-am spus când, cu prilejul unor investigații în arhiva Ministerului Afacerilor Externe, am dat peste niște documente care mărturisesc că până și în circumstanțe extrem de nefavorabile actului de cultură, cum au fost anii războiului și ai ocupației naziste, în Franța a putut dăinui o permanentă propensiune către continuarea legăturilor culturale româno-franceze în împrejurări adverse și în pofida și mai presus de vitregia contingențelor epocii.

La 30 martie 1943 Em. Pavelescu, Consulul general al României la Paris (odată cu ocuparea de către armatele germane a capitalei franceze Ambasada Română se strămutase la Vichy) comunica, de pildă, superiorilor săi:

Domnule Ministru

Am onoarea a vă aduce la cunoştinţă că între 5 şi 27 aprilie a.c. va avea loc la Paris „I-ul Congres al Filmului Documentar" la care Oficiul Naţional Cinematografic de pe lângă Ministerul Propagandei Naţionale va participa cu 4 filme documentare şi anume:

„Images de Roumanie" – „Bucureşti" – „Au Pays des Motzi" – „Les Monastères de Bucovine".

Cât şi un jurnal filmat ONC cerut de Oficiul de Turism din Paris la Ministerul Propagandei Naţionale: „Roumanie, terre latine".

Data de luni 12 aprilie a fost rezervată prezentării filmelor noastre documentare (ora 10,30 – Cinema des Champs Elysées, iar actualităţile vor trece joi 15 aprilie la orele 20 în sala teatrului din „Palais du Chaillot".

La câteva zile după Nota lui Pavelescu, la Ministerul de Externe sosea „Raportul semestrial de activitate" al lui M.A. Gheorghiu, lector de limba română la Universitatea din Paris, un document realmente surprinzător pentru ceea ce ne descoperă şi pe care-l reproduc în extenso (păstrând, întocmai, ca şi ceva mai sus, stilul şi punctuaţia în care a fost redactat – ce reînvie ceva din culoarea timpului).

Aşa dar:

Raport semestrial de activitate

Subsemnatul N A. Gheorghiu, lector de limba română la Facultatea de litere din Paris, am onoarea a vă face cunoscut următoarele cu privire la activitatea mea pe primele patru luni ale anului şcolar 1942-1943.

Potrivit cu proiectul de activitate aprobat de Dl. profesor J. Boutière, Directorul Institutului de Filologie Romană de la Facultatea de Litere din Paris, şi înaintat Onor Minister al Culturei Naţionale şi al Cultelor înainte de începerea anului universitar 1942-1943, am luat contact cu studenţii Institutului de Filologie Română în ziua de 16 Noiembrie 1942 spre a stabili programul de lucru, având în vedere disponibilităţile de timp ale fiecăruia dintre ei.

Acest program a fost fixat în chipul următor:

Lunia, între orele 16,45 – 17,45, cursul de istoria literaturii române, care pentru anul acesta cuprinde epoca veche (origini 1780);

Miercurea, dela 15,30 – 17,30, orele de lucru la biblioteca Institutului – îndrumări bibliografice privitoare la cursuri şi lucrări, împrumuturi de cărţi, cum şi redactarea fişelor destinate cataloagelor bibliotecii;

Sâmbăta, dela 15,15 – 16,15, exerciţii de paleografie chirilică, prezentând studenţilor mai ales reproduceri după vechi tipărituri şi manuscrise despre care au luat cunoştinţă la cursul de istoria literaturii, cum şi interpretări din texte de veche limbă românească; iar dela 16,15 – 17,15, interpretări din scriitori moderni: pentru „Iorgu dela Sadagura" de V. Alexandr. şi „Dan căpitan de plai" de acelaşi.

Cursul de istoria literaturii române a cuprins până în prezent următoarele lecţii:

23 Noiembrie 1942: „Un grand Roumain de Bassarabie – Bogdan Petriceicu Haşdeu" (lecţie de deschidere). Activitatea multiplă a lui Haşdeu mi-a dat posibilitatea să fac dese incursiuni în domeniul istoriei, filologiei şi literaturii române; iar originea sa basara-

beană mi-a dat prilejul să fac un scurt istoric al provinciei româneşti de peste Prut.

După cererea studenţilor şi cu încuviinţarea D-lui profesor J Boutière, acest curs care a continuat apoi în limba română – făcând la sfârşitul fiecărei lecţii un rezumat în limba franceză –, în felul următor:

30 Noemvrie: Curentul de reformă husită şi primele texte româneşti: Codicele Voroneţian, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voroneţiană, Psaltirea Hurmuzaki.

7 Decembrie: tipărituri în limba slavă. Primele tipărituri româneşti: Diaconul Coresi şi activitatea sa. Palia dela Orăştie.

15 Decembrie: Cultura slavonă în Principate: „Învăţăturile lui Neagoe". Istoriografia în limba slavă, anale mănăstireşti, Macarie, Eftimie, Azarie. Cronicari străini: cronica lui Ştefan cel Mare, Gavriil Preotul,· N. Brzeski: cronicarii lui Despot-Vodă; I. Sommer, A.M Grazziani; cronicarii lui Mihai Viteazul; logofătul Teodosie – A. Taranowski – Balthazar Walter, poemele lui Stavrinos şi G. Palamède; Matei al Mirelor, Primele cronici în limba română: cronica Buzeştilor, cronograful lui Mihai Moxa.

21 Decembrie: Cărţile populare în literatura română (epoca influenţei slave): literatura apocrifă, literatura apocaliptică, legende biblice, legende hagiografice.

11 Ianurie 1943 (întâia lecţie după vacanţa de Crăciun): Recapitulare.

18 Ianurie: Cărţile populare în literatura română (epoca influenţei slave – continuare); literatura astrologică, literatura didactică, romanul popular (Alexandria, Varlaam şi Ioasaf, Archirie şi Anadan).

25 Ianurie Literatura religioasă în epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu. Sinodul dela Iaşi: Petru Movilă,

mitropolitul Kievului şi relaţiile sale cu Românii Udrişte Năsturel, mitropolitul Varlaam, mitropolitul Simion Ştefan şi activitatea lor.

Între 30 Ianuarie 20 Februarie 1943, contractând o *gripă cu complicaţii destul de grave, a trebuit să-mi întrerup activitatea. Cererea de motivare a absenţelor împreună cu certificatul medical al D-rului A. Jacquelin, medic şef al serviciului de boli interne dela Spitalul Necker, le-am înaintat onor Minister al Culturii Naţionale şi Cultelor prin Consulatul General al României la Paris. Şirul lecţiilor l-am reluat la 22 Februarie c.*

22 Februarie: Istoriografia în limba română. Tinerii români la studii în Polonia. Grigore Ureche şi cronica sa.

1 Martie: Miron Costin şi opera sa: cronica „De neamul Moldovenilor", cronica polonă, poema polonă, „Viaţa lumii".

La 8 şi 9 Martie nu s-au ţinut cursuri, fiind sărbătoare legală catolică.

15 Martie: Nicolae Costin: cronica „Ceasornicul Domnilor".

22 Martie: Ioan Neculce cronica „O samă de cuvinte".

Aceste lecţii vor urma, după planul stabilit dela început, în chipul următor: Dimitrie Cantemir, Nicolae Milescu, Mitropolitul Dosoftei, Stoica Ludescu şi Radu Greceanu, Radu Popescu, Constantin Cantacuzino Stolnicul, Mitropolitul Antim, apoi cărţile populare din epoca influenţei greceşti, cronicile şi literatura religioasă din epoca fanariotă.

În afară de aceste ore de cursuri şi lucrări, am lucrat la biblioteca Institutului de Filologie Romană, în trei şedinţe de câte două ore fiecare, cu funcţionarul bibliotecei

Naționale din Paris delegat în acest scop, la redactarea fișelor pentru periodicele românești dela 1934 încoace, fișe destinate catalogului de periodice străine aflate în alte biblioteci decât Biblioteca Națională, care este în curs de publicare.

*

Înștiințând onor Minister al Culturii Naționale și al Cultelor, proiectul de activitate amintit mai sus: îmi iau obligația ca, pe lângă programul de lucru fixat la Institutul de Filologie Romană și expus mai sus, să fac și repetițiile de limbă română la „École des langues orientales vivantes", ca și în trecut. Dar Dl. profesor J. Boutière fiind încunoștințat, în același timp, că Dl. Victor Buescu a fost numit în cel de al doilea post de lector creat la Paris, a socotit inutil să încep aceste repetiții, deoarece Dl. Buescu urma să fie întrebuințat ca repetitor la menționata școală, pe al cărei prospect a fost chiar anunțat.

Între timp, însă, Dl. Buescu a fost numit în postul nou creat la Lisabona, astfel că în cursul lunei ianuarie, până am luat cunoștință de acest lucru, mi-am reluat activitatea și la „École des langues orientales vivantes" pe ziua de 28 *Ianuarie 1943, și am stabilit programul, având în vedere că și la Institutul de Filologie Romană disponibilitățile de timp ale elevilor, sâmbăta, între orele 10,30 – 12 cu elevii înaintați, iar în acea zi dela 17,30 – 19 cu începătorii.*

Astfel, luându-mi obligația încă dela începutul anului școlar – când nu se știa încă de un al doilea post de lector la Paris – să asigur și postul dela „École des langues orientales vivantes", eu înțeleg să-mi îndeplinesc această obligație, fără a avea nici un beneficiu material în plus.

Aici am avut prilejul să experimentez proiectul unui „Recueil de textes roumains" pe care îl pregătesc şi despre care am avut onoarea a vă informa cu altă ocazie. Acest manual prin faptul că prezintă studenţilor mici texte complete de folklor românesc sau de literatură nouă, îi atrage şi-i interesează în deosebi.

Adaug, cu acest prilej, un amănunt care să vă poată lămuri în privinţa felului cum înţeleg să-mi fac datoria atât la Institutul de Filologie Romană, cât şi la „École des langues orientales vivantes" cu acei dintre elevi pe cari îi preţuiesc în deosebi şi cari ar merita pe viitor sprijinul Statului Român – de altfel asupra activităţii tuturor voiu reveni în raportul de sfârşit de an – lecţiile mele continuă adeseori până la orele îngăduite de închiderea localului celor două instituţii unde activitatea mea se desfăşoară, şi chiar după aceea, în drum spre casă. Cu acest prilej, le dau îndrumări folositoare pentru lucrările lor particulare.

Ca funcţionar la Arhivele Statului din Bucureşti, unde vreme de şase ani, am avut prilejul să cunosc şi să preţuesc trecutul nostru, în izvoarele lui cele mai autentice, profesor titular la liceul „Andrei Şaguna" din Braşov – unde după trei luni de activitate numai, Dl. profesor C. Damianovici, inspector şcolar, mi-a făcut, cu prilejul unei inspecţii în Ianuarie 1939, un elogiu care a contribuit mult la formarea entuziasmului cu care am îmbrăţişat această carieră – apoi ca cercetător în domeniul literaturii şi culturii noastre în general, cercetări ale căror rezultate se găsesc publicate în „Revista istorică", „Arhivele Olteniei", „Biserica ortodoxă română", „Cercetări literare", „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", „Viaţa Românească", etc. cu începere din 1934, eu nu am

altă țintă decât aceea de a-mi închina viața muncii și de a împărtăși și altora din bunurile culese prin truda mea.

Rugându-vă să binevoiți, Domnule Ministru, a avea încredere în roadele muncii mele, vă rog de asemeni să primiți asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

23.III.943 *N A. Gheorgiu*

Lector la Facultatea de Litere din Paris
28, Avenue de Robinson
Chatenay (Seine)

Cele de mai sus nu trebuie, totuşi să ne lase să credem că în ceea ce se numea „zona ocupată" a Franței – spre deosebire de sudul țării care s-a bucurat o vreme de un înşelător statut de „zonă liberă" – relațiile româno-franceze s-au putut desfăşura pe de o parte într-un climat de iluzorie îngăduință din partea autorităților de la Bucureşti, iar pe de alta de posibilitatea de a ignora legislația rasistă a celui de-al Treilea Reich.

La 21 mai 1942, Alice Cocea – care juca de mai mult timp la bine-cunoscutul *Théatre des Ambassadeurs* – a trebuit, astfel, să-i adreseze lui Em. Pavelescu această suplică, cu antetul instituției respective:

THÉATRE DES AMBASSADEURS
Direcțiunea Paris, 23 Mai 1942
Alice Cocea

Nr. 1270 Domnule Consul al României
Intrat la 22 Mai 1942 Str. Brémontier
Răspuns la .... PARIS

V-aş fi nespus de îndatorată dacă aţi binevoi să faceţi să mi se remită, în temeiul actelor de identitate aici alăturate, un certificat care să ateste că sunt creştină şi ariană.

Vă rog, Domnule Consul, să fiţi convins de cele mai distinse sentimente ale mele.

Alice Cocea

THÉATRE DES AMBASSADEURS

DIRECTION

Alice COCEA

PARIS, le 21 mai 1942

22.5.942

N° 1270

ENTRÉE le 22 Mai 1942

RÉPONDU le..............

Monsieur le Consul de Roumanie
Rue Brémontier
PARIS

Monsieur le Consul,

Je vous saurais infiniment gré de bien vouloir me faire remettre un certificat attestant que je suis chrétienne et arienne sur la foi des papiers d'identité ci-joints.

Veuillez croire, Monsieur le Consul, à l'assurance de mes sentiments très distingués.

Alice COCEA

Alice Cocea

1, AVENUE GABRIEL (8e)
ANJOU 87-30

Intelectualii originari din România care nu erau „creştini şi arieni" nu se puteau bucura, însă, de protecţia Consulatului. Într-adevăr 1/25.04.1942 acesta a primit din partea Ministerului Propagandei Naţionale următoarea Notă:

„Avem onoare a vă prezenta o listă a compozitorilor români de origine evreiască, rugându-vă de a veghea ca numele mai jos menţionate să nu figureze în programele audiţiilor organizate sau patronate de D-voastră".

„Rugămintea", clasificată „Confidenţial", era semnată de „Directorul Propagandei" Titus Pârvulescu şi de „Şeful Serviciului" Tiberiu Alexandru. Iar printre cele 90 de nume care figurau în lista ce o însoţea figurau multe nume cunoscute nu numai în epocă, dar şi până aproape de zilele noastre ca: Stan Golestan, Hilda Jerea, Marcel Mihalovici, Stroe, Elly Roman sau Matei Socor.

27.4.942

N° 174
ENTREE le 28/4/42
REPONDU le ....

Confidential

MINISTERUL PROPAGANDEI NATIONALE
DIRECTIUNEA PROPAGANDEI
B-dul Lascăr Catargiu Nr. 11

Nr. 29843.

Onor.
Oficiului Consular Român
Paris

Avem onoare a vă presenta o listă a compozitorilor români de origină etnică evreiască, rugându-vă de a veghea ca numele mai jos menţionate să nu figureze în programele audiţiilor organizate sau patronate de D-voastră.

Albahary I.Marcu	Lever Randy
Algasi Leon	Lazăr Filip
Altman Bebe	Lupescu Ioanin
Amărâtu Gheorghe	Lupu Basile
Anye Thinelle	Marcu Jean
Aronovici Tina	Marcu Sandu
Atanasiu S.Slatov	Mathé Elek
Adorjan Andrei	Mayer Eugen
Bebe Al.	x Mendelsohn Alfred
Bischoff Edgar	Mendelsohn Leon
Cenest Victor	Mihalovici Marcel
CHagrin Francisc	Mirea Eugen
Citov V.	Mitty Goldin
Cohen-Linaru M.	Mohnblat Isac
Cornea Traian	Moisescu Jack
Covaldo Benjamin	Moţu Valter
Duroi André	Mălimeanu Henry
Lşanu I.Ţicu	Marian Solomon
Fray Alfred	x Hecht B.Stroe
Fuchs Theodor	Negrescu-Negrillo Mihail
Fulga George	Nican
	Nixon

Nu ştiu ce urmări a avut această intimare, dar în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe există o sumedenie de documente – pe care eu le-am şi făcut mai de mult publice – care demonstrează că, tot atunci, Consulul Em. Pavelescu a avut o atitudine total distonantă faţă de cea recomandată de Ministerul Propagandei şi-i fac realmente cinste.

La Vichy (II)

Ceva mai înainte, am schițat câteva puncte de reper pentru înțelegerea atmosferei opresive impuse de puterea ocupantă în care au trebuit să se desfăşoare relațiile culturale româno-franceze în nordul Franței.

În sudul acesteia, cel puțin până la invadarea sa de către armata germană, după debarcarea Aliaților în nordul Africii, a existat – în pofida guvernelor colaboraționiste – ceva mai multă libertate de mişcare pentru Legația română de la Vichy şi, deci, şi pentru Secretarii ei culturali, printre care s-a numărat şi Eugen Ionescu. Despre care, într-o notă aflată în Arhiva M.A.E. (Secția documente diplomatice), ni se spune:

„A început cariera în calitate de ataşat de presă. În mai puțin de un an este promovat, în aprilie 1943 devine Secretar cultural. După un transfer de câteva luni la Marsilia – între decembrie 1942 şi începutul lui 1943, posterior deci invadării de către germani a zonei neocupate, apoi în iunie 1944 secretar principal".

Chiar dacă această „caracterizare” ne poate stârni acum uşoare zâmbete pentru modul cum e formulată, ea este, totuşi, mai exactă decât felul cum a înţeles s-o facă d-na Alexandra Laignel-Lavastine, care a crezut că trebuia să-şi încredinţeze cititorii îndeosebi despre:

„Duplicitatea în care viitorul dramaturg evoluează în cursul anilor 1942-1943”, ceea ce explica „decalajul pe care-l face în corespondenţa sa şi imaginea funcţionarului conştiincios care, fără exces de zel, se supune până la urmă regulilor minimale pe care le impune menţinerea sa în funcţie” (Alexandra Laignel-Lavastine – Cioran, Eliade, Ionescu, Uitarea fascismului, Ed. Est, p. 420).

Intelectual cu convingeri democratice, adversar deopotrivă al regimului patronat la noi de Ion Antonescu, ca şi al celui personificat în sudul Franţei de Pierre Laval şi comparşii lui, Eugen Ionescu ni se dezvăluie prin toate rapoartele despre activitatea lui un foarte devotat şi activ propagator al literaturii române în circumstanţele vitrege în care trebuia ca să acţioneze. Înclinată, însă, parcă mai ales către procese de intenţie, autoarea mai sus amintită a preferat să citeze frânturi de fraze scoase din context, decât să prezinte lucrurile aşa cum au fost în realitate.

Cum a făcut de altfel şi atunci când – scriind despre prezenţa lui Eugen Ionescu la Legaţia din Vichy „în toiul punerii în aplicare a soluţiei finale pe pământul francez”, a considerat că trebuia să menţioneze şi că „ambasada (?) română nu face parte dintre reprezentanţele diplomatice care, în Franţa din acea vreme, să se fi distins prin acţiunile sale de salvare a evreilor” (op. cit. p. 416).

Afirmaţie care contrazice odată mai mult adevărul ce putea fi foarte uşor relevat doamnei Lavastine de numeroasele documente din Arhiva M.A.E. care dovedesc

tocmai îndelungile şi stăruitoarele demersuri depuse pentru salvarea evreilor originari din România (dintre care câteva mii au fost, totuşi, arestaţi de Gestapo în nordul Franţei şi „strămutaţi în Răsărit", adică în lagărele ucigaşe, de unde foarte puţini s-au mai întors).

Temă de care – mulţumită documentelor din Arhiva M.A.E. sau din arhive franceze – m-am ocupat în volumul „Un licăr în beznă".

Dar să revin la Eugen Ionescu.

Vichy, 18 Septembrie 1942
No. 575

Referat asupra propagandei prin studenţi în centrele universitare din Franţa

Conducătorul misiunii noastre de presă şi propagandă din Vichy însărcinându-mă să mă deplasez în provincie în interesul serviciului, am luat în urma dispoziţiilor d-sale, contact şi cu studenţii români din Montpellier. Ei sunt în număr de patru: Sârbu, student în medicină; Miron, student în teologie şi litere, bursier al guvernului francez; Lambrino, doctorand în filozofie, bursier al guvernului francez; Tănase, profesor titular de limba franceză în România, doctorand în litere, bursier al guvernului francez şi care prepară o teză cu subiect filologic.

Ministerul Propagandei recomandându-ne să numim un reprezentant al studenţilor români din fiecare centru universitar, care să păstreze un contact strâns cu legaţia, – şi serviciul nostru de presă, – suntem de părere că acest reprezentant (sau preşedinte al asociaţiei studenţilor creştini români din Montpellier) să fie numit în persoana D-lui Tănase, întrucât acesta pare a fi cel mai „om de acţiune" dintre toţi. Dacă am avea atât la Montpellier, cât şi în diferite alte centre universitare din Franţa, un număr

mai important de studenți, acțiunea de propagandă românească în centrele universitare ar fi mai eficace. În orice caz, – după ce vom lua contact şi cu studenții români (puțin numeroşi) din celelalte centre, serviciul nostru de presă va putea stabili un plan de activitate în centrele universitare.

O activitate cu bune rezultate în aceste centre nu poate fi realizată decât grupată în jurul activității unui lectorat de limba română, cum va fi la Nancy şi la Lyon.

Un lectorat este necesar şi la Montpellier. Suntem informați prin unul din profesorii acestei universități (dl Alphonse Dupront, fostul Director al Institutului francez de înalte studii din Bucureşti), că profesorul de filologie romanică de la Facultatea de litere continuă să ceară un lector de limba română (lucrul acesta este confirmat şi de dl Tănase) şi că în curând se va produce o nouă cerere oficială din partea Rectoratului.

În aşteptarea numirii prin examen a unui lector la Montpellier – în cazul când examenul nu s-ar da într-un timp prea îndepărtat – ar putea fi numit un lector „provizoriu" fără salariu sau primind un ajutor din partea Legației; Dl Tănase ne pare indicat.

Acesta ar primi indicații de activitate propagandistică din partea noastră. O acțiune de propagandă nemotivată, directă, nu ar avea succes; în jurul lectoratului, o repetăm, posibilitățile de propagandă s-ar organiza în chip firesc: conferințe, asociație de studenți şi cercetători ai culturii româneşti, organizare de bibliotecă, sală de lectură, cerc de studii etc. în aşteptarea unui „Institut".

Deocamdată, activitatea propagandistică a acestor studenți se poate limita doar la răspândiri de publicații, la o propagandă orală (la Montpellier am arătat studenților români care ar fi temele propagandei noastre în Franța – ele ne sunt indicate de recomandările primite de la centru

şi de la şeful misiunii de presă din Vichy) şi de la un serviciu informativ.

Secretar de Presă
Prof. Eugen Ionescu
Vichy, 2 Martie 1943
No.939
Referat asupra creării unui lectorat de limba română
la Facultatea de Litere din Montpellier

Răspunzând iniţiativei facultăţii de litere din Montpellier, Ministerul francez al Educaţiei Naţionale a numit pe dl. Eugen TĂNASE, lector de limba română pe lângă catedra de limbi romanice a acestei facultăţi.

Dl. Eugen TĂNASE, profesor titular de limba franceză în concediu de studii, bursier al guvernului francez, şi-a susţinut în cursul lunii ianuarie crt. teza de doctorat în litere, la Montpellier, cu subiectul „Essai sur la valeur et les emplois du subjonctif en français", ca teză principală şi traducerea în româneşte a „Cântării lui Ronald" ca teză secundară.

Numirea d-lui Eugen TĂNASE a fost făcută fără ca Legaţia noastră din Vichy să fi fost încunoştiinţată din timp de Ministerul francez al Educaţiei Naţionale – iar autorităţile româneşti din ţară nu au putut lua cunoştinţă de această numire decât prin scrisoarea, cu titlu amical, trimisă de dl FLICHE, decanul Facultăţii de Litere din Montpellier, d-lui HULUBEI, rector al Universităţii din Bucureşti.

Ministerul Culturii Naţionale şi Ministerul Propagandei Naţionale hotărâseră, în aprilie 1941, să trimită lectori de limba română peste hotare în urma unui concurs

special ale cărui norme au fost precis stabilite de cele două ministere şi potrivit cărora concursul pentru ocuparea posturilor de lectori în străinătate a şi avut loc în aprilie 1941. Lectorul numit în Franţa (la Lyon), dl N. N. CONDEESCU, nu s-a prezentat nici astăzi, iar la facultatea de Litere din Montpellier nu era prevăzut un loc de lector, deşi această Facultate cerea un lector de limba română de mai multă vreme, lucru asupra căruia am fost, de altfel, informaţi şi am referit încă din 18 septembrie 1942 cerând ca până la crearea unui loc vacant de lector de limba română la Facultatea de Litere din Montpellier, retribuit de Ministerul Culturii Naţionale şi al Propagandei Naţionale, să fie numit, în mod provizoriu, până la un nou concurs, dl Eugen TĂNASE care avea agrementul profesorilor săi şi care ar fi putut fi salariat, într-un fel, şi de autorităţile româneşti, prin legaţia României sau Serviciul nostru de presă.

Ministerul Culturii Naţionale căruia îi parvenise referatul nostru nu a luat încă nici o hotărâre în această privinţă.

Credem că, în ciuda faptului că autorităţile româneşti nu au fost din timp încunoştiinţate, iniţiativa Universităţii franceze realizându-se fără colaborarea şi fără ştirea acestora, crearea unui lectorat de limba română la Montpellier este binevenită şi utilă unei cunoaşteri, de către francezi, a realităţilor noastre culturale şi pentru exercitarea unei acţiuni de propagandă eficace. În rapoartele noastre exprimând şi părerea d-lui Consilier I. DRAGU, şeful serviciului nostru de presă, am subliniat utilitatea creării unor centre regionale de propagandă, specificând că ele pot fi realizate în cadrul firesc al lectoratelor de limba română în jurul cărora se pot crea cercuri de studii române

şi cicluri de conferinţe, biblioteci etc. ce nu ar mai avea aerul unor acţiuni de „propagandă" – cuvânt suspectat de francezi –, ci a unei cunoaşteri culturale obiective.

Însărcinat de dl Ministru D. HIOTT şi de dl Consilier I. DRAGU să fiu prezent, în calitate de secretar cultural pentru regiunea Marseille-Montpellier-Toulouse la inaugurarea lectoratului de la Montpellier, am asistat, miercuri 24 februarie, ora 16, la deschiderea cursului de limba română făcut de dl. lector Eugen TĂNASE.

Am luat contact şi cu dl profesor FLICHE, decanul Facultăţii de litere din Montpellier, – care ar primi să colaboreze cu legaţia şi serviciul nostru de presă pentru organizarea unei acţiuni de apropiere intelectuală a lectoratului în sensul dorit de Ministerul Propagandei Naţionale, în intenţiile căruia un lectorat de limba română în străinătate trebuie să fie, mai ales, un centru viu de propagandă românească.

Dl FLICHE şi dl Eugen TĂNASE ne-au lămurit că cursurile d-lui TĂNASE se vor ţine de două ori pe săptămână: miercurea un curs de limba română, vinerea un curs de literatură, pe bază lingvistică.

Şedinţa inaugurală de miercuri 24 februarie s-a ţinut în prezenţa decanului şi a unei asistenţe de vreo patruzeci de persoane, printre care câţiva profesori şi specialişti în limbi romanice. Cursul de literatură ar putea atrage un public mai numeros şi mai divers.

Subiectul primei lecţiuni, „La langue roumaine, langue néolatine", a fost tratat onorabil şi documentat. Arătând că marea majoritate a vocabularului limbii române nu este alcătuită din cuvinte slave, dl TĂNASE, – întemeindu-se pe teoria circulaţiei cuvintelor a lui HASDEU, referindu-se la cercetările d-lui profesor Sextil PUŞCARIU,

din care a citat abundent, – a condus că formele sintactice româneşti, verbele principale şi conjugările, marea majoritate a cuvintelor utilizate în vorbire şi în scris fiind latine, limba românească se integrează în unitatea limbilor neo-latine.

Dl TĂNASE a citat sonetul Veneției de EMINESCU arătând că optzeci şi cinci la sută din cuvintele utilizate sunt latineşti, cinci la sută neologisme, iar zece la sută abia neo-latine. A arătat, de asemenea, că aceeaşi proporţie se întâlneşte în toate textele româneşti.

Decanul facultăţii, dl FLICHE, a spus câteva cuvinte despre înrudirea spirituală franco-română şi despre interesul pe care îl prezintă, pentru cercetători, un curs de limba română.

Am avut impresia că lecţiunea a interesat publicul prezent, care a urmărit cu atenţie expunerea d-lui TĂNASE.

Sunt de părere că, deşi numirea a fost făcută fără înştiinţarea oficială a autorităţilor româneşti din Franţa şi din ţară, dl TĂNASE ar trebui să primească încuviinţarea şi sprijinul nostru, întrucât dl TĂNASE va putea fi utilizat în cadrul acţiunii noastre de propagandă culturală din Franţa – şi ar fi bine, de asemenea, ca dl TĂNASE să aibă posibilitatea să rămână mai departe la postul său de lector pe lângă facultatea de litere din Montpellier.

Sunt, de asemenea, de părere ca noii lectori să fie numiţi – după cum am mai cerut-o prin rapoartele noastre, – în alte centre universitare, utilizându-se studenţii români aflaţi încă în Franţa.

Secretar cultural
Eugen IONESCU

Montpellier, 30 Mai 1943
No.1079

Referat asupra lectoratului de limba română din Montpellier, asupra nevoilor lectoratului şi asupra unui ciclu de conferinţe despre România, ce urmează a fi ţinute în anul şcolar 1943-1944 în cadrul acestui lectorat

Reamintim că lectoratul de limba română de pe lângă catedra de filologie romanică a Facultăţii de Litere din Montpellier şi al cărui titular este dl Eugen TĂNASE, a fost creat din iniţiativa rectorului Universităţii din Montpellier, dl SARRAILE şi a decanului facultăţii de Litere, dl Augustin FLICHE, membru al Institutului. Am avut prilejul să subliniez în rapoartele noastre şi faptul că numirea d-lui Eugen TĂNASE s-a făcut din iniţiativă franceză este mai preţios decât chiar dacă s-ar fi făcut din iniţiativa românească – ceea ce, evident, nu înseamnează, ci dimpotrivă, că Ministerul român al Culturii sau al Propagandei Naţionale, într-un fel sau altul, trebuie să sprijine această interesantă iniţiativă.

La Facultatea de Litere din Montpellier există, de mai de mult, o catedră de limba portugheză, subvenţionată de Statul portughez; o catedră de limba şi literatura spaniolă; o catedră de limba şi literatura italiană (ocupată de un „chargé de cours") şi abia în timpul din urmă (de la 1 Ianuarie 1943) s-a creat un simplu rectorat de limba română, plătit din fondurile facultăţii locale, cu patru mii de franci anual – sumă, desigur, cu totul insuficientă.

Reamintim că lectoratul de limba română de pe lângă catedra de filologie romanică a Facultăţii de Litere din Montpellier şi al cărui titular este dl Eugen TĂNASE, a fost creat din iniţiativa rectorului Universităţii din Montpellier, dl SARRAILE şi a decanului facultăţii de Litere, dl Augustin FLICHE, membru al Institutului. Am

avut prilejul să subliniez în rapoartele noastre şi faptul că numirea d-lui Eugen TĂNASE s-a făcut din iniţiativă franceză este mai preţios decât chiar dacă s-ar fi făcut din iniţiativa românească – ceea ce, evident, nu însemnează, ci dimpotrivă, că Ministerul român al Culturii sau al Propagandei Naţionale, într-un fel sau altul, nu trebuie să sprijine această interesantă iniţiativă.

Dl Eugen TĂNASE, lectorul nostru de limba română, bursier al guvernului francez până în anul acesta rămâne, din august, fără bursă, întrucât a obţinut doctoratul; nu are, bineînţeles, mijloacele necesare pentru a se întreţine, astfel încât, dacă dl Eugen TĂNASE nu va fi sprijinit în mod oficial de autoritatea românească, lectoratul de limba română de pe lângă Facultatea de Litere din Montpellier dispare, iar România ar fi singura ţară, din cele latine, nereprezentată la această Universitate. Cum este limpede că numai o cunoaştere aprofundată a României, o apropiere intelectuală între Franţa şi România, o „formare de experţi" pot constitui fundamentele unei acţiuni de propagandă românească metodică (articolele de ziar creând atmosfera favorabilă unei asemenea acţiuni), dispariţia lectoratului de limba română aşa cum este şi aşa cum se află chiar la o universitate provincială ar însemna, un pas îndărăt pe calea cunoaşterii intelectuale a României şi, pe de altă parte, ne-ar lipsi de un cadru firesc pentru realizarea unor manifestaţii româneşti, proiectate.

De altfel, se ştie că este util ca o prezenţă românească să se manifeste în centre cât mai diverse, în provinciile franceze, ale căror cunoştinţe despre România, erau, – şi încă sunt, – regretabil de sumare.

Este, evident, de prisos să stăruim asupra importanţei acestui lucru, – de care este convinsă autoritatea superioară românească, – poate, însă, că este necesar să stăruim

asupra urgenţei clarificării situaţiei d-lui Eugen TĂNASE pentru a i se permite continuarea cursurilor sale de limba şi literatura română în cadrul lectoratului creat pe lângă Facultatea de Litere din Montpellier.

În cazul când nu se iveşte o altă posibilitate, dl Eugen TĂNASE, profesor titular de limba franceză, ar putea fi detaşat de la catedră, ca lector în străinătate, primind salariul de profesor secundar în întregime, conform dispoziţiilor legale, pe anul 1943-1944, asigurându-i-se şi un spor de străinătate.

Întrucât poate că dl. E. TĂNASE nu va mai beneficia de scutirile de concentrare şi mobilizare acordate studenţilor, ar fi, credem, indicat să poată beneficia de scutirile acordate celor trimişi în misiune oficială în străinătate. Întrucât serviciile pe care ni le poate aduce ca lector de română la Montpellier nu par a putea fi tăgăduite, iar pentru aceasta o intervenţie a Ministerului Culturii Naţionale sau al Propagandei ar fi necesare.

De la 24 Februarie a.c. când cursurile de limba română au fost inaugurate (am raportat la timp asupra şedinţei de deschidere într-un referat special), – dl E. TĂNASE a ţinut un număr de douăzeci de prelegeri. În raportul său de activitate pe care ni l-a remis spre a fi înaintat, – şi pe care îl anexăm dl TĂNASE face descrierea prelegerilor din anul şcolar ce s-a încheiat şi care au purtat asupra limbii şi literaturii române (două ore pe săptămână), – şi vorbeşte despre proiectele de activitate pentru anul şcolar 1943-1944. Credem că, cu ocazia acestei activităţi, avem posibilitatea să lărgim cadrele de manifestare ale lectoratului.

Cu ocazia remiterii volumelor cerute de dl Eugen TĂNASE pentru biblioteca lectoratului (cărţile, de altfel, mult insuficiente; par a fi adunate cam la întâmplare; nu

sunt decât o parte din cele puse pe listă; volumele de istorie literară, istorie a limbii, operele fundamentale etc. lipsesc) şi potrivit atribuţiunilor mele de secretar de presă şi cultural pentru regiunea Marseille-Montpellier-Toulouse, am luat un nou contact cu dl. Augustin FLICHE, decanul Facultăţii de Litere din Montpellier, membru al Institutului, şi am fost primit şi de dl GARHAILE, rectorul Universităţii, hispanizant apreciat – ambii interesaţi asupra ţărilor de cultură mediteraneană şi, în special, doritori să cunoască cultura noastră. Dl A. FLICHE, la rându-i, a vizitat România prin 1929 şi doreşte să revină.

Intenţia d-nilor SARHAILE şi FLICHE este să grupeze catedrele de l. spaniolă, italiană şi portugheză şi lectoratul de l. română într-un Institut de cercetări mediteraneene – în sensul celui de la Nice, dar, se pare, cu alte metode de cercetări. În cazul acesta, evident, un lectorat de română ar fi un lucru insuficient.

Deocamdată am proiectat împreună cu d-nii SARHAILE şi FLICHE, care s-au arătat bucuroşi de această iniţiativă, cu dl A. DUPRONT şi cu dl Eugen TĂNASE, ca începând din Noiembrie 1943 să se organizeze un ciclu de 3 sau 4 conferinţe privitoare la România, – aceste conferinţe urmând a fi ţinute de personalităţi universitare legale sub patronajul rectorului sau al decanului, şi în cadrul lectoratului de l. română.

În cazul când unele personalităţi din România ar veni în Franţa, aşa cum a cerut-o şeful serviciului nostru de presă, ele ar putea trece şi pe la Montpellier, mărindu-se numărul conferinţelor din ciclu ce vor fi inaugurate de decanul facultăţii.

Conferinţele vor purta asupra obiceiurilor şi tradiţiilor româneşti; asupra peisagiilor; asupra muzicii şi artei

noastre, – şi vor putea fi însoţite de discuri şi proiecţii. Într-un raport viitor, vom da amănuntele necesare şi vom prezenta planul ciclului de conferinţe. Pentru aceasta, însă, lectoratul de limba română din Montpellier trebuie să continue a exista.

Credem că este util să adăugăm că primirea bună pe care d-nii SARHAILE şi FLICHE ne-au făcut-o, interesul pe care aceştia îl poartă României şi culturii sale, certitudinea pe care o au că România este o ţară prietenă Franţei se datorează în bună parte amintirii pe care a lăsat-o, în vizita de anul trecut, rectorul Universităţii din Bucureşti, dl HULUBEI şi, de asemenea, prezenţei d-lui A. DUPRONT la Montpellier.

Secretar de presă şi cultural
Eugen IONESCU

Şi, în fine

Marseille, 11 Iunie 1943
No.1109

Raport despre proiectul apariţiei unui text bilingv de poezie. Despre unele cărţi necesare activităţii serviciului nostru şi despre o şedinţă de poezie românească

*

Am luat contact, la Marsilia, cu editorul Jean Vignaud, fost director general al editurii Grasset, despre care fusesem încunoştiinţat că intenţionează să tipărească texte bilingve din literaturile ţărilor latine.

În acord cu planul de activitate culturală în Franţa al Serviciului nostru de Presă, am discutat cu dl Vignaud care se arată dispus să realizeze acest lucru, (planul? – n.n.) a

unei asemenea lucrări (care, la rigoare, ar putea fi imprimată în România şi difuzată de editorul francez).

Materialul ar putea să fie ales din poezia modernă românească şi din poezia poporană. Traducerea marilor poeţi, ca de pildă Alecsandri este dificilă, întrucât tehnica poetică a acestuia este, fireşte, depăşită şi ar trebui însoţită de lămuriri obositoare; traducerea lui Eminescu întâmpină, cum se ştie, dificultăţi aproape de neînvins; s-au mai făcut, de altfel, numeroase încercări şi, cum se ştie, toate sunt mediocre. În schimb traducerile din unii poeţi români contemporani şi chiar din poezia poporană mi se par a fi mai la îndemână şi mai apropiate de sensibilitatea modernă.

Experienţa pare, de altfel, să ne confirme. Am început, cu ajutorul unei echipe restrânse de tineri poeţi francezi care revăd textul sau îl adaptează, să pregătim manuscrisul, traducând din poemele lui Lucian Blaga.

Pentru continuarea lucrului nostru (precum şi pentru pregătirea Antologiei Eseului Românesc proiectată de Serviciul nostru de Presă) ne sunt necesare mai multe cărţi care au figurat pe listele cerute de noi, dar care nu au figurat printre cele trimise.

Ne sunt necesare, prin urmare, următoarele cărţi, de a căror sosire atârnă rapiditatea apariţiei lucrărilor proiectate:

Antologia poeţilor români de astăzi (Pillat şi Perpessicius) volumul I (ne-a venit volumul II, numai)

Antologia poeţilor tineri (G. Stănoiu, editura Fundaţiilor Regale).

Tudor Arghezi: Poeziile complete sau culegerile

Cuvinte potrivite

Flori de mucegaiu

Cărticica de seară
Ion Barbu: Joc Secund
precum şi
Istoria Literaturii Române Moderne de E. Lovinescu
Spiritul critic în cultura românească de G. Ibrăileanu
Geneza metaforei şi sensul culturii
Spaţiul mioritic de Lucian Blaga
Roza vânturilor de Nae Ionescu
Oceanografia. Eutanasios. Şantier de Mircea Eliade
De Caelo de C. Noica
Pe culmile disperării. Lacrimi şi Sfinţi
Amurgul gândurilor de Emil Cioran
O viziune românească a lumii de O. Papadima
Zăcăminte folclorice în poezia românească cultă de A. Dima
Artă şi valoare de M. Ralea
Ion Barbu de Tudor Vianu
Opera poetică a lui Al. Philippide, precum şi o colecţie de poezii poporane.

Aceste volume, după ce vor fi utilizate de noi, vor trece, de altfel, la biblioteca lectoratelor de limba română din Franţa.

La cercul Revistei „Cahiers du Sud" din Marseille s-a ţinut o şedinţă de poezie românească. Am citit zece poezii traduse de Lucian Blaga *(Lire dans la Main, Tristesse métaphysique, Biographie, Fumée tombée, Conclusion, Souvenir, Equinoxe, Couchant marin, Charrues, Sommeil)* patru poeme de Arghezi (din cele trimise de „Direcţia de Studii" şi *„Les morts"* tradusă de Mario Roques, în textul său despre *„Poezia Română Contemporană"*), poemul poporan „Mioriţa" după textul Alecsandri în traducerea lui Auge Pechmeja, şi *Chant aux morts*, poem folcloric, în

traducerea Lassaigne-Vorones, apărută în *„Mesures"* în octombrie 1939.

Deşi cei de faţă nu cunoşteau limba noastră mi-au cerut să citesc în câteva rânduri textul românesc pentru a-şi da seama de sonoritatea limbii.

Interesul pe care aceşti poeţi şi tineri critici l-au manifestat pentru poemele citite ne-au întărit în iniţiativa noastră de a grăbi realizarea editării textului bilingv proiectat.

Secretar de Presă
Eugen IONESCU

Aşa încât, după toate acestea, ducându-mă încă o dată cu gândul la nespusele dnei Laighel-Lavastine, mi-am amintit şi de ce s-a spus cândva ...: „Intelectual e cineva care intră într-o bibliotecă şi când nu plouă".

Un polemist de o rară eleganță

O eleganță ce se vădea, deopotrivă, în scrisul, în comportamentul, în atitudinile și chiar în vestimentația sa,

ceea ce îl făcea admirat de toți cei cu care venea în contact și, nu în ultimul rând, de sexul frumos, la care avea mereu mare succes. Dar toate acestea îi creau, parcă, și o anume cochetărie în fața publicului cititor și-l făceau să întârzie adunarea și publicarea în volume a poeziilor ori pamfletelor sale. Sau cum spunea despre el N.Carandino, cu care a colaborat mulți ani: „Își cunoștea valoarea, dar nu se grăbea s-o afirme". Iar când, către sfârșitul vieții, a dorit, totuși, să o facă pentru publicistica sa, puterile împuținate nu i-au mai îngăduit să-

şi pună în aplicare intenţia şi ea a apărut după moartea lui, ca şi poezia, ca şi romanele sale.

L-am cunoscut bine pe Ion Vinea şi-l vizitam în casa din strada Braziliei unde atât el, cât şi doamna Vinea, erau gazde de o amabilitate şi o curtoazie absolut cuceritoare. În discuţii, ce se prelungeau uneori până târziu seara, aflam şi lucruri de necrezut, pe care el se sfia să le facă publice. Respectând discreţia şi distincţia ce-l caracterizau mă feresc şi eu să relatez cu câtă ignominie s-a purtat, de pildă, faţă de dânsul un „fruntaş al scrisului“ de prin anii şaizeci-şaptezeci aflat în graţiile puterii comuniste (pe care, la un moment dat, a trădat-o, de altfel, sperând, poate, la şi mai mari favoruri în Occident, ce nu s-a arătat, însă, prea binevoitor şi, mai ales, atât de darnic cum fusese obişnuit în ţară).

Acum, fără a fi indiscret, vreau să fac cunoscut un episod din îndelungata şi furtunoasa luptă a lui Ion Vinea cu cenzura. Am aflat despre el, după moartea sa, din hârtiile pe care mi le-a încredinţat doamna Vinea, împreună cu un număr de caiete cu articolele publicate mai cu seamă în ultimii ani de activitate publicistică.

Aşa dar, la 23 noiembrie 1941, în plină guvernare Antonescu, cu armata germană şi agenturi naziste ce-şi puteau face nestingherite mendrele, Ion Vinea a publicat în „Evenimentul zilei“ (Anul III, nr.905) un articol intitulat „*La moartea unui ziarist elveţian*“, rememorând personalitatea lui Emile Bourgeois, „*după aproape două decenii de scris cotidian, împlinit până în ziua morţii*“. Şi cu abilitatea-i de pamfletar cu mare experienţă, către final a strecurat, fără a avea aerul s-o facă, o întreagă suită de atacuri la adresa cenzurii care gâtuia scrisul şi nu lăsa loc exprimării gândului liber afirmând, de pildă, despre presa elveţiană:

„Este singura presă care-și controlează singură scrisul cu toate că ochii omenirii întregi o scrutează până și printre rânduri ... Cum e cu putință în zilele noastre o asemenea minune? Ea se lămurește numai prin îndelunga și temeinica pregătire a ziariștilor, prin conștiința lor sporită de încrederea pe care le-o arată națiunea".

Sau:

„Cât am dori să putem spune: dar să nu cădem într-o zadarnică utopie! Am vrut numai să jertfim o jerbă de cuvinte pe mormântul depărtat al dispărutului coleg Emile Bourgeois".

Așternând această „jerbă", Vinea a atras, însă, numaidecât „interesul" ministerului Propagandei Reich-ului care prefera, desigur, altfel de flori (de stil, se înțelege).

Și numai după câteva zile a avut parte, la rândul lui, de o „jerbă", iar astăzi sunt eu în măsură s-o depun la picioarele cititorilor ei care, sper, o vor admira cum se cuvine:

„La treizeci noiembrie, 1941, șeful redacției pentru Cenzura Presei a chemat pe domnul Ion Vinea și i-a citit textul de mai jos. E o notă a Direcției Propagandei Reichului, transmisă prin legația germană din București guvernului român.

Împotriva domnului Ion Vinea, legația germană a protestat în mai multe rânduri.

NOTA

Berlin, noiembrie 1941, ziua 24

Articolul privitor la presa elvețiană, apărut azi în „Curentul" (reprodus după „Evenimentul") și iscălit Ion Vinea dă de gândit. Fraza în care autorul spune că presa

elvețiană a perseverat în această tradiție de cultură și de veche civilizație, că ea are libertate de atitudine și de păreri, că INFORMAȚIILE PRECISE SE GĂSESC NUMAI ÎN EA, cât și mai departe atunci când spune că NU EXISTĂ NICI O ALTĂ PRESĂ CARE SĂ FIE CONDUSĂ CU MAI MARE PREVEDERE ȘI MAI MULTĂ MĂSURĂ și că NUMAI EA ÎȘI PERMITE MARELE LUX AL OBIECTIVITĂȚII, IAR CURAJUL EI SE RIDICĂ PÂNĂ LA CUTEZANȚĂ, arată păreri privitoare la presa elvețiană nu numai ce sunt cu totul deplasate, ci contrarii adevărului.

Pe textul atenționării, înmânat autorului, primitorul ei a adăugat ulterior o apostilă:

„Originalul se află la Cenzură sau la Direcția Presei.

p.conf Ion Vinea

Președinte de Onoare al U.Ziariștilor"

La treizeci Noembrie 1941, [illegible] șeful redacției pentru Cenzura Presei a chemat pe d. [illegible] Vinea și i-a citit textul de mai jos. E o notă a direcției propagandei Reichului transmisă prin legația germană din București, guvernului român.

Ir [illegible] dlui Ion Vinea legația germană, a protestat în mai multe alte rânduri.

Notă.

Berlin, Noembrie 1941. ziua 24.

Articolul privitor la presa elvețiană, apărut azi în Curentul (reprodus după Evenimentul.) și iscălit Ion Vinea dă [illegible] de gândit. Fraza în care autorul spune că presa elvețiană a perseverat într'o întreagă tradiție de cultură și de veche civilizație, că ea are libertate de atitudine și de păreri, că INFORMATIILE PRECISE SE GASESC NUMAI IN EA că ea e LIBERA DE ORICE INFLUENTZA SI PROPAGANDA, cât și mai departe atunci când spune [illegible] că "NU EXISTA NICI O ALTA PRESA CARE SA FIE CONDUSA CU MAI MARE PREVEDERE SI MAI MULTA MASURA" și că " NUMAI EA ISI PERMITE MARELE LUX AL OBIECTIVITATZII IAR CURAJUL EI SE RIDICA PANA LA CUTEZANTZA" aceste păreri privitoare la presa elvețiană nu numai că sunt cu totul de lasate ci ele sunt contrarii adevărului.

Cenzura română este datoare regulat să interzică pe viitor atari păreri exprimate prin presă.

Autorului articolului trebuie să i se atragă atenția asupra situației României și asupra îndatoririlor sale de ziarist.

Originalul se află la Cenzură sau la Direcția Presei.
p. conf. Ion Vinea
Președinte de Onoare al U. Ziariștilor

Poate că această calitate sau, mai degrabă, umbrela protectoare a lui Pamfil Şeicaru, directorul ziarului „Curentul", în tipografia căruia se tipărea şi „Evenimentul Zilei" l-au ferit atunci pe Vinea de mai mari neplăceri.

Oricum, Ion Vinea nu s-a lăsat intimidat şi a continuat să strecoare „şopârle", mai mult sau mai puţin voalate, în tot timpul războiului. În 1942 a strecurat, de pildă, aceste reflecţii insidioase în articolul „Despre gazetărie şi gazetari" (publicat în „Evenimentul zilei" din 25 octombrie a acelui an):

„Gazetăria e legată pretutindeni – mai ales în aceste vremuri – de grele dificultăţi pentru cei ce vor s-o practice cu sinceritate, curaj şi devotament faţă de opinia publică... Greutatea vine din faptul că, oriunde şi oricum, presa trebuie să aibă una şi aceeaşi definiţie, inalterabilă ca natura adevărului, în vreme ce în realitate e silită să se adapteze circumstanţelor, întâmplărilor, accidentelor şi să coboare, uneori vertiginos treptele adevărului... Gazetarul trebuie, dar, să vadă şi să înţeleagă limpede valoarea adevărului în raport cu aceea a interesului şi relaţia care există între întâmpinarea efemeră şi legea profundă a evoluţiei omenirii".

Sau o altă mostră, din 1944. La 23 iulie, de astă dată în „Curentul" (Anul XVII, nr.5903) i-a apărut articolul „Ostatecii", din care reproduc câteva pasaje concludente pentru cele afirmate mai sus:

„Din capitala unei ţări dezbinate se vesteşte că şapte ostateci civili au fost executaţi cu titlul de represalii împotriva executării unui număr corespunzător de adversari politici suprimaţi în cealaltă jumătate a statului stăpânit de un regim advers"...

„Barbarii de odinioară îşi luau unii altora ostateci. Aceştia erau şi victimele virtuale care trebuiau să

plătească mereu trădarea probabilă a contractanților de odinioară".

„A trebuit să se abată peste lume pacostea așa zisului război ideologic pentruca mintea omului să-ți scormonească străfundurile de cruzime, pentruca ca amintirea lui să tresară de bucuriile uitate ale supliciilor și imaginația lui să se avânte în căutare de noi metode de a fi brutal și laș".

Citind asemenea considerații, orice cititor - cât de putin avizat - își dădea, desigur, seama că autorul se referea la situația din Franța împărțită de naziști într-o zonă ocupată și alta pretins „liberă", dar la fel de înfeudată lor.

Calvarul lui Vinea a început, totuși, cu adevărat, atunci când în slova-i tipărită n-a mai putut utiliza „tertipuri" spre a-și strecura câte-o idee subversivă, camuflând-o sub tot felul de pretexte și recurgând chiar la divagații care, abordând temele actualității, să-și râdă de constrângerile oficialității și de „normativele" cenzurii.

Încât, până la urmă, împins și de o boală care începuse să-l supere tot mai rău, a trebuit să ceară „înțelegere" Comitetului Central al P.M.R. prin acest patetic memoriu, aflat printre hârtiile ce mi-au fost încredințate de soția sa:

„Către
Conducerea Comitetului Central al P.M.R.
București

MEMORIU

Supun cele ce urmează Comitetului Central al P.M.R. în nădejdea că voi fi repus în situația de a putea servi în continuare literatura română, cauza democrației și a păcii, așa cum am făcut dealungul întregii mele cariere de

scriitor şi de ziarist. Nu cer să fiu crezut pe cuvânt. Colecţiile publicaţiilor, arhivele oficiale şi puţinii martori supravieţuitori stau în sprijinul afirmaţiilor mele.

Recunosc, însă, cu acest prilej că am greşit când am aşteptat vreme de optsprezece ani să mi se facă dreptate numai în virtutea unei justiţii imanente care ar exista în firea lucrurilor omeneşti. Timpul şi vârsta nu-mi mai îngăduie astfel de experienţe şi amânări.

Pentru a nu intra în recapitulări autobiografice de amănunt, declar că am fost prezent la ceasul potrivit şi la locul datoriei la toate luptele şi campaniile organizate de mişcarea muncitorească şi în funcţie de scopul ei final. (Greva generală, grevele parţiale, apărarea celor arestaţi şi trimişi în judecata marţială, veştejirea atrocităţilor poliţieneşti, combaterea prigoanei). Mă refer la activitatea mea gazetărească între anii 1918-44, atât în publicaţiile create sau susţinute de mine (Facla, Chemarea, Luptătorul, Contimporanul, etc.) cât şi în cele cu care am colaborat întâmplător (Adevărul, Cuvântul Liber, Cuvântul, Dreptatea din 1927, Evenimentul, etc.). Am luat parte la Bucureşti şi Iaşi la campaniile, luptele şi încăierările Ligii Drepturilor Omului. Am participat la acţiunea de protest din 1933, am publicat cu regularitate extrase politice din Pravda, Isvestia, Krasnaia Armia şi fragmente din literatura sovietică. Am dus la Facla campanie constantă contra hitlerismului, contra Axei Roma-Berlin şi în măsura posibilităţilor am continuat-o chiar şi după intrarea României în război, organizând cu concursul redacţiei sabotarea dispoziţiilor ministerului Propagandei şi ale cenzurii militare. Ca preşedinte al Uniunii Ziariştilor Profesionişti, ales şi reales în ciuda presiunilor guvernamentale între anii 1938-44, am ajutat

pe colegii în suferință și am contribuit în 1944 la salvarea miilor de vieți din lagărul de la Tiraspol, precum și a cetățenilor din Cernăuți.

După 23 august am refuzat ofertele de colaborare la presa socialistă, țărănistă, liberală. Scopul meu era să fac să reapară Facla. Ostilitatea unui om politic foarte influent mi-a zădărnicit acest proiect, creînd în jurul meu o atmosferă de suspiciune care cred că n-a fost risipită nici azi. În această situație a trebuit să lucrez ca ghipsar, hamal, magazioner și „negru" literar, fiind omis (adică scos) de pe listele Uniunii Scriitorilor din 1950.

De abia prin 1955-56 mi-am putut câștiga existența ca traducător sub a mea semnătură".

De altfel și cu ani înainte se văzuse nevoit să replice – și tot cu obișnuita-i eleganță – inepțiilor proferate de un ignorant și răuvoitor ... (Scrisoare nedatată, ca și memoriul de mai sus - n.n.):

Domnule Director

Într-unul din ultimele numere ale onoratului domniei-voastre ziar, au apărut câteva însemnări în privința mea, cu înțeles defăimător.

E vorba în acestea, nici mai mult nici mai puțin, decât de calitatea mea de agent al coloanei a cincea și de doctrinar al nazismului în România.

Socot că vremurile sunt prea aspre (inițial scrisese: triste - n.n.) pentru a împrăștia, printr-o discuție de amănunt, trecătorul moment de ilaritate pe care negreșit trebuie să-l fi produs tipărirea acestor enormități.

Dar pentrucă s-ar putea să existe oameni de bună credință (și în primul rând domnia-voastră) care să se fi

lăsat impresionați, vă rog, în virtutea dreptului de apărare, să dați găzduire acestei întâmpinări:

1) întreaga mea carieră de ziarist a fost o luptă grea și neîntreruptă pentru libertate, pentru democrație, pentru ridicarea muncitorilor și plugarilor, pentru strângerea legăturilor cu Aliații de azi.

2) în tot timpul dictaturilor am luptat, prin toate mijloacele, și cu totul în primele rânduri, împotriva opresiunii și în sensul actului de la 23 august.

3) mai ales de la 1938 și de la 1940 încoace am militat împotriva Axei, prin grai, prin scris și prin faptă, în împrejurări cu totul grave și cu un aport de jertfe și servicii care întrec covârșitor activitatea multor epigoni. (Ultimele cinci cuvinte sunt tăiate în copia care ni s-a păstrat - n.n.).

4) toate acestea sunt adevăruri cunoscute de destulă lume. Se pot însă și dovedi, în timp util, cu documente incontestabile, cu mărturii de mare autoritate, cu date certe, în vorbe și în faptă.

Conștiința mea și posesiunea precisă și lucidă a tuturor acestor date, mă pun în măsură, Domnule Director, de a primi cu liniște și tăcere ieșirile câte unui pseudonim care, cu bună credință sau fără, răstălmăcind unele aparențe și mai ales ignorând realitățile profunde, își îngăduie, din când în când, să-mi adreseze lecții sau înjurături. Fie zise acestea odată pentru totdeauna. Sunt și eu o umbrelă pe care plouă de aproape treizeci de ani: ce importanță prezintă câteva picături mai mult, câteva picături mai puțin?

Cu deosebită stimă,

Ion Vinea

În ultima parte a vieții, Vinea a dorit mult să-și vadă tipărită publicistica tocmai spre a evita afirmații inepte, lipsite de orice temei precum cele de mai sus. Căci așa cam se poate citi într-o notă olografă rămasă printre hârtiile lui: „Nu-mi recunosc decât vina că după 23 august, în fața ostilității pe care mi-au arătat-o unii rău-voitori, n-am luptat să mi se facă dreptate, ci am lăsat lucrul acesta pe seama timpului și a împrejurărilor".

Atitudine care nu i-a fost deloc prielnică.

Iar când a hotărât să-și facă, în fine, dreptate prezentându-se așa cum a fost în fața noii generații de cititori, s-a vădit a fi prea târziu. Apucase, însă, să lase o „*Notă pentru a fi folosită într-o eventuală prefață*", furișată în studiul introductiv la antologia de publicistică a lui Vinea pe care – după multe târguieli și tergiversări – am izbutit s-o public abia la douăzeci de ani de la moartea lui (v. „*Săgeata și arabescul*", ed. Minerva, 1984) și numai cu condiția să introduc în ea un număr de articole pe care el fusese silit să le scrie pentru „Glasul Patriei".

Dar și în amintita Notă, menită să apară în regimul ceaușist, Ion Vinea strecurase, cu obișnuita-i subtilitate, urme ale permanentelor lui atacuri împotriva cenzurii, voind să arate, de pildă, noilor cititori:

„În această culegere de articole credem că am procurat «mostre» ale artei ziaristice, pe toată cromatica ei, care include deopotrivă atât obișnuitul articol de fond pe subiectul zilei, polemica fățișă și leală, șarja violentă a pamfletarului, cât și atacurile piezișe, săgețile otrăvite ascunse sub florile de stil ale articolului pseudo-narativ, ale portretului ocazional și ale perfidului «poem în proză».

Prestigiul anumitor «genuri înalte» putea fi folosit spre intimidarea câte unui cenzor mai nepregătit pentru meseria lui.

Scandalul, cu urmările lui rele, izbucnea abia a doua zi. Dar scopul fusese atins: articolul apăruse".

Acum, însă - şi după toate acestea - cred că nu-mi mai rămâne decât să precizez că cele de mai sus nu s-au vrut, şi nici n-ar fi putut fi, un portret complet al omului şi o exegeză a operei celui ce a fost Ion Vinea, ci doar câteva date, câteva momente ce le pot întregi şi trebuiau salvate de la uitare.

Martorul Tudor Arghezi

După aproape şaptezeci de ani de la desfăşurarea procesului demnitarilor guvernului Antonescu, au fost, în fine, puse la dipoziţia celor interesaţi stenodactilogramele dezbaterilor sale. Sunt mai multe mii de file bătute la maşină - unele destul de greu de citit din cauza tuşului şters de trecerea timpului – încopciate în dosare ce alcătuiesc Colecţia 147 a Arhivelor Naţionale.

Chiar numai frunzărirea lor reclamă săptămâni, dacă nu chiar mai mult. Răsfoindu-le recent am dat peste câteva pagini ce m-au făcut să renunţ la lectura celorlalte şi să mă opresc asupra lor. E vorba de vreo zece file din Dosarul 3 cu transcrierea dezbaterilor făcute în dimineaţa zilei de 9 mai 1946. Şi zăbovind asupra lor am citit:

„Este audiat martorul Tudor Arghezi, de 66 de ani, domiciliat în Bucureşti.

Acuzatul Dumitru Popescu: Rog pe martorul să declare dacă a fost vreodată la cabinetul meu, în ce împrejurări şi cum a fost primit?

Martorul Tudor Arghezi: În timpul guvernării Mareşalului Antonescu eu am fost arestat de două ori: o dată în luna iunie sau iulie 1943 scrisesem un articol „Voinicul" şi acest articol a fost interpretat ca şi cum ar fi fost vorba de Filderman. Ori, nu putea fi Filderman, fiindcă era vorba acolo de un ţăran român. Pe vremea aceea încă se făcea o oarecare teorie şi se ajungea la deducţii cât se poate de ciudate. Am fost ţinut la poliţie 4 zile, mi se pare, şi după aceea am fost chemat de dl. ministru general Popescu, ca să mă pună în libertate. Am fost la cabinet, m-a primit, pot să zic, cu simpatie, ceea ce m-a făcut să cred că nu lipsea o oarecare coincidenţă de judecată între felul cum s-a comportat dânsul şi felul cum scriam eu în vremea aceea, pentru că trebuia să alunec întotdeauna pe tangentă. M-a pus în libertate şi am plecat. A doua oară am fost arestat în urma unui articol intitulat „Baronul" (corect „Baroane" - n.n.). Am fost dus la lagărul Tg. Jiu şi am considerat, evident, internarea mea ca o consecinţă logică - de altfel pe care o aşteptam - la actul de gazetărie pe care l-am făcut. Am fost internat 3 luni; în luna lui decembrie, în ajunul Crăciunului, mă plimbam într-o seară cu încă câţiva deţinuţi prin aleea lagărului. Eram slăbit şi am avut la un moment dat o pierdere de echilibru, pe care nu mi-am exprimat-o. Tovarăşii mei de plimbare m-au susţinut şi m-au dus în cabana mea.

A doua zi, comandantul lagărului colonelul Leoveanu - al cărui nume îl subliniez cu multă plăcere şi bună

aducere aminte - mi-a recomandat un consult medical. Acest consult a fost făcut de medicul şef şi de încă doi medici militari, un locotenent şi un căpitan, iar concluzia a fost că trebuie să fiu transportat într-un sanatoriu de boli nervoase. Dosarul a fost trimis la Bucureşti, nu ştiu unde; a ajuns la ministerul de Interne, însă probabil la dl. ministru Piky Vasiliu, care n-a binevoit să-i dea nici un curs. Nevasta mea, căreia îi ascunsesem situaţia sănătăţii mele, a aflat printr-o indiscreţie că am avut un consult medical şi cu toate că nevasta mea nu avea obiceiul să viziteze pe d-nii miniştri şi nici autorităţile, şi-a luat inima în dinţi şi a telefonat la cabinetul d-lui general Dumitru Popescu. Răspunsul a fost că a fost primită imediat. Femeia - o soţie cu care am trăit 37 de ani; avem şi copii - era pe drept cuvânt alarmată şi probabil că a şi plâns la dl. general Popescu. Mi-a spus, când m-am întors, că a avut şi dl. general două lacrimi, lucru de care nu mă îndoiesc, fiindcă l-am văzut foarte cald sufleteşte. Dl. general Popescu i-a spus soţiei mele: Soţul d-tale este internat nu ştiu pentru câtă vreme. Eu am fost contra internării lui. Ordinul a venit direct de la mareşalul Antonescu. Sunt foarte încurcat. Îmi dau seama că situaţia d-tale şi a soţului d-tale nu este prea agreabilă, dar poate că va trebui să-i spun mareşalului lucrul acesta, să mă consult cu dânsul să-i dăm drumul sau nu. Nevasta mea a insistat şi dl. general Popescu i-a spus: Duceţi-vă acasă şi o să vedeţi.

Aceasta s-a întâmplat cam pe la ora 10 dimineaţa. Eu eram în lagăr. Tocmai eram vizitat de Calotescu Neicu, un prieten al meu care era un mare bogătaş în jud. Dolj. El îmi aducea daruri de Crăciun, un purcel, o friptură, aşa cum se aduc daruri de Crăciun. Tocmai atunci mi-a venit şi ordinul de punere în libertate. Dl. general Popescu vorbise la telefon cu Colonelul. Acesta chiar lipsise din

birou în acel moment şi dl. general Popescu l-a certat pentru lucrul acesta. Colonelul a trimis pe cineva în cabană, ca să-mi spună că sunt liber. Vă închipuiţi că lucrul acesta nu mi-a făcut neplăcere. Am început să-mi fac bagajele. Toţi deţinuţii din cabană au venit să mă ajute; unul mi-a adus o pătură, altul m-a ajutat să-mi împachetez cărţile - aveam cărţi multe; puteam să citim acolo - iar Calotescu Neicu, în loc să-mi lase lucrurile pe care el le adusese, m-a luat cu fripturi cu tot şi m-a dus la gara Filiaşi, ca să luăm trenul a doua zi. Nu mai era nici o posibilitate să mai prindem trenul de Tg. Jiu. De la Filiaşi am plecat direct, am ajuns la Bucureşti la 6 dimineaţa şi la 11 dimineaţa m-am prezentat d-lui ministru de Interne general Popescu. Vă închipuiţi că după 3 luni de reţinere şi după senzaţia şi mai ciudată a punerii în libertate brusce, eram într-un fel de zigzag sufletesc foarte bizar.

Eram emoţionat. Dl. general Popescu m-a primit foarte bine, mi se pare că m-a şi îmbrăţişat, nu-mi aduc aminte dacă m-a sărutat şi mi-a spus: Domnule Arghezi, eşti liber, du-te acasă şi de acum înainte alunecă pe o tangentă mai mică, ca să nu păţeşti la fel. Consecinţa a fost că mi-au fost interzise condeiul, cerneala, hârtia etc. şi de câte ori mi se punea numele meu la gazetă eram şters, devenisem odios. Am rămas, însă, din întâlnirile cu dl. general Popescu, şi mai ales după cea din urmă, cu cea mai frumoasă amintire despre dânsul.

Acuzatul general Popescu: Dacă l-am cunoscut pe dl. Arghezi până atunci.

Martorul Tudor Arghezi: Nu, îmi închipuiam chiar că dl. general Popescu trebuie să fie un om foarte înalt şi foarte gras (ilaritate). Numele de Popescu şi situaţia de general mă făceau să cred că este un altfel de om (ilaritate).

Acuzatul general Popescu: Dacă după această ocazie dl. Tudor Arghezi a trimis la ziar un articol foarte elogios la adresa mea, pe care am dat ordin cenzurii să nu-l publice.

Martorul Tudor Arghezi: Da, în contrastul acesta sufletesc, pentru că m-a impresionat atitudinea sa, am scris după aceea un articol intitulat „Generalul“, pe care îl am acasă în coşertie (?). Domnul general Popescu a crezut, însă, necesar să dea ordin Cenzurii să nu publice acest articol, pentru că nu-i plăcea publicitatea.

Acuzator public Săracu: Dacă dl. martor a trecut vreodată şi pe la celelalte grupe de deţinuţi din curte?

Martorul Tudor Arghezi: Da, am trecut plimbându-mă, sentinela însă mi-a interzis ca să fac câţiva paşi mai departe de o anummită limită.

Declaraţia lui Tudor Arghezi că el s-ar fi referit la un „ţăran român“ m-a făcut să-i întrevăd, parcă, privirea jucăuşă şi mustăcitul discret impus de împrejurare. Căci iată ce făcea acel „ţăran român“ şi ce-i spunea cel ce-l elogia (în „Informaţia zilei“, Anul III, Nr. 500, din 28 mai 1943):

„Am simţit în cuvintele pe care le-ai scris, zvâcnind sângele neamului dumitale, fără să ştie şi să vrea într-adins să-i porţi dreptatea şi onoarea, când alţii le-au dat uitării sau le-au întinat. Aceste chemări nu vin prin numire şi prin porunca unei stăpâniri, le aduce pământul şi le împarte vântul, sufletul acestui pământ, răscolit de buruieni şi codri. Am auzit în cuvântul dumitale clătinarea trecutului şi toate glasurile lui mai deştepte, cântând pe văl. De când n-am mai simţit acest accent în cuvântul scris. Cocorii noştri s-au îmbolnăvit zburând pe cerul palid, vulturii îşi

pierduseră penele, telegarii domneşti mergeau încetinit şi cu capul plecat care încotro.

...Am văzut peste ce-ai scris o predestinare. Nu te-ai temut unde se tem toţi, n-ai şovăit unde ei se împleticesc. Ai rupt tăcerea cu hotărâre şi pasul ţi se aude că vine de departe. Îl aud şi cei ce trebuie să asculte cum se desface timpul, ca să despice calea de intrare în Ierusalim a omului aşteptat. ...Ai dat drumul unui porumbel peste potopul de sânge şi el ţi s-a întors de dincolo de el, de acolo unde începe drumul stelelor cu o stea."

Cei ce cunosc, fie şi în linii mari, istoria acelor vremuri tulburi înţeleg că rândurile de mai sus ascundeau o altă „tangentă", ce putea irita foarte rău stăpânirea, căci era o trimitere pe „văl", dar nu mai puţin străvezie, la memoriile, protestele, intervenţiile dr-ului Filderman împotriva situaţiei în care fuseseră puşi coreligionarii săi. Acţiuni care cereau atunci mult curaj şi care i-au şi adus, la un moment dat, deportarea, pentru scurt timp, în lagărul de la Moghilev, în Transnistria. De altfel, cei care au citit atent opera publicistică a lui Tudor Arghezi îşi aduc, poate, aminte că acesta s-a mai referit la d-rul Filderman, de pildă, în „Bilete de papagal (nr. 59 din 11 aprilie 1928), când a scris, între altele:

„Nici o gazetă n-a remarcat faptul că d. Filderman apare în Parlament grav ca un lord englez şi cu o geantă de documente; în critica pe care a făcut-o politicii economice a guvernului a cerut credite pentru agricultură. În afară de agricultori, l-a preocupat facturile neplătite ale creditorilor Statului, mai toţi avocaţi şi oameni de partid. Ciudăţenia se explică prin aceea că dl Filderman are, într-adevăr calităţi de om de Stat şi deasupra clasei comercianţilor

care l-au trimis în Parlament el a văzut intima strucură a ființei noastre: agricultura la sate şi intervenția la oraşe."

După Arghezi a urmat celălalt martor cerut în apărarea sa de ministrul de Interne generalul Dumitru Popescu. A fost chiar d-rul Filderman care, în afară de declarația făcută la proces şi rămasă necunoscută opiniei publice, imediat după 23 august 1944, mai exact la 1 septembrie a acelui an, a adresat generalului Popescu această scrisoare (publicată în „Curierul Israelit", Anul XXVI, Nr. 10, din 19 noiembrie 1944):

„Domnule General,

Nu-mi pot relua activitatea fără ca gândul meu să se îndrepte către Dvs. şi ca prima scrisoare pe care o adresez cuiva cu care am avut contact sub vechiul regim să nu fie adresată Domniei Voastre pentru a vă reînnoi - acum sub regimul de libertate - mulțumirile pentru sprijinul neprecupețit ce ați dat populației evreieşti.

Fără a intra în amănunte, socotesc de-a mea datorie să reamintesc azi că Domnia Voastră ați fost împotriva deportării evreilor în Transnistria, ați sprijinit cu căldură acțiunea mea de a împiedica deportarea evreilor, ați sprijinit cererea mea de repatriere a deportaților şi că, în sfârşit, Domniei Voastre se datoreşte în primul rând prelungirea contractelor de închiriere şi pentru chiriaşii evrei. (Ale căror case fuseseră confiscate şi trecute în proprietatea Statului - n.n.). N-am amintit decât patru probleme. Dacă le-am enumerat nu este decât pentru că ele sunt dintre cele mai importante. Arhiva mea stă martoră sprijinului necondiționat şi stăruitor ce ne-ați acordat în

toate împrejurările. Pentru toate acestea, vă rog să primiți din nou mulțumirile mele.

Cu cele mai distinse sentimente."

Și pentru ca depoziția lui Arghezi în favoarea lui Dumitru Popescu să fie mai bine transpusă în contingentele epocii, gândindu-mă la cele făptuite de ceilalți acuzați din proces, cred că multă dreptate a avut Saint Evremond (1613-1703) când a spus: Puțini sunt cei recunoscători, dar și mai puțini sunt cei generoși."

Cezar Petrescu, dincolo de literatură

Cine consultă marile Istorii, enciclopedii sau lexicoane ale literaturii noastre se convinge de enorma strădanie şi

dăruire depuse de autorii lor spre a pune la îndemâna cercetătorilor aceste instrumente indispensabile şi de mare preţ.

Ele se referă şi analizează lucrările tipărite şi elemente cunoscute din biografiile autorilor consemnaţi. Limite şi hotare fireşti comprimă accentele necontrolate, pentru a comunica doar valori stabile - cel puţin o bucată de vreme.

Uneori, însă, arhivele adăpostesc elemente necunoscute din existenţa autorilor analizaţi, elemente ce pot lămuri acţiuni la prima vedere inexplicabile sau greu de

admis de către posteritate. E ceea ce am putut constata şi în cazul lui Cezar Petrescu, de pe urma căruia a rămas o arhivă extrem de sugestivă pentru activitatea sa publicistică, ca şi pentru epoca în care ea s-a desfăşurat.

Documentele ne descoperă, mai cu seamă, avatarurile existenţei sale în calitate de director al ziarelor *România* şi *România Satelor*.

Apărut între 2 ianuarie 1938 şi 7 septembrie 1940, ziarul *România* a fost, fără ca, evident, cititorii săi s-o bănuiască, subvenţionat de Ministerul de Interne, condus în cea mai mare parte a acestui răstimp de Armand Călinescu. Fără să conjecturez asupra raţiunilor care au determinat oficialităţile timpului să-i încredinţeze lui Cezar Petrescu conducerea acestui oficios, am să citez - dintr-un text olograf al acestuia – din păcate fără ultima filă sau precizări asupra datei exacte când a fost alcătuit sau a persoanei ori forului căruia îi era adresat.

Intitulat „*Propaganda internă*", el căuta, evident, să convingă despre utilitatea unui asemenea demers, căruia îi indica şi principalele direcţii, respectiv:

1) Contactul cu activitatea desfăşurată de Fundaţiile regale;

2) Utilizarea şi controlul premiilor şcolare. Alegerea unor categorii de cărţi care, împărţite ca premii şcolare, cultivă un anumit punct de vedere politic, naţional şi dinastic. Un precedent a existat sub Spiru Haret, când a editat cărţile lui Coşbuc asupra războiului de neatârnare şi Coroana de oţel.

3) Sub o formă ce urmează a se afla, editarea a două almanahuri anuale. Unul pentru popor, altul p. intelectuali, cum a fost almanahul „Minerva" dinainte de război. Prin acest vehicul se poate răspândi şi întreţine în

mod permanent un cult al dinastiei în popor. Almanahul a jucat dintotdeauna un rol mare în straturile cele mai tinere ale poporului românesc. E un mijloc sigur şi puţin costisitor de propagandă, încă neutilizat ca sistem.

4) Subvenţionarea deghizată a gazetarilor şi publicaţiilor de recunoscută autoritate, aleşi individual la gazetele cele mai diverse. Acestora li se vor cere diferite servicii prestate în cadrul biroului R; de fapt, însă, vor plasa metodic la gazetele respective articole în vederea intereselor apărate de biroul R.; indiferent de politica ziarelor.

5) În continuarea celor de la punctul 4, gazetarii şi publiciştii subvenţionaţi vor fi folosiţi ca periodici colaboratori la ziarele de „tête" judeţene. Destul să publice un articol pe lună la unul din aceste ziare, pentru a da pe de-o parte prestigiu gazetei, pe de altă parte a servi cauza apărată de biroul R.

6) Extinderea filmului şcolar, instructiv, în care se va da importanţă deosebită evenimentelor în legătură cu istoria recentă a ţării, războiul, dinastia, realizările regimului etc.

7) Patronarea ziarelor şi revistelor minoritare, în limbile respective, care luptă împotriva revizionismului şi fac propagandă pentru relaţiuni paşnice între minoritari şi regim. Există asemenea ziare şi reviste, desigur că apelează la subvenţii. Utilizarea lor periodică şi introducerea unui control central.

8) Introducerea premiilor pentru elevii din învăţământul supra primar, cărţile pentru sat editate de Fundaţia Principele Carol şi abonamente gratuite la „Albina". Instrumentul de propagandă existând, utili-

zarea lui se impune la categoria tineretului rural de 12-16 ani, cetăţeanul de mâine.

9) Propaganda prin cazărmi. Urmează a se stabili mijloacele şi cadrul acestei propagande. Dincolo de disciplina strict militară, folosirea timpului de stagiu pentru a implanta în spiritul soldatului câteva elemente de respect faţă de actuala aşezare socială, regim, monarhie etc. Utilizarea aceloraşi principii în pregătirea premilitară preconizată în ultimul timp.

10) Controlul fondurilor aşa zis culturale, de la comune, judeţe, bănci, cooperative etc. Acestea servesc pentru plata de abonamente sau exemplare de cărţi, fără nici o selecţie de

Întreruptă aici din cine ştie ce circumstanţe, această expunere ne poate convinge, între altele, şi că poate, într-adevăr, nu-i nimic nou sub soare.

Colaborarea scriitorului cu Ministerul de care depindea se lovea, totuşi, de unele piedici, pe care cel dintâi nu se sfia să le înfăţişeze autorităţii în drept.

Astfel, într-o scrisoare către Armand Călinescu în momentul când s-au împlinit patru luni de când îşi luase *obligaţia de a face să apară ziarele România şi România Satelor* - obligaţie pe care, după propriile-i spuse, o îndeplinea *cred, destul de onorabil* - Cezar Petrescu s-a plâns ministrului de *lipsa unei baze comerciale*, ceea ce împiedica redacţia să obţină credite şi alte înlesniri pe piaţă şi lipsind-o de *mijloacele pe care le are la îndemână orice întreprindere comercială.* Iar, ceea ce era şi mai rău, după încă o lună el s-a văzut nevoit să-i arate ministrului său că redacţia se afla în *acelaş punct mort* şi trebuia să-şi consume toată energia *în acrobaţii financiare umilitoare, pentru a plăti, de la zi la zi, vagonul de hârtie.*

Ceea ce a permis, între altele, şi ca anumite *manopere ale Subsecretariatului de Presă şi Propagandă*, condus de Eugen Titeanu, să ajungă *atât de departe*, încât Cezar Petrescu, excedat, i-a scris lui Armand Călinescu: *„vă conjur să luaţi ziarele regimului sub protecţie, indiferent de persoana mea"*. Căci ce se întâmplase? *Un domn Procuror* se prezentase la redacţie *pentru verificarea gestiunii*. Cu *de la sine mai judicios discernământ*, magistratul *s-a desesizat de această atribuţiune sub dresarea unui Proces-Verbal*, dar pomenita descindere - a continuat Cezar Petrescu - *a împrăştiat în public impresia că ziarele regimului au ajuns la Parchet*. Ceea ce, evident, era de neconceput.

Dar, uneori, directorul ziarului *România* era în situaţia de a comunica şi veşti reconfortante. Bunăoară atunci când şi-a putut informa ministrul că, în afara îndatoririlor sale de la ziare, găsise răgaz să mai facă şi altele: *Anume, în continuarea mandatului executat la Blaj cu oarecare succes, s-a ivit împrejurarea să pot utiliza un manifest al tinerilor ardeleni înverşunaţi manişti ce s-au hotărât să urmeze pe Victor Moldovanu.* (Secretar General al Frontului Renaşterii Naţionale - n.n.). *Actul politic cred că este extrem de important* [...]. *Declaraţia ar urma să fie adoptată de întreg grupul, mâine, după o adunare la Biserica greco-catolică din str. Polonă. Poate că e util să cunoaşteţi textul stilizării mele înainte de a deveni public, pentru eventuale modificări sau sugestii. În acest caz rog a-mi comunica unde să vă găsesc şi unde să-l trimit, aproximativ pe la orele 8, în astă seară, pentru a-mi fi restituit ca să-l înmânez celor în drept. Cu statornicele sentimente dintotdeauna.*

Şi cu toate acestea, necazurile lui Cezar Petrescu nu luaseră sfârşit. La un moment dat, el s-a lovit de „uluitorul“ refuz al lui Armand Călinescu de a aproba apariţia publicaţiilor *România Sport* şi *România Literară*, refuz pe care zadarnic încerca să şi-l explice, când existau atâtea argumente în favoarea cererii sale.

Argumente pe care le-a şi enumerat ministrului după cum urmează: *Cunoaşteţi că am stat în serviciul regimului de la prima chemare, în afară de orice veleitate, izbutind să creez, împotriva tuturor animozităţilor şi coaliţiilor de briganzi, două publicaţii într-adevăr occidentale.*

Pe de altă parte, trebuia ţinut seama că *Universul-Sport* era *o mizerie morală*, *Capitala Sport o foiţă* ce dezonora *atât sportul*, *cât şi presa*, iar *Gazeta Sporturilor* editată de *o păduchernită evreiască, de la redactori până la proprietari.*

În acelaşi timp, a ţinut Cezar Petrescu să amintească ministrului: *Cunoaşteţi, de asemeni, că în momentul de faţă apar numai două reviste literare săptămânale: Universul literar, editat de Universul şi condus de fiul dlui Stelian Popescu şi Adevărul literar, editat şi scris de foştii redactori ai fostelor ziare suprimate Adevărul şi Dimineaţa* (de guvernul Goga-Cuza pe care, spre a-l controla, tot Armand Călinescu fusese impus de Carol II, Ministru de Interne - n.n.).

Şi, spre a fi şi mai convingător, Cezar Petrescu a invocat şi alte argumente, ba chiar mai puternice. Întrucât *socotind că în Universul literar* - a subliniat el - *se mai observă şi acum o drojdie de ideologie gardistă, după cum în Adevărul literar se strecoară şi acum o drojdie de socialism şi comunism, apariţiunea unei reviste literare care să complecteze* România, *afirmând pe planul literar*

şi artistic acelaşi spirit al regimului, mi s-a părut o imperioasă datorie, nu un capriciu sau un motiv de agravare a crizei din presă. (Pricinuită de suprimarea mai multor ziare şi reviste - n.n.).

Şi întrucât nici adresantul nu l-a bănuit de asemenea intenţii, revista chiar a apărut - ca supliment al cotidianului - şi s-a bucurat de colaborarea celor mai prestigioase nume ale epocii: Ion Vinea, I. Minulescu, V. Voiculescu, Victor Eftimiu, Al. Philippide, Zaharia Stancu, Cella Delavrancea şi mulţi alţii.

Supărări mult mai mari s-au abătut, însă, asupra lui Cezar Petrescu o dată cu instituirea - la 6 septembrie 1940 - a *Statului naţional legionar*. Căci chiar a doua zi de la instalare, noii cârmuitori au decis suprimarea ziarului *România*. Mai mult, dintr-o suplică adresată de scriitor noului Ministru de Interne aflăm astfel că: *În noaptea de 22 spre 23 septembrie 1940, un domn agent al Siguranţei, care însoţea o gardă compusă din nouă jandarmi, s-a prezentat la domiciliul meu pentru a-mi pune în vedere că nu mai am dreptul să părăsesc locuinţa şi nici nu mai pot avea vreun contact cu cineva.* E adevărat, măsura a fost, totuşi, ridicată a doua zi, dar puţin timp după aceea în ziare şi la Radio a fost difuzat un comunicat şi o listă a *foştilor demnitari* cărora li se fixase domiciliu obligatoriu şi în care figura şi numele scriitorului nostru, deşi el fusese, de fapt, exonerat de la amintita restricţie. Aceasta era motivată de nevoia de a-i pune la adăpost pe cei, în realitate, arestaţi şi depuşi la Jilava, de a pune *capăt agitaţiilor pe care le puneau la cale clandestin* şi pentru că erau *în cercetarea Justiţiei*. Având, dar, în vedere că el fusese scutit de măsura amintită, Cezar Petrescu a putut arăta noului Ministru de Interne că dacă motivarea în

cauză putea fi *valabilă pentru toți cei prevăzuți în comunicat*, pentru dânsul ea era fără obiect, întrucât *agitații clandestine n-am făcut și nu pot face, fiindcă nu am avut și nu pot avea nici o altă veleitate decât aceea de scriitor tradus în șapte limbi străine și de gazetar onest și, în sfârșit, fiindcă nu sunt în cercetarea Justiției.* Tot atâtea rațiuni care l-au îndreptățit să solicite ministrului să dea *atât la Radio, cât și în presă dezmințirea necesară care să clarifice o situație de altminteri pe cât de simplă, pe atât de limpede.*

Legionarii aflați la putere au fost, însă, se pare de altă părere. Adevăr de care ne convinge o altă scrisoare, de astă dată trimisă Prefectului de Prahova, în care Cezar Petrescu îi semnala „cu surpriză" că locuința sa din Bușteni, strada Tudor Vladimirescu 1, i-a fost, în noaptea de 20 octombrie 1940, „cercetată, percheziționată, iar 2 camere de lucru, cu biblioteca, au fost sigilate, cu un sigiliu indescifrabil, de un grup de localnici din Bușteni, care n-au arătat nici un fel de împuternicire oficială sau legionară pentru a proceda la asemenea operațiuni". Iar mama sa, *„dna Olga D. Petrescu, onorabilă pensionară și profesor secundar, în vârsta de 67 ani"*, fusese supusă la un interogatoriu cu întrebări *„de cea mai absurdă imaginație"*. (Printre cei identificați în acel grup s-au aflat *„agentul de percepție din Bușteni, fiul comerciantului Ștefănescu, din aceeași localitate, și un ucenic lăcătuș, numit Pache Pandrea"*).

Autorul scrisorii înțelegea că „interesele generale ale țării" erau „de o atât de gravă natură, încât asemenea violentări de drepturi și garanții individuale" treceau „pe al zecelea plan". Însă având în vedere că domiciliul obligatoriu i se ridicase la mai puțin de 24 de ore, că nu

deţinuse nici „o demnitate în trecutul regim de 2 ani jumătate", iar „dl Director al poliţiei şi Siguranţei Generale Ghica" îi putea confirma domnului prefect că el nu figurase decât dintr-o eroare pe lista publicată în ziare, unicul motiv pentru care aştepta solicitudine era faptul că el nu reprezenta decât „un simplu caz individual".

Alte supărări i-au fost cauzate de împrejurarea că, deşi ziarul *România* ca *proprietate a titlului aparţinând Ministerului de Interne* îi fusese concesionat *prin contract de locaţiune de servici pe timp de cinci ani,* fusese suprimat fără niciun preaviz, *în casă se găseau încasări şi plăţi scadente de salarii şi furnituri, de plata hârtiei şi a tiparului*; precum şi tracasările suscitate de investigaţiile asupra gestiunii sale.

Şi de parcă cele de mai sus n-ar fi fost de ajuns, i s-au mai oferit şi alte prilejuri de irepresibilă amărăciune provocată de situaţia sa de *scriitor şi român proscris.* O rază de nădejde îi mai constituia doar convingerea că dacă se va adresa „intelectualului şi demnitarului" Mihai Antonescu, nu va fi categorisit de acesta în *numeroasa breaslă a celor care dau asalt factorilor de guvern cu avalanşe de petiţii şi doleanţe,* ci va fi ascultat „cu înţelepciune". Iar legitimări spre a beneficia de un astfel de tratament - socotea el – erau destule căci:

Politică n-am făcut. Demnitar cu vreo culpă şi vreo răspundere în trecutele guvernări n-am fost (2 luni, Secretar General în inofensivul Minister al Artelor acum 4 ani). Beneficiar nu puteam fi, că n-am figurat niciodată în niciun consiliu de Administraţie, nici o comisiune remunerată, etc. Am condus un ziar oficial, pe bază de contract, care departe de a fi însemnat o sursă de profituri, mi-a lăsat moştenire datorii şi un infern procesiv

ce nu se va stinge nici dacă mi-aşi vinde venitul meu literar pe cinci ani înainte - singura mea resursă de existenţă. Mason n-am fost, nici iudeofil. Douăzeci de ani, scrisul meu, străbătut de naţionalismul şi tradiţionalismul cel mai robust, a figurat în toate antologiile în manualele de şcoli, în cultura românească. E penibil să-mi pledez acest drept la viaţa literară ca un proces la judecătoria contemporanilor.

Fiind, însă, vorba de un bun moral, de o contribuţie spirituală la patrimoniul cultural care nu-mi aparţine, căci o carte scrisă s-a desprins de autor, am socotit o datorie să aduc la cunoştinţă această monstruozitate şi să apelez la bună voia intelectualului şi demnitarului pe care l-am socotit mai sensibil la un asemenea asasinat moral, pentru a obţine o dreptate. Atât de puţin şi de simplu: o dreptate.

E greu de spus dacă această plângere a găsit, sau nu, ecoul scontat, dar cert este că Cezar Petrescu a considerat că trebuia să-l sensibilizeze şi pe Ion Antonescu, scriindu-i:

Desfiinţând un om, fiindcă presintat ca odios profitor al regimului trecut, până la proba contrară, am suportat din partea pretinsei poliţii legionare percheziţii, sigilări, anchete, confiscări, cercetări şi dat pradă opiniei publice tocmai ca un instrument linguşitor şi beneficiar al camarilei, compars al camarilei, sortit să expieze odată cu camarila. [...]. Nu am de apărat decât ceea ce e apărat de la sine: prin cifre, întrucât priveşte lipsa oricăror profituri materiale, prin documente, întrucât priveşte lipsa oricărei slugarnice aserviri morale.

Şi pentru a-şi putea expune şi mai convingător cauza a cerut:

O audienţă de un sfert de oră mi-ar fi, Domnule General, mângâierea celor şase luni de nedreptate, suportată stoic numai şi numai în nădejdea unei dreptăţi, ultime şi reparatorii.

Iar în loc de orice altă încheiere, a salutat cu: *Să trăiţi, Domnule General.* (E adevărat fără a preciza şi cum - sau altcum).

Adevărata „mângâiere“ a continuat, însă, să se lase aşteptată şi i-a venit, s-ar părea, cu adevărat abia de la cel pe care, fără reticenţă, îl putea numi *Scumpe tovarăşe Leonte Răutu.*

Şi totuşi, chiar şi în această stare de plenitudine sufletească el s-a văzut nevoit să comunice „scumpului tovarăş“ nişte intrigi care-l iritaseră peste măsură.

Căci iată ce se întâmplase. La Festivalul internaţional al teatrelor de Păpuşi şi Marionete, pe care îl prezida, fusese nevoit ca, din culise, să asiste *în afară de spectacolul public la spectacolul mult mai pitoresc şi naţional în care anumite fosile birocratice din Ministerul Culturii n-au contenit a trage sforile pentru maxime vanităţi şi complicităţi în dauna prestigiului propagandei culturale.*

Ce făcuseră, totuşi, aceste *fosile*? O aflăm în continuarea celor de mai sus. Aşa dar:

Cum arătam în precedenta scrisoare de mulţumire, datorită energicei dtale intervenţii spectacolul teatrului din Cluj a fost admis să figureze în programul Festivalului. De la sine înţeles, în condiţiile cele mai ingrate, cu trupa demoralizată de sâcâielile anterioare, fără răgazul repetiţiilor, fără nici o bunăvoinţă. Un spectacol impus, prin forţare a mâinii, cum n-a contenit a afirma pretutindeni, cu deosebire străinilor, autoarea

acestor manevre, o anume Predescu, funcționară în Minister.

Manevre cu atât mai condamnabile, cu cât *inimoasele elemente* de la teatrul din Cluj impresionaseră publicul prin *ingenioasa interpretare, calitatea muzicii originale și mesajul umanistic al povestirii în sine a «ursului polar Fram», mai omenos decât numita Predescu.* Întâmplător, o știm, povestirea îl avea ca autor chiar pe cel care nu s-a mulțumit să comunice doar cele întâmplate, ci a prezentat - cum aflăm din aceeași scrisoare - *și dovezile scrise, adică solicitările cu totul entuziasmate ale delegaților din Vietnam, Jugoslavia, Marea Britanie* care *au cerut dreptul de a juca piesa în patriile lor, de a crea filme pe baza acestui scenariu, de a le acorda exclusivitate pentru radio, televiziune etc. etc..*

*

Mă opresc aici, deși această retrospectivă a avatarurilor existenței publice a lui Cezar Petrescu sub cele patru dictaturi - de scurtă sau foarte lungă durată, cum a fost cea comunistă - e departe de a fi complectă.

Dar ea poate, totuși, da naștere la tot felul de întrebări, ca de pildă:

Dacă și în ce măsură între scriitor și autorități se crease o stare de subordonare reală sau factice;

Dacă s-ar fi împotrivit fățiș constrângerilor - la care au fost supuși, de altfel, toți confrații lui - Cezar Petrescu ar fi creat o operă care să reziste mai bine trecerii timpului;

Dacă intensa-i activitate jurnalistică a dăunat - sau nu - operei sale literare;

Dacă, desfăşurat sub alte climate politice şi sociale, scrisul său ni s-ar înfăţişa acum într-o altă lumină sau ar fi suferit noi interpretări în funcţie de evoluţia canonului.

Cu astfel de întrebări - sau altele - ceea ce mi se pare că oricum nu poate fi ignorat e împrejurarea că între cele două războaie mondiale Cezar Petrescu a fost unul dintre cei mai citiţi scriitori români în ţară şi mai frecvent tradus peste hotare. Şi că ceea ce i s-a întâmplat lui n-a fost defel un caz singular.

Un uitat
Mircea Damian

Au trecut mai bine de şaptezeci de ani de la moartea lui Mircea Damian şi, cred, puţini sunt cei care – fără să fi trecut de o „anumită vârstă" – mai ştiu ceva despre dânsul.

MIRCEA DAMIAN

În „Istoria literaturii române" – apărută în iulie 1941 – G..Călinescu n-ar fi putut discuta, chiar dacă ar fi vrut, o seamă de circumstanţe legate de scrisul lui Mircea Damian, pe atunci încă vii în memoria contemporanilor.

Din „Dicţionarul scriitorilor români" cititorii de astăzi pot afla, de pildă, că Mircea Damian a avut „o *existenţă dezordonată şi nomadă, trăind de pe* o *zi pe alta, peregrinând din oraş în oraş (Bistriţa, Dej, Bacău, Galaţi, Constanţa) întemeind sau colaborând la diverse publicaţii obscure. S-a stabilit în cele din urmă la Bucureşti;*

lucrează în câteva redacţii, întemeiază şi conduce el însuşi „Vitrina literară" (1929-1934). Se lansează şi în literatură, ca autor de povestiri umoristice".

„Dicţionarul general al literaturii române" a considerat că-l putea caracteriza mai bine în aceşti termeni: „*Ca gazetar are vână şi* o *doză de ferocitate, punctând apăsat prin violenţa sarcasmelor cu care îi izbeşte pe aceia care îi cad sub condei. Mereu încruntat, pus pe cârcotă, arţăgosul se arată, în articolele lui, ba scârbit, ba mânios, iar răutatea aceasta conţine parcă şi un grăunte de ură. În suita de „scrisori deschise", ca şi în ciclul de cruntă batjocură, „Viaţa romanţată" (a unor politicieni ai momentului) el spune pe şleau ce are de spus „mahărilor", „lichelelor" şi cutărui „găgăuţă", împroşcându-i pe „dezmăţaţi" şi „profitori" cu expresii tari ce merg până la invectivă".*

Tot atâtea aprecieri ce nu prea pot stârni curiozitatea iubitorului de literatură.

Mai nuanţat în judecarea lui Mircea Damian, I. Negoiţescu ni-l aduce – în „Istoria literaturii române" – mai aproape de înţelegerea cititorului scriind: „*Folosind în romanul „De-a curmezişul" (1935) un material autobiografic, urmând a fi utilizat probabil altădată, cândva, de alţii, tot ca document de epocă, Mircea Damian e în schimb veritabil artist în câteva din nuvelele strânse în culegerile „Eu sau frate-meu" (1930) şi „Două şi-un căţel" (1935) selectate apoi în „Bolşevicul", unde personajele şi situaţiile* momentelor *lui Caragiale revin, de astă dată într-o lume absurdă nu ca fond, ci ca* formă: *mistificarea patologică (dubla personalitate, autocopia), mutaţii de caracter surprinse în aspectul lor mai mult grotesc decât misterios, dar cu tentă pirandelliană,*

simulând profunzimea marelui scriitor italian, poate mai aproape totuşi de humorul benign al literaţilor americani. „Rogojina" (1945) de un naturalism care împrumută realităţii, fără nici un efort de disimulare formele literaturii; e o descriere dură, viguroasă a universului penitenciar, cu apreciabilă exactitate, surprinzând angrenajele şi figurile lui".

Iar acum, măcar câteva mărturii ale celor care l-au cunoscut nu numai din scris, ci în calitate de colegi de breaslă sau de prieteni şi care ne vor mijloci o mai bună înţelegere a resorturilor care l-au pus pe Mircea Damian în situaţia de a scrie aşa cum a făcut.

În evocările din „Vitrina cu amintiri" (ed. Cartea Românească f.a.) – aşternute în ultima parte a vieţii, când era grav bolnav – Ietonim Şerbu a relatat:

„Pe scriitorul Mircea Damian îl cunoşteam încă de la Sburătorul, unde citea nuvele şi schiţe, proferând un umor absurd, de altă natură decât cel al lui Urmuz.

... Îmi plăcea omul. Era sincer, deschis, iar în relaţiile cu colegii săi mai tineri darnic şi chiar generos.

Fie că pretenţiile sale nu erau prea mari, fie din risipa generoasă care-l trăda, a rămas, în fond, un boem şi un visător ca pe atunci când îşi plimba tinereţea flămândă pe aleile Cişmigiului. Mircea Damian nu s-a ales cu un bloc cu şapte etaje, nici cu o vilă, dar nici măcar cu un apartament, deoarece a murit sărac ...".

Accente interesante pot fi întâlnite şi la Ion Th. Ilea (în „Mărturisirile unui anonim", ed. Cartea Românească f.a.) care a narat că Mircea Damian:

„Avea o mândrie care era înţeleasă greşit şi o fermitate în atitudini şi acţiune care incomoda. De aceea a avut duşmani, dar tot de aceea a avut şi prieteni. Mă

socotesc printre aceştia din urmă şi dovada prieteniei lui am avut-o în multe împrejurări".

Astfel, venit din provincie, „lipsit de crăiţari" şi neavând unde „să aterizeze", Ilea s-a dus direct la „Capşa", pe care o socotea „târgul literar al Capitalei". Acolo a dat peste Mircea Damian care, simţind, înţelegând cum stau lucrurile, după un sfert de oră în care l-a tot cântărit, l-a întrebat dacă voia să ducă un plic la „Fundaţie". Neavând altceva mai bun de făcut şi doritor să lege noi cunoştinţe, Ilea a acceptat numaidecât. La „Fundaţie", Al. Rosetti a citit bileţelul aflat în plic, l-a chemat pe Isaia Răcăciuni şi i-a şoptit ceva la ureche. După câteva minute, aducătorul a primit alt plic, cu rugămintea să i-l predea lui Damian. Care l-a deschis, izbucnind în râs şi i-a înmânat 2.000 de lei, spunându-i:

– *Du-te şi cumpără-ţi o cămaşă şi închiriază-ţi o cameră.*

Alţii, puternicii zilei, n-aveau, însă, motive să-l aprecieze şi cu atât mai puţin să-i fie îndatoraţi. Căci, aşa cum, cu bun cuvânt, a observat şi Al.Raicu – în „Luminile oglinzilor" (ed. Minerva, 1974) – Mircea Damian *„nu s-a ferit niciodată să-şi spună deschis părerile, chiar atunci când era conştient că-l pasc primejdiile".* O făcea nu ca să braveze, nu spre a dobândi vreun avantaj personal, ci dintr-o nestăpânită nevoie de a spune lucrurilor pe nume, de a dărâma falsele statui ale vieţii publice şi cu un curaj, rareori atins în publicistica noastră. Iar consecinţele n-au întârziat să se arate, făcându-l să cunoască de două ori închisorile timpului.

Prima oară, condamnarea i-a fost prilejuită de filipicele adresate prinţului Nicolae, personaj ce nu se bucura, de altfel, de mare stimă în ochii celor ce-l

cunoşteau, dar care, prudenţi, preferau, să-şi păstreze opiniile pentru ei sau apropiaţii lor.

ANUL I, No. 32 — 22 NOEMBRIE 1929

CRONICA POLITICA ŞI PARLAMENTARA

Redacţia şi Administraţia: Str. C. A. Rosetti No. 3

POST-SCRIPTUM
la cea de a doua scrisoare deschisă
către A. S. R. Prinţul Regent Nicolae

Incep cu o spovedanie: când am scris epistolele către Măria Sa, n'am avut decât o intenţie şi-un gând: să le scriu, pur şi simplu, şi să primesc pentru ele bani, aşa cum primesc pentru orice alt articol. Atât. Mărturisesc însă pe de altă parte, că dac'aş fi fost plătit ca să nu scriu cele două epistole, aşi fi refuzat net. Prea erau amusante subiectele...

Prima epistolă, a trecut aproape neobservată. D. Vaida şi-a zbârlit doar mustăţile la directorul acestei gazete, a ameninţat, ca omul la necaz, cu cenzura şi cu alte obiecte de tortură, şi-a împrăştiat prin a-mi purta mie pică şi a ruga ziarele să nu reproducă scrisoarea cu pricina, nici s'o comenteze.

Cu cea de-a doua scrisoare lucrurile s'au schimbat însă, fiindcă — se zice — am fost prea aspru, folosind unele epitete care nu rimează nici cu „prinţ", nici cu „regent", aşa cum de sigur împrejurarea Luminăţiei Sale din strada Cameliei, nu este nici de prinţ, nici de regent. Vedeţi, am fost silit să mă cobor la anumite înţelegeri, comentând un fapt pentru care un simplu cetăţean, ar fi mâncat undeva şi bătaie şi poate chiar închisoare.

Parchetul s'a sesizat sau a fost sesizat, — puţin importă mai la urma urmelor, — nu de cazul din strada Cameliei, ci de scrisoarea mea, şi-am fost poftit la domnul procuror, care, după ce m'a întrebat dacă eu sunt memorialistul şi criminalul şi mişelul şi dacă-mi asum răspunderea ticăloşiilor, m'a obligat să iscălesc o hârtie. Apoi, ameninţător de politicos, mi-a făcut cunoscut că-mi deschide acţiune publică pentru crima de „lese Majestate", dragă Doamne.

Bun!

Eu nu cunosc legile. Dar sunt încredinţat că domnul procuror Răşcanu a ştiut ce vorbeşte şi ce face. Aş pofti să fiu lămurit însă dacă scrisoarea mea, care discută un act PARTICULAR al prinţului, poate fi socotită drept crimă de „lese Majestate?"

Ia staţi niţel!

Luminăţia Sa prinţul-regent, are chef s'o ia razna cu maşina pe străzile Capitalei, să strivească testiculele şoferului Ion Damian, să pălmuiască profesori universitari şi să sfărâme căruţe cu franzele de lux. Nu pun ipoteza — de sigur absurdă şi... nelegală — că fiecare cetăţean ar avea chef să facă astfel de năzdrăvănii. Dar trebuie s'admitem altă ipoteză: că fiecare ministru, actual şi fost, s'ar lua la întrecere cu prinţul. Fiindcă la noi, un ministru este peste legi şi peste oameni. Şi-acum, la gândi-

Mircea Damian a socotit că altfel trebuia el să procedeze. Şi, la 14 iunie 1929, i-a adresat, în publicaţia „Cronica politică şi parlamentară", o lungă „Scrisoare deschisă către A.S.R. Principele Regent Nicolae", în care, printre altele, l-a informat:

„Mi s-a întâmplat, Alteţă, să fiu mai zilele trecute martorul unei scene în Bulevardul Elisabeta, în care Alteţa Voastră a jucat, ca să zic aşa, rolul principal.

...Fiind totodată Prinţ, Colonel şi Regent, sportmen şi Comandor, Alteţa Voastră este pururi grăbită. Foarte explicabil: afaceri de Stat, inspecţii, recepţii etc.

...În ziua cu pricina, Alteţa Voastră, grăbită ca de obiceiu, urca Bulevardul Elisabeta cu o viteză care depăşea pe cea stabilită, pe străzile Capitalei de ordonanţele în vigoare ale prefecturei de poliţie. Şi Augusta Voastră maşină s-a proptit, brusc, de căruţa unui franzelar, mi se pare, de lux. Căruţa avea pe capră un om care, dacă nu cunoaşte anumite ordonanţe, mâna cu o viteză redusă şi aştepta în înghesuială să se supună agentului de circulaţie când ridică, grav, o mână în sus, vertical, sau când o întinde, pe cealaltă, orizontal, în direcţii variate.

...Publicul Vă recunoscuse, fireşte; deasemeni sergentul din post, care a salutat respectuos. Franzelarul, om simplu şi necăjit, nu a recunoscut, însă, p-e Alteţa Voastră, pe care, de altfel, n-a văzut-O în carne şi oase şi cu maşină.

Augusta Voastră maşină împingea mereu căruţa franzelarului; – şi franzelarul înjura mereu pe Alteţa Voastră. Câteva persoane din publicul ce s-adunase în număr destul de mare l-au lămurit, prin semne, şi în

şoapte, pe ticălosul de căruţaş că, uite, Domnul cu pricina este Principele Regent.

Stupoare!

Omul a înjurat mai departe şi mai variat, cu bună ştiinţă.

...În sfârşit strada s-a descongestionat, căruţaşul a răsuflat cu uşurare, iar Alteţa Voastră şi-a văzut liniştită de drum, cu viteza obişnuită, adică foarte mare, cu viteză, adică, de contravenţie.

...La noi, Alteţă Regală, legile trebuie să fie respectate de cei mici, potrivit unui foarte vechi obicei al pământului, pe care, bag de seamă cu nespusă bucurie, că Măria Ta îl înţelege. Rog, deci, pe Alteţa Voastră să binevoiască a da poruncă guvernului, adică ministrului de interne, să spânzure pe căruţaşul ticălos cu franzele de lux, chiar în locul unde a cutezat să insulte pe Alteţa Voastră şi Augusta sa maşină.

Iar sergentul de stradă, care n-a transportat imediat la închisoare pe ticălos, să fie tras, ca într-o ţeapă sau într-o frigare, în paratrăznetul hotelului „Bulevard Palace".

Rămân, al Alteţei Voastre, prea plecat şi prea supus servitor,

Mircea Damian

O a doua scrisoare, tot „deschisă" şi tot în „Cronica politică şi parlamentară" publicată, a fost datată 1 noiembrie 1929 şi a avut în vedere o altă „vitejie" a prinţului. S-o urmărim, fie şi fragmentar, din nou din cauza lungimii ei:

„Alteţă Regală şi Stăpâne,

Au trecut numai câteva luni de când Ţi-am adresat o scrisoare deschisă, povestind o scenă din Bulevardul Elisabeta unde Persoana Ta şi Maşina Ta, amândouă

Auguste, s-au năpustit în căruţa unui franzelar, mi se pare de lux. Iar acum gazetele aduc ştirea că Ai mai făcut o vitejie, călcând în picioarele Tale Auguste, un şofer, pe nume Ion Damian. Gurile rele spun că bietul sofeur a primit mai multe lovituri de picioare decât ar fi trebuit şi decât ar fi meritat, fiindcă Măria Ta L-ai fi confundat, după nume, cu mine. Nu, Alteţă, n-am fost eu. Dealtminteri, am credinţa că memoria Ta a uitat numele meu. Şi cu drept cuvânt: afaceri de Stat, recepţii, etc.

Luminăţia Ta!

Supuşii Tăi, pe care-i conduci cu maşina şi cu picioarele, s-au cam revoltat, fiindcă ei pretind ca Măria Ta să aibă şi cap. August sau nu – dar să fie cap. Căci ei nu cunosc până astăzi, din partea Alteţei Voastre, decât o activitate de contravenient la legea circulaţiei şi a vitezei, de scandalagiu şi de bătăuş. Ceea ce, se zice, n-ar fi suficient. Personal, nu sunt de aceeaşi părere. Mai mult: eu aşi propune guvernului să pună la dispoziţia Măriei Tale un tanc, cu care să dai buzna unde e lume mai multă, să sfărâmi toate automobilele şi căruţele cu franzele de lux, să dărâmi Cercul Militar şi Academia, Ateneul şi Universitatea şi toate instituţiile particulare şi de Stat".

Alteţă Regală!

... M-am amuzat grozav aflând că o dată Augustul bot al Augustei Voastre maşini a tamponat căruţa unui cetăţean, până când a făcut-o praf. M-am amuzat şi mai mult, aflând că Augustele Voastre palme au plesnit doi obraji universitari. Iar când am aflat că Augustele Voastre picioare au fărâmiţat testiculele omonimului meu – m-am prăpădit de râs. Îmi spuneam: „aşa prinţ şi aşa sergent mai înţeleg şi eu!". Căci mie îmi place să fie omul popular. Alteţă. Trăim vremuri democratice, şi am credinţa

că – dacă ieri Ai zdrobit o pereche de testicule – mâine o să Te baţi pe burtă, fie cu şofeurul pe care l-ai lăsat leşinat pe stradă, fie cu franzelarul, mi se pare de lux, cu care Te-ai înjurat de mamă, acum câteva luni...

Cum lumea nu Te prea cunoaşte, cum îl cunoaşte, de-o pildă, pe d. D.R.Ioaniţescu şi pe d. Potârcă, să dai peste un alt Ion Damian care, până să bage de seamă că Măria Ta este chiar Măria Ta – să-ţi frământe Augustele testicule, să-ţi spargă Augustul cap şi să-ţi frângă Augustele mâini...

Recomandându-Vă atenţiune şi prudenţă, rămân al Alteţei Voastre Regale, prea supus şi prea plecat servitor şi rob."

Mircea Damian

Însă nici fiind „prea supus şi plecat", ba nici chiar „servitor şi rob", Mircea Damian tot nu s-a cuminţit. Şi, deşi îndată după cea de-a doua scrisoare a fost chemat la Parchet, a socotit că trebuia musai să-i adauge un „Post Scriptum", apărut în aceeaşi publicaţie, la 22 noiembrie 1929.

Disecând reacţiile la ceea ce l-a precedat, a ţinut să precizeze:

„*Prima epistolă a trecut aproape neobservată. D. Vaida* (atunci ministru de Interne – n.n.) *şi-a zbârlit doar mustăţile la directorul acestei gazete, a ameninţat, ca omul la necaz, cu cenzura şi cu alte obiecte de tortură şi a isprăvit prin a-mi purta mie pică şi a ruga ziarele să nu reproducă scrisoarea cu pricina.*

Cu cea de-a doua scrisoare lucrurile s-au schimbat, însă, fiindcă – se zice – am fost prea aspru, folosind nişte epitete care nu rimează nici cu „prinţ", nici cu „regent".

După care a continuat:

„... *În ultimele zile îmi era ruşine şi scârbă să scot capul în lume. Din toate părţile eram întâmpinat cu vorbele:*

– Bine i-ai făcut! Prea îşi face de cap. (E vorba de Măria Sa).

– Ai avut curaj!

– Eşti îndrăzneţ!"

...Oficioasele partidelor naţional-ţărănesc şi liberal s-au luat la harţă, învinuindu-se reciproc de a mă fi plătit şi pus la cale să scriu ceea ce am scris. Iar, pe de altă parte, am fost învinuit de anti-dinasticism.

Să le luăm pe rând.

Nu fac niciun fel de politică. Nu mi-am vândut niciodată nici scrisul, nici conştiinţa.

Anti-dinastic? Eu? Ei aşi. Dar sunt mai dinastic decât însuşi Augusta Brută, care terfeleşte o Coroană câştigată prin sânge şi care îşi bate joc de o naţie întreagă".

„... *Dacă voi suferi o condamnare, – fie. Voi executa pedeapsa, iar după ispăşire mă voi arunca sub roţile Auguste ale Augustei Voastre maşini. Până atunci, până la judecarea procesului adică, nu mă astâmpăr. Am să urmăresc activitatea Voastră particulară ca un blestem, şi ca un noroc, şi voi denunţa opiniei publice fiecare nouă ispravă".*

Şi spre a fi mereu în nota lui, în „Post Scriptum" a adăugat:

„Universul" de ieri a făcut o descoperire senzaţională: Mircea Damian deşi e Mircea Damian, nu-l cheamă Mircea Damian, fiindcă pe Mircea Damian îl cheamă pur şi simplu Mătuşa Constantin (într-adevăr, Mircea Damian era pseudonim – n.n.) *şi pe Mătuşa Constantin îl cheamă Mircea Damian".*

Dar ca să ne întoarcem la „Scrisorile deschise” şi la previziunea autorului lor că va fi judecat, ceea ce a urmat i-a dat întrutotul dreptate. Încât ultimele luni ale anului 1931 şi le-a petrecut îndărătul gratiilor, iar după eliberare, scriind „Celula N° 13 (Şaptezeci şi cinci de nopţi la închisoarea Văcăreşti)”, a făcut-o cu mereu aceeaşi nedezminţită vervă, vădită încă din prologul cărţii, din care reproduc acest scurt pasaj:

„Văcăreşti”

„Am ajuns la orele 13.30, după al doilea fus Greenwich. ... Niciun gând, nicio emoţie, nicio impresie.

– Pentru faptul? – se interesează grefierul.

– Articolul 77, Lése Majesté.

– A-ha!

Oricum, era o variaţie.

– Vasăzică, dv. sunteţi ăla cu chestia.

„Dumnezeule!” – m-am gândit. „Şi aici!”

Eram furios. De doi ani de zile aud la fiecare nouă cunoştinţă:

– Dv. sunteţi cu chestia...?

De doi ani sunt întrebat zilnic de prieteni şi de cunoscuţi:

– Ce-ai făcut cu chestia?

Şi ca *ei* cum n-ar fi fost deajuns...

După zece ani o nouă „chestie”

De această dată, ea s-a produs într-un context politic total diferit. Căci dacă în 1931 mai erau: Parlamentul, opinia publică, partide şi condeieri care i-au luat apărarea lui Mircea Damian, (cum a fost Tudor Teodorescu-

Branişte, Radu Rosetti, Emil Socor, Al.S.Dralex ş.a.) zece ani mai târziu nu mai rămăsese nimic din toate acestea.

Mircea Damian nu înţelegea, însă, să se schimbe. Şi când, către sfârşitul lui martie 1941 a obţinut aprobarea să scoată o „gazetă obscură", ziarul „Bucureşti", articolul de fond din 25 martie, semnat de el şi intitulat „Bună ziua", şi-a asigurat cititorii:

„Ziarul nostru va fi un ziar liber în cea mai largă înţelegere a cuvântului. Ştim: cuvântul „liber" sună ciudat sau nou ori pare, mai ales, lipsit de sens fiindcă a fost compromis. Vă asigurăm, însă, că o libertate de gândire există sub orice regim, atunci când te pricepi să o practici înţelept şi demn în cadrul legilor şi dispoziţiilor".

Şi tot în acelaşi număr a publicat şi următorul „Comunicat" despre care n-avem cum şti dacă a făcut mare plăcere emitentului:

„Serviciul Central al Cenzurii comunică:

Toate publicaţiile ce apar zilnic sau periodic, în Capitală şi provincie, vor înainta până cel mai târziu 1 aprilie, recomandat, Serviciului Central al Cenzurei, Biroul Anchete şi Cercetare, din Bucureşti, Str. Academiei no. 17, COPIE după AUTORIZAŢIA de apariţie, eliberată numai de Cenzură, cu certificarea directorului".

Joi 27 martie a atacat, în felul lui, tema zvonurilor care circulau, se pare, cu mare intensitate în lipsa unor canale libere de vehiculare a ştirilor. Şi a constatat:

„Rostogolit în urechi şi din gură, zvonul ajunge să tulbure piaţa şi să creeze adesea o atmosferă dăunătoare intereselor Statului. Pentru că dacă un eveniment petrecut cu adevărat trăieşte atâtea ceasuri sau atâtea zile şi pe urmă moare – zvonul, dimpotrivă, stăruie, capătă suprafaţă, adâncime şi uneori înţeles".

Iar cititorii puteau trage concluziile ce se impuneau. Marţi, 8 aprilie 1941, deci într-un moment când ţara, aliniată Reichului nazist şi Italiei mussoliniene, se zbătea în tot felul de lipsuri, ziarul „Bucureşti" informa că „*Un om a declarat război foametei: HERBERT HOOVER. Un plan ingenios pentru ameliorarea situaţiei ţărilor lipsite din Europa*".

Duminică, 13 aprilie, Mircea Damian s-a „văzut silit" să regrete că în ţară „sunt prea mulţi apostoli", cum suna titlul articolului său ce sfida agresiva logoree oficială.

„*Ameninţările, nedreptăţile, loviturile morale, atitudinea aceea ţâfnoasă şi arogantă de dictator sau de apostol – scria el – toate astea nu mai trezesc în sufletul omului nici teama, nici respectul, nici stima, ci numai teroarea şi spaima.*

Sufletele noastre sunt prea încercate şi prea zbuciumate, inimile noastre prea îngrijorate şi prea pline ca să mai suporte acea vorbărie savantă, acea frază umflată pe care am cultivat-o atâta amar de vreme".

Şi tot aşa, răsfoind ziarul, număr de număr, am văzut ce multe lucruri ar merita să fie cunoscute şi de noi, cei de astăzi. Dar cum în toate se impune şi măsură, am să mă mărginesc să citez, din păcate tot fragmentat, doar alte câteva luări de poziţie revelatoare, unele aproape incredibile pentru curajul celui ce şi le-a asumat şi pentru momentul când a făcut-o.

Ca, de pildă, din numărul de vineri, 3 mai 1941, o altă „Scrisoare deschisă", dar de astă dată adresată lui Ion Antonescu. Citez:

„*Domnule General,*

Îmi iau îndrăzneala şi cuviinţa de a vă aduce la cunoştinţa Dv. câteva chestiuni în legătură cu situaţia de

azi a Presei române ... Nu ştiu dacă scrisoarea de faţă va fi îngăduită de cenzură, dar îmi spun că, oricum/ va ajunge în faţa Dv.

Situaţia de azi a Presei şi a ziariştilor în general este foarte precară, atât din punct de vedere moral, cât mai ales material.

Domnule General,

De când cu instaurarea noului regim, avem o presă mai mult sau mai puţin dirijată. Vreau adică să spun că presa e dirijată în ceea ce priveşte linia politică propriu zisă, precum şi politica gospodărească a ţării... Nouă, celor de la ziarul „Bucureşti" ne merge vestea că suntem democraţi. Poate că suntem democraţi, poate că nu suntem. Are asta importanţă dacă-ţi vezi de treabă şi dacă vrei să trăieşti cinstit din meşteşugul tău?...

Domnule General,

Să ni se recunoască munca şi serviciile, munca şi serviciile pe care le prestăm în slujba ţării. Căci e simplu să ni se comande cutare şi cutare lucru, e comod să ni se facă aproape zilnic cutare şi cutare observaţie; dar ar fi drept şi omenos să fim întrebaţi cum trăim şi pe ce ne bizuim pentru ziua de mâine. Când regimul cere concursul neprecupeţit al presei şi al ziaristului pe care, repet, îl dăm din toată inima – trebuie să ni se înlesnească putinţa de a tipări gazeta fără atâtea hărţuieli şi de a trăi fără atâtea neajunsuri şi umiliri".

Sau, din numărul din 13 mai, articolul de fond, în chenar gros, cu titlul „Dreptul la critică":

„Într-o audienţă pe care am avut-o la ministrul Propagandei, pe vremea când umblam să scot autorizaţia pentru această gazetă – d. Nichifor Crainic mi-a atras atenţia asupra unui lucru, la care de altfel eu reflectasem

de multe ori. Şi anume: deşi guvernul a acordat presei dreptul de a face o critică obiectivă asupra activităţii diferitelor instituţii de Stat, abia dacă, rar de tot, vreun ziar a îndrăznit să discute şi binele şi răul, şi lucrurile bune, precum şi greşelile comise de cutare Autoritate sau de cutare demnitar.

Am rămas pesemne cu o spaimă în oase, care ne încleştează încă degetele ce poartă condeiul, ori de câte ori vrem să aşternem pe hârtie, fără părtinire şi fără gând de sabotare, cutare lucru necugetat, cutare treabă pripită, cutare greşeală asupra căreia, în loc să se revină, se stăruie".

Pentru Nichifor Crainic, care nu-l agrea deloc pe Mircea Damian şi-l pândea mai demult, acest articol a fost şi ultimul pe care i l-a mai tolerat. Şi în aceeaşi zi a ordonat suprimarea ziarului.

Luat prin surprindere şi, ca de obicei, fără a lua în calcul consecinţele; tot în aceeaşi zi Mircea Damian i-a expediat această impetuoasă, nestăpânită telegramă (pomenită uneori, dar rămasă inedită):

Domnului Nichifor Crainic, Ministrul Propagandei

Protestez cu indignare contra măsurii abuzive pe care aţi ordonat-o împotriva ziarului „Bucureşti". Am raportat pe cale telegrafică şi prin memoriu Generalului Antonescu. În loc să interpretaţi spiritul de dreptate de care este însufleţit Conducătorul Statului, Dvs. cădeţi pradă răzbunărilor personale, ţâfnelor de moment şi antipatiilor sau inimiciţiilor literare.

Prin atitudinea Dvs. duşmănoasă otrăviţi atmosfera de înfrăţire, dreptate şi legalitate pentru care munceşte Generalul, în loc să-i daţi o mână de ajutor de la înălţimea postului cu care v-a onorat.

Am dreptul să trăiesc din meseria mea şi să conduc un ziar, cu atât mai mult cu cât am urmat în viaţă şi în carieră o linie morală, n-am slugărit la diferite persoane mai mult sau mai puţin înalte, pentru ca pe urmă să le bălăcăresc; n-am fost cules beat mort din cârciumi şi n-am mâncat bătaie în grădina restaurantului „La Leul şi Cârnatul" pentru faptul de a mă fi agăţat de femeile altora. Prin atitudinea pe care o aveţi faţă de presă şi de slujitorii ei. vă degradaţi propriul Dvs. nume şi compromiteţi un minister care trebuie să aibă altă misiune.

Mircea Damian

Directorul ziarului „Bucureşti"

Şi iată şi scrisoarea (tot inedită) trimisă lui Ion Antonescu:

DOMNULE GENERAL

Subsemnatul Mircea Damian, scriitor şi ziarist profesionist, respectuos aduc la cunoştinţa Dvs. următoarele:

După multe stăruinţe şi alergături, am obţinut în cursul lunii ianuarie a. c. *să scot ziarul „Bucureşti" sub direcţia mea, editat de „Bucureşti – Ziar S.A.R." de sub preşedinţia d-lui General C.Manolache.*

După căderea legionarilor, însă, noul ministru al Propagandei, d.Nichifor Crainic, a ordonat anularea autorizaţiei, fără temei legal şi fără motivare. Am început din nou să alerg. În sfârşit, după o lună şi ceva, s-a revenit asupra anulării, cu condiţia însă de a figura ca director pe frontispiciul gazetei, d.Ion Minulescu. Deoarece trebuia să trăiesc, am acceptat condiţia pusă de d-l Ministru. Şi ziarul a apărut.

La data de 12 mai a. c. d. Minulescu şi-a dat demisia din postul de director prin Ministerul Propagandei. Am înaintat atunci o petiţie Ministerului, arătând că am preluat eu direcţia gazetei, rugând să se facă formele legale în acest sens. Am adăogat că prin această demisie nu se decomplectează Consiliul Societăţii, care funcţionează, ca şi până acum sub preşedinţia d-lui General Manolache. Pe cererea mea, d.Nichifor Crainic a pus următoarea rezoluţie: „Ziarul Bucureşti se suprimă".

Acestea sunt faptele.

DOMNULE GENERAL,

Dacă la mijloc ar fi numai o ilegalitate comisă de un demnitar, care totuşi are îndatorirea de a nu călca cel dintâi legea, – n-aşi mai adăoga nimic, fiind sigur că Dvs. aţi lua măsurile necesare pentruca legea să fie împlinită. Demnitarul în chestie e, însă, d-l Nichifor Crainic şi lucrurile se schimbă.

D-l Nichifor Crainic – şi îndrăznesc a spune că vorbesc în numele unanimităţii scriitorilor şi ziariştilor români, precum şi în numele acelora care au avut de-a face cu dumnealui – este de o răutate feroce, de-o imoralitate notorie, de-o cruzime foarte puţin ortodoxă. Lichelismul de care a dat dovedă atât în viaţa particulară, cât şi în politică, n-a putut fi întrecut decât de propria sa imoralitate. De când se află în fruntea Ministerului Propagandei, scriitorul şi mai ales ziaristul român e umilit ca pe vremea lui Armand Călinescu, mai nedreptăţit ca pe vremea legionarilor şi mai hulit ca oricând.

Niciodată, de la întemeierea lui, Ministerul Propagandei n-a avut parte de miniştri înţelegători faţă de

nevoile gazetarilor şi drepţi faţă de revendicările lor. Întotdeauna au fost respectate, însă, formele, şi din când în când se făcea câte un simulacru de dreptate. D-l Nichifor Crainic n-a respectat nimic, n-a stimat nimic, n-a înţeles nimic din frământarea vremilor prin care trecem. D-sale ori îi place cineva, – ori nu-i place, dincolo de toate legile şi de toate drepturile şi dreptăţile scrise şi nescrise. Şi cum nu-i place în general nimeni, nu se vede decât pe sine. Din când în când mai azvârle câte-o favoare vreunui piccolo literar, care-l slujeşte pe la „Gândirea". În ceea ce priveşte „restul" presei, adică toată presa – nu este pentru dumnealui decât o turmă.

DOMNULE GENERAL,

Noi ziariştii am fost constrânşi în ultimii ani să ne dezbrăcăm de orice personalitate, să uităm de orice mândrie omenească, să ne scuturăm de orice demnitate profesională, spre a ne preface în slugile regimurilor dictatoriale ce ne-au cârmuit. Unii au făcut-o pentrucă n-aveau încotro – alţii, puţini desigur, au făcut-o cu plăcere şi cu plată. Domnia Voastră ştiţi, de altfel, mai bine ca oricine în ce mocirlă a fost scufundată viaţa noastră publică de către nişte oameni bolnavi de dictatură. De aceea aţi pornit viguros la o redresare morală, cerând întoarcerea lângă pământ, lângă credinţă, lângă familie. Ne-aţi cerut să muncim, să fim cinstiţi şi să ne uităm în ochi, să ne împlinim datoriile şi să ne reclamăm drepturile.

Trebuie să vă spun însă, Domnule General, că prin unele locuri tirania este tot atât de apăsătoare ca şi mai înainte; că unii demnitari ne vor tot slugi; că demnitatea e

socotită obrăznicie. Şi, mai ales, că un ministru de astăzi, d.Nichifor Crainic bunăoară, face absolut ce vrea, fără teamă de răspundere, fără ruşine faţă de om, fără respect faţă de lege şi frică de Dumnezeu. Noi, ziariştii, nu putem avea încredere în d-sa, nu putem să-l stimăm, iar când îl ascultăm o facem de frică. Căci frica ne-a rămas în oase, nu ne putem scutura cu una, cu două, de sentimentul acesta degradant, atâta vreme cât principiile Dv. nu sunt puse în practică, atâta vreme, deci, cât un înalt demnitar calcă legile rânjind, batjocoreşte cinstea şi scuipă în frunte onoarea cetăţeanului.

Noi, ziariştii, precum şi orice om cu puţină demnitate şi cu niţică ţinere de minte, nu putem avea nicio încredere într-un ministru care s-a ridicat linguşind şi murdărind cutare persoană, simultan; care şi-a degradat talentul scrisului, punându-l când în slujba unuia, când împotriva altuia. Vă rog să consultaţi colecţia revistei „Gândirea" din vara anului trecut şi veţi observa cu câtă respingătoare slugărnicie lăuda pe Carol II, pentru ca în numărul imediat următor, după 6 *septembrie, să-l terfelească cu aceeaşi nemaipomenită lipsă de ruşine. Oricât ne-ar fi pervertit dezmăţul şi teroarea anilor din urmă, noi tot mai păstrăm o măsură, tot mai suntem sclavii unei convingeri şi slujitorii cinstiţi ai unei idei, care are la temelie Credinţa, Dreptatea şi Naţiunea. Dispreţul nostru merge întreg către toţi aceia care au umblat în patru labe, făcând toate politicile, ocărând pe unde au lăudat, scuipând peste altarele la care s-au închinat.*

Noi, ziariştii, nu numai că nu-i putem acorda încrederea şi stima noastră d-lui Crainic, dar avem oroare de un om care şi-a aruncat părinţii din casă în puterea nopţii, părinţii care i-au dat viaţă şi l-au purtat în şcoli

muncind cu ziua; nu putem accepta să ne dea lecţii de morală un om care a fost adunat beat mort şi bătut măr, în zori de zi, de chelnerii pe care-i bruscase, în toate localurile periferice ale Capitalei; nu putem avea nici o stimă pentru un om care a mâncat bătaie şi a fost obligat să ceară scuze în genunchi în grădina restaurantului „La Leul şi Cârnatul" pentru faptul de a se fi agăţat de nevasta unui ofiţer; în sfârşit, nu putem avea decât o greaţă de neînvins faţă de un om, intelectual şi ortodox, care atrăgea în closet pe servitoarele prietenilor la care era invitat.

DOMNULE GENERAL

Printre capetele de acuzare ce ni se aduc nouă celor de la ziarul „Bucureşti" este şi acela că suntem democraţi. Recunosc că suntem democraţi. Am preferat să rămânem ceea ce am fost totdeauna, decât să devenim lichele lăudând cu „convingere" toate regimurile ce s-au perindat la cârma ţării de la 1938 încoace şi atacându-le pe măsură ce se prăbuşeau.

Găsesc, însă, foarte oportun să mă opresc puţin asupra noţiunii de democrat, care în concepţia noastră are altă semnificaţie, cu totul contrară aceleia pe care o „explică" diferite foi tricolore.

Noi practicăm un democratism naţional şi constructiv. Nu ne vindem nimănui, n-am căutat niciodată să ne îmbogăţim pe spinarea ţării, speculând cutare doctrină sau cutare teorie. Ne iubim Patria, şi căutăm s-o slujim cu toate puterile noastre, iubim pământul românesc şi lăcrimăm când trece drapelul, fără totuşi să ne gândim a bate monedă din el, uneori sunătoare. Respectăm trecutul şi oamenii care l-au zidit. Sunt, de altfel, sigur că nu Dvs. ne veţi împiedica să proslăvim memoria înaintaşilor şi să

stimăm truda şi naţionalismul lui Iuliu Maniu, Gh.Brătianu, Ion Mihalache, precum şi să deplângem moartea tragică şi absurd de nedreaptă a lui N.Iorga şi Virgil Madgearu.

Dincolo de credinţele noastre însă, pentru care îndurăm persecuţii şi mizerie, ca şi când a fi democrat înseamnă a fi criminal, noi susţinem, nu din datorie, ci dintr-un spirit de lealitate care ne e propriu, politica Dvs., din convingere. *Fiindcă suntem convinşi nu numai că fără Dvs. România s-ar fi prăbuşit în urma evenimentelor din ianuarie, dar că politica pe care o faceţi este singura ce se poate face astăzi. Puteţi, aşa dar, să aveţi mai multă încredere în noi, care nu ne-am trădat nici credinţa, nici steagul, decât în aceia care au slujit sub trei, patru steaguri şi au trădat trei, patru credinţe, iar astăzi au pretenţia să ne dea nouă lecţii de naţionalism şi de morală.*

În legătură cu cele de mai sus, adaog că rezerva ce ni se impută faţă de Germania, pentru care avem toată admiraţia, noi o numim demnitate, în sensul că nu putem admira slugarnic cutare victorie, aşa cum nu putem striga în fiecare zi la gazetă sau la colţ de stradă că suntem naţionalişti, iar ceilalţi, cei care nu strigă, sunt trădători. Avem, pe de altă parte, convingerea că un popor ca poporul german preferă o atitudine cinstită şi leală uneia slugarnice şi gălăgioase, cum o manifestă o parte din presa noastră. Prin urmare, toată admiraţia pentru germani şi pentru politica lor, dar vrem s-o manifestăm în aşa fel, încât s-o împăcăm cu demnitatea noastră naţională. Căci numai în felul acesta ne facem demni de stima unui popor mare şi viteaz.

Acesta este democratismul nostru.

Înainte de a închide, trebuie să mă întorc la situaţia ziarului „Bucureşti". Suprimarea lui abuzivă ne-a creat o seamă de neajunsuri sângeroase. Căci noi suntem societate constituită legal, avem prin urmare o seamă de îndatoriri morale şi materiale faţă de redactorii noştri, care rămân pe drumuri, faţă de depozitarii de ziare din ţară, faţă de tipografie, etc. Este cu neputinţă ca sub un regim al dreptăţii să fim lăsaţi în deznădejde de cheful unui ministru călcător de legi şi drepturi.

Vă rog respectuos să binevoiţi a cerceta toate câte le-am afirmat mai sus şi a dispune să se dea autorizaţie de apariţie ziarului „Bucureşti" pe numele meu. Căci am dus o viaţă fără pată, am o carieră ziaristică şi scriitoricească îndeobşte cunoscută. Eu nu am nevoie de nici o tutelă morală, nici la propriu, nici pe frontispiciul gazetei, cum a fost până acum cu poetul Ion Minulescu".

Acestea au fost memoriile adresate de Mircea Damian lui Ion Antonescu. Ele au avut darul să-l înfurie cumplit pe Crainic care, fără să ezite, a ordonat trimiterea în judecată şi expedierea lui Mircea Damian la Jilava.

După 23 august 1944, i-a venit şi lui Crainic rândul să fie arestat şi condamnat la 15 ani de închisoare.

Odată eliberat şi făcându-şi un „sever examen de conştiinţă", într-o scrisoare adresată poetului Ioanichie Olteanu, efemer director al Editurii Eminescu (datată februarie 1971 şi reprodusă în „Facla", Serie nouă, din iulie 1971), i-a amintit, de pildă:

„Vă scrie Nichifor Crainic – fost director al revistei „Gândirea", fost profesor universitar, fost academician, fost ministru, laureat al premiului naţional de poezie,

onorat cu titlul Doctor Honoris Causa al Universității din Viena, înscris în peste cincisprezece dintre marile enciclopedii şi dicționare din ultimii 20 de ani, care îmi atribuie merite de poet, eseist şi filosof, fost conferenţiar, după Nicolae Iorga, în cele mai multe universităţi europene" ...

Iar în finalul scrisorii a conchis: «E dorința mea de ultimă clipă să le spun cititorilor că cel ce se numeşte Nichifor Crainic şi-a dat adeziunea la tot ce se întâmplă azi în România sub conducerea Partidului Comunist Român, în fruntea căruia veghează, încordat la bine şi la fericire, la independența şi suveranitatea naționala destoinicul bărbat Nicolae Ceauşescu, vrednic urmaş al marilor noştri conducători pe care îl glorifică memoria neamului românesc».

După omagiul adus lui Carol II, în „Gândirea" şi după acela închinat – tot în „Gândirea" – lui Ion Antonescu, care l-a alungat din țară pe fostul Suveran, Nichifor Crainic s-a convins, aşadar, că «încordat» la binele şi fericirea neamului a fost, mai ales, Nicolae Ceauseşcu.

În ce ne priveşte, cel mai îndreptățit omagiu pe care i l-am putea aduce lui Crainic ar fi să ne amintim de ce a spus cândva Egon Erwin Kisch: «A mințit atâta, încât nici contrariul nu poate fi adevărat».

În «Nota introductivă» la «Rogojina», ultima carte a lui Mircea Damian, apărută în 1945, autorul ei a amintit:

«La data de 13 mai 1941, Nichifor Crainic, ministrul Propagandei naționale, a suspendat ziarul meu „Bucureşti", sub pretext că avea o atitudine democratică. I-am trimis atunci o telegramă de protest, pe care găsind-o violentă şi jignitoare, deoarece amintea de viața lui imorală, a sesizat parchetul militar, care a şi ordonat

încarcerarea mea la închisoarea Malmaison, pe data de 20 mai. După patru săptămâni am fost pus în libertate. Iar la 23 octombrie, când s~a judecat procesul la Secţia I a Curţii Marţiale, am fost condamnat la un an închisoare corecţională pentru «ofensă şefilor autorităţilor publice».

Astfel s-au petrecut lucrurile pe scurt:

Pedeapsa am executat-o în întregime, că aşa mi-a fost dat să plătesc în viaţă totul, uneori cu dobânzi foarte sângeroase. Şi ca să nu stau degeaba, fiindcă la închisoare zilele sunt lungi, iar nopţile nesfârşite, am scris cartea de faţă. Cum o fi ieşit, nu ştiu, întrucât e scrisă pe furiş. Cititorul să hotărască ...»

Jilava – Văcăreşti 1942

Autorul ei n-a mai avut parte decât de doi ani de viaţă, până când a fost răpus de un cancer la gât.

René de Weck: Armand Călinescu, aşa cum l-am cunoscut

Numele lui René de Weck, scriitorul şi diplomatul, ministru al Elveţiei la Bucureşti între 1933 şi 1945, a fost deseori invocat în diverse lucrări şi publicaţii. Eu însumi m-am ocupat de activitatea lui în mai multe rânduri. În ipostaza-i de ziarist a fost făcut cunoscut publicului de la noi prin Jurnalul tradus şi publicat în anul 2000 în ediţia îngrijită de Viorel Grecu şi Claudia Chinezu. Ediţia integrală a acestuia, cu titlul Journal de guerre 1939-1945. Un diplomate suisse à Bucharest (Jurnal de război. Un diplomat elveţian la Bucureşti) a apărut, sub îngrijirea domnului Simon Roth, prefaţat de domnul François Python şi editat de S.H.S.R. & La Liberté, în anul 2003.

Detaliu surprinzător şi oarecum amuzant – René de Weck şi-a scris începutul scurtului său Jurnal pe Agende puse la îndemâna cumpărătorilor de Galeries Lafayette, marele magazin bucureştean din epocă. Partea de sus a filelor acestora recomanda reţete culinare, iar în josul lor

adăpostea tot felul de texte publicitare. Încât lui René de Weck nu-i rămâneau decât 17 rânduri din fiecare pagină.

Într-o astfel de Agendă, la 13 noiembrie 1939, René de Weck a notat:

«– J'ai achevé d'ecrire – de premier jet – mes souvenirs sur Armand Calinescu. Impossible, hélas, de les publier sous mon nom dans les circonstances actuelles. Pour le faire, il faudra sans doute attendre la retraite.» (Am terminat de scris, dintr-un prim impuls, amintirile mele despre Armand Călinescu. Din păcate, în împrejurările de acum nu le pot publica sub numele meu. Spre a o face va trebui, desigur, să ies la pensie.)

– J'ai achevé d'écrire – de premier jet – mes souvenirs sur Armand Calinescu. Impossible, hélas! de les publier sous mon nom dans les circonstances actuelles. Pour le faire, il faudra sans doute attendre la retraite.

– Rencontré hier un phénomène : le premier Roumain qui, parlant de l'attentat manqué de Munich(1), en flétrisse les auteurs. A part ce Mişu, tous ceux que j'avais interrogés sur cette affaire étaient unanimes à déplorer que la bombe du "Bürgerbräukeller" eût éclaté un quart d'heure trop tard.

– Winston Churchill sera peut-être le Clemenceau de cette guerre

– Je pense toujours au roman de l'entre-deux-guerres : Mors et Vita ou le don des larmes.

(1) contre Hitler.

481

Incitat de această notă, apelând la amabilitatea domnului Joseph Leysibach, de la Biblioteca cantonală şi universitară din Fribourg, am obţinut textul complet, ce ni-l prezintă pe Armand Călinescu în multiple ipostaze, uneori puţin cunoscute, dar care nu trebuie să se piardă în negura timpului.

„Prima oară l-am întâlnit la Mihai Popovici, fost ministru.

Şi numaidecât am ghicit că era un „om ciudat", ce nu semăna cu alţii. În zâmbetul lui era o anumită maliţie veselă, de om de treabă, care amintea de Ludovic al XI-lea prin aerul de ţăran şmecher pe care îl atribuie acestuia imaginarul popular. Mic de stat, sprinten şi vioi, cu ochiul drept sclipind de inteligenţă şi cel stâng ascuns de un monoclu negru care-i dădea un aer puţin tenebros, sardonic, m-a făcut să mă gândesc la capii poliţiei descrişi în romanele lui Balzac şi Stendhal.

Pe vremea aceea, Armand Călinescu nu era decât un deputat din opoziţie, devotat partidului din care făcea parte şi ale cărui intervenţii în Cameră puneau în încurcătură guvernul. În 1932 fusese subsecretar de Stat la Interne într-un guvern naţional-ţărănist condus de Vaida. În dezacord cu şeful lui care, în înţelegere cu regele, făcea avansuri lui Codreanu şi „Gărzii de Fier", şi-a dat încă de pe atunci seama cât de primejdioasă era această mişcare pentru ordinea publică şi dinastie. „Singurul care, de la bun început, a văzut limpede – aveau să scrie mai târziu Fraţii Thraud – a fost acest omuleţ chior, energic şi încăpăţânat care nu-i suferea pe legionari".

Sabina Cantacuzino, sora lui Ionel, Vîntilă şi Dinu Brătianu, l-a cunoscut de copil. Şi mi-a povestit cum şi-a pierdut ochiul. Întrucât se plângea de tulburări de vedere, tatăl lui, ofiţer veterinar într-un regiment de cavalerie cu garnizoana în zona Piteşti, l-a dus la un medic care i-a prescris un colir. Tatăl a vrut chiar el să-i administreze medicamentul, dar n-a apucat să-i toarne decât o picătură şi copilul a început să ţipe ca muşcat. „Ce-i, măi băiete, ce te smiorcăi ca o fetişoară" s-a răstit la el ofiţerul. „Dacă mai zbieri îţi torn şi în celălalt ochi". Şi ar fi făcut-o, dacă nu s-ar fi interpus mama. Abia atunci şi-au dat seama că ochiul stâng al micuţului Armand era complect ars şi până şi pleoapa era atât de rău atinsă, încât nu i s-a mai putut implanta nici un ochi de sticlă. Greşeala unui farmacist îl chiorâse pe viitorul om de Stat, iar zelul tatălui l-ar fi putut orbi de tot.

Poate că tocmai această încercare a şi călit sufletul lui Armand Călinescu.

Ce te izbea, însă, în primul rând la dânsul nu era energia, ci mai degrabă voioşia, optimismul, o încredere în sine ce mergea mână în mână cu modestia. Şi nici atunci când destinul a făcut din el – după rege – cel mai puternic şi mai temut om din regat, n-a renunţat vreodată la buna-i dispoziţie, la voioasa-i simplitate. Anterior, când mai părea încă un ireductibil opozant, îl întâlneam uneori, alături de soţie, la cinema şi, la ieşire, dezbăteam cu amândoi calităţile filmului pe care tocmai îl văzusem.

În vara lui 1937, când guvernul liberal al lui Gheorghe Tătărescu era ca şi condamnat, Vaida – care se despărţise de Maniu şi de prietenii lui ţărănişti – pusese bazele unui nou partid naţionalist cu tendinţe autoritare şi trecea drept favoritul Majestăţii Sale. Doritor să-şi

pregătească din vreme echipa pentru momentul când avea să fie adus la putere, a încercat să-l atragă alături de dânsul şi pe Călinescu, ca şi pe alţi „tineri" ţărănişti. Dar aceştia s-au dovedit fideli lui Maniu. Şi combinaţia Vaida a căzut. În conformitate cu regulile jocului parlamentar, liberalii ar fi trebuit să fie înlocuiţi de ţărănişti. Pentru a facilita venirea la putere a acestora, Maniu – pe care regele nu-l voia cu nici un chip – i-a cedat locul lui Ion Mihalache. Şi când guvernul Tătărescu a hotărât, în fine, să demisioneze, regele l-a convocat pe Mihalache şi i-a oferit şefia guvernului, dar cu condiţia să colaboreze cu Vaida, despre care ştia că ţărăniştii nici nu voiau să audă. Calculul lui s-a dovedit bun: ţărăniştii n-au permis proaspătului lor şef să accepte puterea în aceste condiţii şi Carol al II-lea s-a întors din nou la scumpul lui Gheorghe Tătărescu.

Acesta a dizolvat parlamentul şi a procedat la noi alegeri. Dar s-a petrecut ceva nemaiîntâlnit până atunci în toată istoria regatului danubian; un guvern ce putea uza de toate pârghiile de comandă n-a putut să scoată din urne o majoritate care să-i fie favorabilă.

Şi a început un joc murdar. Camuflată ad-hoc în partid politic, „Garda de Fier" a întrunit 480.000 de voturi, deşi ministrul de Interne al guvernului liberal calculase cu doar câteva luni înainte că avea doar 6.000 de aderenţi.

Vreme de câţiva ani regele şi sfetnicii lui aplicaseră partizanilor lui Codreanu regimul duşului scoţian, alternând ademenirea cu ameninţări, ochi dulci şi măsuri aspre. A fost, însă, cea mai proastă politică, adevăr elocvent demonstrat de alegerile din 1937. După eşecul lui Tătărescu, înţelegând, în fine, că trebuia să renunţe la

ideea de a şi-i apropia pe legionari, a căutat omul care să-i poată ţine în frâu. Un avocat şmecher, un sofist subtil, Istrate Micescu, l-a convins că pentru a învinge „Garda" trebuia să adopte o parte din programul ce tocmai adusese acesteia un succes în alegeri. Dar ce anume? În primul rând antisemitismul; apoi imitarea şi adoptarea în România a tendinţelor şi metodelor folosite în ţările totalitare. Iar în România exista un partid care, în aceste două puncte, îl concura pe Codreanu. Anume acela al „naţional-creştinilor" care, de la o vreme, reunea clientela lui Cuza – bătrânul profesor de la Iaşi, veteran al campaniilor împotriva evreilor, cu aceea a poetului transilvan Octavian Goga, întemeietor al unui partid „agrar". La alegeri, doar 9 la sută dintre alegători votaseră cu acest nou partid care-şi luase ca emblemă svastica lui Hitler. Din punct de vedere parlamentar, încredinţarea puterii naţional-creştinilor putea să pară cel puţin paradoxală. Să se fi lăsat regele convins de argumentele lui Istrate Micescu care-l sfătuia să folosească împotriva „Gărzii de Fier" remedii homeopatice? Se prea poate, dar dacă e să judecăm după ce a urmat, mai probabil e că a ales expedientul propus spre a pune capăt regimului parlamentar, pe care de mult voia să-l desfiinţeze. Şi Goga, care nu-şi credea ochilor, a primit misiunea să formeze noul guvern.

În ciuda stimei pe care o profera faţă de Führer *şi de* Duce, *Goga rămăsese, totuşi, un politician de modă veche. Nu concepea că se poate guverna fără sprijinul unei majorităţi şi pentru a o constitui a apelat la forţe din afara grupării lui. Iar Armand Călinescu i l-a acordat.*

Acest comportament i-a supărat rău pe prietenii lui ţărănişti. Aceştia, care îl admiraseră atunci când rezistase

la avansurile lui Vaida, au fost cu atât mai indignați văzând că intră într-un guvern ce n-avea nimic comun cu programul partidului lor. Și aflând că odată cu dânsul mai antrenase și alți transfugi, „purii" l-au declarat trădător. Oamenii politici cu simțul realității îl plângeau că-și legase soarta de o combinație condamnată în scurt timp la o prăbușire totală. „L-am fi crezut mai dibaci", își spuneau aceștia.

Să fi procedat, însă, așa mânat de ambiție, de arivism, cum l-au acuzat foștii lui prieteni, pentru că nu se mai putea resemna să rămână mult timp în umbră? Într-o anume măsură s-ar putea. Călinescu s-a apărat, afirmând că într-un moment când însăși existența Statului era în pericol, nici un considerent partizan nu trebuia să împiedice un patriot să răspundă la chemarea Suveranului. Iar eu aș înclina să cred că regele Carol i-a adus la cunoștință planurile lui, atunci când a acceptat portofoliul Internelor în guvernul Goga, Călinescu știa, poate, că o să-l păstreze și într-un viitor guvern destinat a împlini marele proiect al regelui. Îmi spun că în forul interior al Majestății Sale, guvernul Goga trebuia să demonstreze, prin absurd, carențele regimului parlamentar; iar greșelile pe care nu va întârzia să le facă vor reclama o promptă redresare și revoluția de sus pregătită cu răbdare și în amănunt, va putea fi astfel, în sfârșit, înfăptuită. Pentru a pune în aplicare acest plan, monarhul avea nevoie de un om devotat lui în efemerul guvern al lui Goga.

Ajunși la putere în ultimele zile ale anului 1937, național-creștinii au fost concediați ca niște valeți la 10 februarie 1938. Drept care l-au acuzat pe Călinescu că i-a trădat. Acuzație care ar fi fost întemeiată dacă, în cele șase săptămâni cât a durat regimul lor, el ar fi aprobat ori

s-ar fi făcut că aprobă greşelile comise de guvernul din care făcea parte. Eu am motive să cred că, dimpotrivă, el n-a pierdut nici un prilej ca să le arate, lui Goga şi Micescu, lipsa de coerenţă a politicii lor şi catastrofele pe care aceasta urma să le provoace. În materie de politică externă, de pildă, el a fost, în afară de generalul Antonescu, ministrul de Război, singurul care s-a ridicat împotriva a tot ce putea slăbi tradiţionalele legături dintre România şi Franţa.

În calitate de ministru de Interne, el era cel care urma să pregătească noi alegeri generale. Ar fi trebuit, deci, ca – sprijinit pe o clientelă mult inferioară ca număr aceleia a liberalilor şi ţărăniştilor – să reuşească acolo unde Gheorghe Tătărescu eşuase. Ceea ce n-ar fi fost deloc uşor. Iar Armand Călinescu şi-a dat repede seama că era imposibil. Prefecţii, în totalitate cuzişti, nu ascultau de ordinele lui. Iar pactul dintre Maniu şi Codreanu ameninţa să accentueze succesul dobândit în precedentul scrutin de „Garda de Fier", susţinută băneşte de Germania. Încât nu numai cuplul Goga-Cuza, ci monarhia, întreaga ţară se îndrepta către un dezastru. Cu unicul lui ochi, Armand Călinescu vedea crescând valul ce putea îneca totul. Sunt tentat să cred că l-a prevenit pe rege şi că i-a cerut să-l lase să pună numaidecât frâu agitaţiei provocate de două scrutinuri electorale ce s-ar fi succedat la doar câteva săptămâni unul de altul. Poate fi numit acest lucru trădare? Dimpotrivă, a fost mai degrabă un act de curaj civic.

La 10 februarie 1937, ambasadorul Statelor Unite, Günther, urma să dea un dineu în cinstea primului ministru şi a d-nei Goga. În după amiaza aceleiaşi zile a fost, însă, anunţat că nici unul din ei nu-i putea onora invitaţia, întrucât guvernul era demisionar. Intrând în

salonul unde ceilalţi invitaţi se cinsteau cu coctailuri, l-am zărit pe Armand Călinescu foarte calm, numai zâmbet, dar şi evident preocupat. N-am apucat să schimbăm decât câteva cuvinte când a fost chemat la telefon şi nu l-am mai revăzut toată seara. Căci în timp ce noi cinam, la Palatul Regal s-a constituit noul guvern. Din când în când, un lacheu şoptea ceva la ureche unui invitat care nu bea deloc. Apoi prinţul Anton Bibescu s-a ridicat de la masă. Iar când a revenit. cineva l-a întrebat dacă i se oferise ministerul de Externe. „Nu", i-a răspuns el, „dar îmi face plăcere să vă anunţ că d. Armand Călinescu rămâne la Interne". Toate privirile s-au îndreptat atunci către doamna Călinescu rămasă printre noi ca un ostatec şi am toastat în sănătatea ei.

Către sfârşitul dineului am aflat numele noului prim-ministru: Prea Fericitul Miron Cristea, Patriarhul României. Spre a opri întinderea influenţei mişcării legionare în sânul preoţimii ortodoxe, Suveranul socotise nimerit să încredinţeze funcţia de prim-ministru celui mai înalt demnitar al Bisericii cu riscul, cum mi-a spus unul din amicii mei români, „de a mânji cu sânge barba-i albă".

A fost începutul dictaturii regale, iar alegerile au fost amânate „sine die". Încă înainte de căderea lui Octavian Goga, legionarii anunţaseră că renunţau la orice propagandă electorală. „Le ajunge cât au fost împuşcaţi", îmi spusese Călinescu cu câteva zile înainte de 18 februarie"[13]*. „S-ar putea, am transmis eu a doua zi la*

[13] În ianuarie 1938, sub pretextul reprimării ciocnirilor dintre alegători, jandarmii au făcut uz în mai multe rânduri de armele lor. Acest procedeu avea să devină apoi tot mai frecvent. Ca să fiu drept, trebuie, totuşi, să recunosc că „Garda de Fier" a fost cea dintâi care nu numai că a preconizat, dar a şi pus în practică pedeapsa cu moartea (asasinarea lui Ion Duca, la 30 decembrie 1933).

Berna, ca teama să fi făcut ravagii în rândurile lor, deşi printre ei există mistici şi fanatici insensibili acestui sentiment; în ce mă priveşte, aş crede, mai degrabă că se reculeg şi că aşteaptă momentul potrivit. Despre unii dintre şefii lor aşi crede că vor să aştepte majoratul prinţului moştenitor (25 octombrie 1939) ca să declanşeze o revoluţie de palat în favoarea lui".

La prima vedere, am mai spus-o, chipul lui Armand Călinescu denota mai puţin energia lui de conducător, cât zâmbitoarea-i şiretenie. Revoluţia în care se angajase regele, căruia i-a fost cel mai devotat slujitor, avea să-i permită să-şi manifeste supleţea şi forţa ce coexistă deseori în unul şi acelaşi om.

Aş putea povesti amănunţit îndelunga-i luptă împotriva „Gărzii de Fier"; în aprilie, descoperirea unui complot care avea în vedere, după exemplul marşului asupra Romei, un marş asupra Bucureştiului; în mai procesul lui Codreanu şi a principalilor lui locotenenţi (zece ani de muncă silnică pentru „Căpitan"); în noiembrie, patruzeci de atentate teroriste puse la cale de legionari nu numai împotriva „inamicilor" lor, evreii, ci şi a uzinelor, depozitelor de benzină, de explozibili şi a cazărmilor; în fine, execuţia sumară a lui Codreanu şi a altor treisprezece capi ai mişcării, anterior condamnaţi pentru diverse asasinate la muncă silnică pe viaţă sau pe diverse durate. Faptele sunt prea bine cunoscute pentru ca să mai fie nevoie să le expun în toată succesiunea lor.

Unii au judecat cu asprime rolul asumat atunci de ministrul de Interne. Pentru a-l judeca drept, să nu uităm că, de la începuturile ei, „Garda de Fier" proclamase că dispreţuia însuşi conceptul de legalitate şi că atunci când

o să vină la putere n-are să ezite să-i ucidă pe toți cei care ar îndrăzni să i se opună.

Românul e optimist. E mereu convins că lucrurile se vor aranja. Are oroare de violență. De aceea, în pofida asasinării lui Ion Duca, nici guvernul Tătărescu care i-a urmat, nici opinia publică în ansamblul ei n-au luat în tragic primele fărădelegi ale legionarilor. Chiar regele părea că-și spune: Ei, niște tineri care-și fac de cap, să încercăm să-i atragem spre noi, să le canalizăm elanul.

Armand Călinescu a fost singurul care a văzut clar, de la bun început. Cu unicul lui ochi a văzut că „Trimisul Germaniei", „Căpitanul", nu era decât un mediocru aventurier. „Eu nu cred în mituri", obișnuia să repete acest cartezian. Adică miturile pentru care se entuziasma tineretul, care vedea în Codreanu un șef și pe care gândirea latină a lui Armand Călinescu le socotea barbare și puerile. Tot acest talmeș-balmeș nu avea nimic românesc; era un amestec confuz de ideologii preluate de la Hitler, Mussolini, Kemal Atatürk, când nu-i aveau drept autori pe Lenin sau pe „genialul părinte al popoarelor". Tot ce voia „Căpitanul" era să ajungă pe orice cale la o dictatură care să aservească Coroana sau care s-o smulgă Suveranului. Victoria lui ar fi însemnat: revoluție socială, răsturnarea sau punerea sub tutelă a monarhiei, protectoratul unei puteri străine.

Pentru un patriot conștient nu putea fi vorba de un târg. Convins că trebuia să lovească de la cap, n-a șovăit o clipă să-l ucidă pe Corneliu Codreanu și pe cei treisprezece tovarăși ai lui.

După relatarea acestei drame, Frații Tharaud conchid: „Acesta a fost sfârșitul Căpitanului; cel care atâta vreme a pus atât de puțin preț pe viața altora a plătit

la rândul lui ... Arhanghelul îl părăsise. În ce-l priveşte pe rege, acesta s-a apărat. Şi apărându-se, a apărat România de germani şi, implicit, şi Franţa".

Aşa s-au exprimat ei în decembrie 1938. Tot atunci au mai fost „lichidaţi" şi alţi trei gardişti. Spre a-şi manifesta încrederea în succesul represiunii pe care o dirija cu o curajoasă energie, Armand Călinescu a ordonat cenzurii să autorizeze ziarele să-şi informeze în amănunt cititorii asupra tuturor atentatelor teroriste ce s-ar mai fi putut produce (până atunci consemnul fusese să le treacă sub tăcere).

Numai tineretul şcolar mai continua să deplângă soarta Căpitanului. Deşi în rândurile lui începea să se vădească o evoluţie favorabilă guvernului. Timp de câteva luni Călinescu exercitase interimatul ministerului Educaţiei Naţionale. In decembrie, Suveranul l-a desărcinat de această misiune complementară. Socotea, desigur, că acţiunea de epurare şi de redresare pe care o încredinţase ministrului său de Interne putea fi considerată încheiată în domeniul instrucţiunii publice.

Armand Călinescu era hotărât să meargă până la capăt împotriva terorismului. „Măsurile severe pe care sunt obligat să le iau", mi-a destăinuit el într-o seară, „n-ar fi fost necesare dacă acum cinci ani s-ar fi acţionat cu mai puţină slăbiciune. Pentru a-i reprima pe ţărani în 1907, guvernul de atunci a recurs la artilerie şi a ucis zece mii de ţărani, iar dacă ar fi nevoie nici eu n-aş şovăi s-o fac". Şi, foarte optimist, a continuat: „Sigur, mai sunt posibile violenţe individuale, sporadice, dar resortul lor e frânt". Căci începea să întrevadă ziua când o să poată pune în libertate câteva sute de codrenişti care mai erau întemniţaţi în mânăstiri.

Multă vreme, Germania sprijinise pe față mişcarea gardistă. De la începutul revoluției regale, se prefăcea, însă, că s-ar dezinteresa de soarta ei; îşi imagina, poate, că o să obțină din partea Suveranului ce sperase din partea lui Codreanu. Cu toate acestea, ziarele şi posturile de radio din Reich se arătau foarte iritate de metodele utilizate spre a veni de hac Căpitanului. Ceea ce îl făcea pe Călinescu să spună: „Dar în materia asta eu nu sunt decât un modest elev al Fuhrer-ului-Cancelar. Noi n-am lovit decât în duşmanii Tronului şi ai țării, în timp ce el şi-a ucis, în mai multe rânduri, chiar proprii amici".

Luni de zile de agitație sterilă şi de haos îl determinaseră pe Rege să dizolve Parlamentul, să interzică partidele politice şi să încătuşeze presa. Toate acestea îl izolau, însă, pe Carol al II-lea de popor şi aruncau pe umerii lui toată răspunderea puterii.

Era o situație încărcată de primejdii ce nu puteau trece neobservate nici de Suveran, nici de miniştrii lui. Spre a o conjura, un decret din 15 decembrie 1938 a instituit Frontul Renaşterii Naționale. Scopul acestei organizații era mobilizarea conştiinței poporului în apărarea şi progresul țării". Numai ea putea desemna candidați în alegerile parlamentare, administrative şi profesionale. Orice altă activitate politică era socotită ilegală şi pedepsită cu „degradare civică" între doi şi cinci ani.

Intenționa România să treacă în rândul statelor totalitare şi să adopte regimul partidului unic? Ar fi fost, desigur, un fenomen destul de îngrijorător. Fascismul, național-socialismul se puteau mândri cu faptul că pe primii aderenți îi aflaseră în sânul popoarelor din Italia şi Germania. Şi unul şi celălalt începuseră prin a fi partide. Ascendentul căpeteniilor, sporirea continuă a efectivelor

le-au adus la putere. Iar odată ajunse acolo, au înlăturat treptat orice formațiune care nu le era pe plac. În România, însă, un „partid unic" decretat de pe o zi pe alta, fără nici o pregătire, impus țării doar pentru că „asta-i vrerea lui" nu putea fi decât o creație artificială, fără rădăcini.

De aceea m-am mirat să-l văd pe Armand Călinescu printre cei care cauționau această tentativă. Şi i-am spus-o deschis. La care el mi-a explicat, mai întâi, că nu era deajuns să se sune adunarea în jurul monarhului, pentru ca Statul să fie scos din mlaştina în care se afunda, că regele nu putea fi lăsat singur în fața poporului şi, în fine, că trebuiau înlocuite prin ceva organismele de contact ale regimurilor anterioare – adică Parlamentul şi partidele – care se dovediseră ineficiente. Pentru el importantă nu era atât înființarea unui partid, cât a pune la îndemâna poporului noi cadre menite să-i refacă educația politică şi să-i îndrume mersul până în ziua când edificiul legislativ făcut necesar de noua Constituție din 24 februarie 1938 va fi definitiv consolidat. „Am trecut", mi-a spus el – „printr-o boală grea. Un naționalism mistic, devenit subversiv din cauza rătăcirilor şefului său amenința însăşi existența Statului. Noi l-am extirpat printr-o intervenție chirurgicală. Țara intră în convalescență. Şi n-o putem lăsa în voia soartei. Când un ins operat se scoală şi face primii paşi, i se dă o infirmieră care să-l ajute. E ceea ce facem şi noi".

– Cu alte cuvinte, i-am replicat eu, „Frontul" vostru e numai o formulă trecătoare.

La convorbire era de față şi Grigore Gafencu, care militase odinioară împreună cu Armand Călinescu în rândurile partidului național-țărănesc şi după câteva zile avea să devină ministru de Externe.

Armand Călinescu n-a mai adăugat nimic.

Ulterior m-am convins că în forul lui interior „Frontul Renaşterii Naţionale" era doar un expedient. Un om care nu crede în mituri poate guverna, cum a făcut Călinescu, cu o mână de fier când imperativul naţional o cere, dar nu poate deveni un tiran. Şi Călinescu nu era; turnura spiritului său, formaţia sa intelectuală îl înclinau către toleranţă.

A dovedit-o prin statutul foarte liberal acordat minorităţilor etnice şi religioase. Şi până atunci populaţiile alogene fuseseră mult mai bine tratate în România decât în celelalte ţări din Europa centrală şi de răsărit. Constatând ravagiile pe care le produceau mai peste tot doleanţele minorităţilor nemulţumite, Armand Călinescu a înţeles că în regatul dunărean era bine să le îndeplinească cererile, în măsura în care ele erau legitime şi compatibile cu siguranţa Statului. Oricum, reformele pe care le-a ordonat nu pot fi considerate drept fructul unui oportunism temător, întrucât, spre a le promulga, el n-a aşteptat, ca Beneş, să fie constrâns, forţat. Ci s-a folosit de cruda experienţă prin care au trecut alţii şi a acţionat cu o deplină libertate a spiritului. N-a fost o măsură luată de un politician, ci de un om politic.

Cunosc pe cineva a cărui principală activitate constă în a străbate Europa spre a apăra libertăţile religioase pretutindeni unde ele sunt ameninţate. Protestant, fiu al unui pastor, bun cunoscător al Bibliei, el vrea ca toţi oamenii din lume să se închine lui Dumnezeu aşa cum fiecare o doreşte. Demersurile sale se reazemă pe autoritatea, dar, evident, şi pe resursele financiare ale unei societăţi cu sediul la Washington. Are cele mai bune relaţii cu Vaticanul, întrucât şi Biserica romană apelează la

serviciile sale în țările unde-i sunt persecutați credincioșii. În România, el s-a ocupat mult de anumite secte, ca baptiștii și adventiștii, pe care clerul ortodox nu le are la inimă. La Armand Călinescu a găsit mereu cea mai cordială primire, cea mai largă înțelegere și, la nevoie, cel mai eficient sprijin.

La începutul anului 1939, ministrul de Interne a fost ridicat de Majestatea Sa la rangul de vice prim-ministru și însărcinat să conducă ad interim, *în afară de departamentul lui, și pe acela al Apărării Naționale. Suveranul a înțeles să-i mulțumească astfel pentru că a izbutit să ducă la bun sfârșit reforma constituțională și a decapitat „Garda de Fier", două servicii pe care în zadar le ceruse, timp de patru ani, d-lui George Tătărescu.*

După o lună, Patriarhul Miron Cristea s-a stins din viață la Cannes, unde sperase să-și restabilească o sănătate zdruncinată de îndoita grijă pentru puterea temporală și cea spirituală. Armand Călinescu a fost numit în locul lui.

M-am văzut cu el chiar a doua zi după ce Hitler ocupase Boemia și Moravia. Armand Călinescu considera că situația din Europa era gravă, dar o privea în față, cu sânge rece. Și a avut o expresie demnă de Corneille apropo de conduita președintelui Hacha care semnase la Berlin hârtia ce urma să „legitimeze" invadarea țării sale: „Când trebuie să alegi între a trăda și a muri, poți oricând muri". După care mi-a vorbit despre măsurile de ordin militar luate spre a feri România de o surpriză. Iar în timp ce examinam împreună posibilele consecințe ale dramei cehoslovace, mi-a spus: „Unde am fi acum dacă „Garda de Fier" ar fi rămas ce a fost în 1939?".

Vreme de câteva săptămâni lumea s-a tot întrebat dacă regatul dunărean terorizat de dispariţia aliatului, al cărui potenţial militar fusese socotit mult timp cel mai bun atu din jocul Micii Înţelegeri n-o să se alinieze de voie sau de nevoie, axei Berlin-Roma. Mai multe convorbiri pe care le-am avut atunci cu Armand Călinescu mi-au dat certitudinea că atâta vreme cât el o să rămână la putere această eventualitate nu se va produce. Dacă el părăsea cumva preşedinţia Consiliului de Miniştri, însemna că Hitler a câştigat.

Crizele din septembrie 1938 şi martie 1939 vădiseră lacune foarte grave în pregătirea militară a României şi, mai ales, în aprovizionarea cu muniţie. Cu ajutorul lui Victor Slăvescu, ministrul Armamentului, Armand Călinescu a făcut mari eforturi să le remedieze. Misiunea nu era deloc uşoară. Prea mulţi inşi se succedaseră, de mai mulţi ani şi într-o cadenţă accelerată, la ministerul de Război. Unii fuseseră incapabili. Alţii se dovediseră necinstiţi. Unul singur, generalul Antonescu, ar fi putut face ceva ca lumea, dar n-a avut răgaz, întrucât firea lui inflexibilă l-a făcut să cadă repede în dizgraţie. Călinescu s-a pus numaidecât pe treabă şi în numai un an şi-a recâştigat o popularitate pe care uciderea lui Codreanu o pusese sub semnul întrebării.

În aprilie, Grigore Gafencu, ministrul Afacerilor Străine, a făcut un mare turneu prin capitalele europene. Fără să renunţe la celelalte îndatoriri, primul ministru şi-a asumat-o şi pe aceea de a conduce ad interim *diplomaţia românească.*

Preşedintele Roosevelt adresase cancelarului Hitler un apel cerându-i să nu atace nici unul din statele pe care i le-a numit. Dar în loc să răspundă direct, „Führer"-ul a

socotit că-i mai bine să întrebe fiecare din aceste state dacă se socotea ameninţat de Germania. România s-a numărat şi ea printre ţările întrebate. Cinstea de a răspunde i-a revenit lui Călinescu. Şi a făcut-o cam în aceşti termeni: „Neavând graniţă comună cu Reich-ul, România nu se poate simţi ameninţată de acesta. Iar în ce priveşte faptul dacă asupra ei apasă alte ameninţări, Berlinul trebuie să fie cel puţin la fel de bine informat ca Bucureştiul". Era o aluzie caracteristică pentru felul lui de a fi. Înainte cu câteva zile, când îl întrebasem ce atitudine aveau ungurii care demobilizaseră o parte a trupelor masate în apropierea teritoriului românesc, îmi răspunsese: „Tot ce poate spune sau face Budapesta în această ordine de idei e doar un simptom a ceea ce se întâmplă altundeva, pentru că altcineva are iniţiativele". La momentul respectiv lucrul era riguros exact.

După câteva săptămâni, cercurile germane şi germanizate din Bucureşti au pornit împotriva lui Armand Călinescu o campanie insidioasă. Ştiind că se bucura de toată încrederea Suveranului, nu-l atacau deschis, dar lansau tot felul de zvonuri. Nu încape îndoială, el o ştia. Dar nu părea de fel impresionat. Total de acord cu prietenul său Grigore Gafencu, Călinescu continua să ducă o politică de independenţă, demnitate şi prudenţă faţă de toate Puterile străine.

Războiul a dat duşmanilor lui, atât celor din afară, cât şi celor dinăuntrul ţării, noi motive să-l combată. Un personaj cu funcţii oficiale în acelaşi timp diplomatice şi militare şi care trecea la Bucureşti drept un confident al Führer-ului, pentru că-şi informa stăpânul, a declarat fără ocol celui mai înalt demnitar al Curţii că Germania n-avea încredere nici în primul ministru, nici în ministrul

Afacerilor Străine. Ba şi-a împins până într-acolo zelul, încât să-i numească pe cei cu care ţara sa dorea să-i înlocuiască pe cei doi condamnaţi: respectiv Alexandru Vaida-Voevod şi George Brătianu.

Evident, individul nu se înşela defel asupra adevăratelor sentimente ale celui pe care-l voia îndepărtat. Jurist, hrănit cu doctrine franceze, român conştient de tot ceea ce Franţa făcuse pentru ţara sa, om cu o inimă caldă şi o gândire dreaptă, Armand Călinescu, om civilizat, cartezian, nu putea decât să dorească înfrângerea barbarilor şi zdrobirea celor „care cred în mituri". Pe de altă parte, Berlinului i-ar fi fost dificil să articuleze o recriminare valabilă împotriva politicii primului ministru. Ştiind că ţara sa era prea slabă spre a înfrunta pe câmpul de luptă o Germanie încă îmbătată de victoria asupra Poloniei, Călinescu practica o neutralitate cuminte. Era destul de energic ca să apere drepturile esenţiale ale României şi, menajând viitorul, destul de maleabil pentru ca la momentul oportun, să facă concesiile de neînlăturat. Acţiona în vederea complectării echipamentului material şi a moralului armatei. Câştiga timp, pe care voia să-l folosească spre a făuri instrumentul care, într-o bună zi, ar fi permis românilor să reziste presiunilor exercitate asupra lor de către Reich. Din păcate, însă, nu l-a avut.

Înainte de a ajunge la relatarea morţii sale, aşi vrea să spun cât de preţioasă mi-a fost prietenia lui.

Oricât de absorbit ar fi fost de treburi, oricât de mari i-ar fi fost răspunderile, vădea o adevărată cochetărie în a ieşi în lume, în a se arăta amabil şi zâmbitor, vorbind despre orice fără pic de afectare. Avea darul, atât de rar la oamenii politici, de a face să nu se ţină seama de cine

era, de a evada din rolul oficial. N-avea niciodată aerul de a se lua în serios. Farmecul îi era alcătuit din dezinvoltură şi naturaleţe.

Am simpatizat de la prima întâlnire. De ce? La drept vorbind, n-aşi putea s-o spun. Poate pentru că despre multe lucruri gândeam la fel. Ne înţelegeam din două-trei vorbe. Atunci când şi alţii mai luau parte la convorbire, mă puteam chiar face înţeles doar de dânsul. O clipire a ochiului său negru mă avertiza că înţelesese o aluzie insesizabilă pentru oricine altcineva. Iar răspunsul lui imediat, confirma secreta noastră înţelegere. Uneori ni se întâmpla să schimbăm, astfel, o serie întreagă de replici al căror înţeles adevărat scăpa vecinilor noştri.

Când mă duceam să-l văd pentru „afaceri" – fie la el acasă, fie la preşedinţia Consiliului de Miniştri, la ministerul de Interne ori la ministerul Apărării Naţionale - admiram răbdarea cu care asculta ce-i spuneam şi arta de a spune multe lucruri în puţine cuvinte. Prin această concizie (pe care eu o socotesc, indiferent dacă e vorba de un scriitor sau de un orator, un merit rar şi de prim ordin), el se plasa la polul opus al politicianului obişnuit care, atunci când îi vorbeşti, nu uită niciodată să-ţi arate cât de preţios e timpul lui, iar când răspunde nu-şi poate stăpâni valurile elocinţei sale. Armand Călinescu se distingea, dimpotrivă, prin inteligenţa-i promptă, prin discursul scurt şi hotărârea-i rapidă, urmată de o împlinire imediată. Ce nu putea acorda, refuza amabil, dar decis. Nu încerca niciodată să se sustragă sau să amâne o dificultate. Când spunea da, era da, şi numaidecât. Nici prin gând nu i-ar fi trecut să taie în patru para pe care i-o cereai şi s-o ofere în sferturi.

La 21 septembrie 1939, către prânz, eram în biroul lui. Mă primise cu obişnuita-i amabilitate şi din două telefoane a rezolvat problemele despre care venisem să-i vorbesc. Înainte de a ieşi, am mai schimbat câteva cuvinte despre evenimentul la ordinea zilei: ocuparea de către Armata Roşie a regiunilor din Polonia vecine cu România. El mi-a amintit că, pentru a invada Polonia, ruşii au pretextat că descompunerea Statului şi absenţa guvernului îi obligau să preia dânşii apărarea fraţilor lor ucrainieni şi bieloruşi.

– În ce ne priveşte, Stalin o să trebuiască să inventeze altceva.

– Atâta timp cât dumneavoastră o să fiţi la cârma ei, i-am răspuns eu, ţara n-are de ce se teme.

Dar numai la două ore după aceea a fost asasinat.

În drumul spre casă, unde urma să ia prânzul, ca să evite o camionetă ce se aşezase de-a curmezişul străzii, şoferul lui a sucit brusc volanul. Maşina a lovit o căruţă şi s-a oprit. Era exact ce aşteptau monştri. Sărind din maşina lor, au tras direct în ministru şi în garda lui de corp, ieşiţi să vadă ce se întâmpla. Călinescu a fost ciuruit de vreo douăzeci de gloanţe. Asasinii ar fi putut să fugă. Şi, desigur, ar fi făcut-o dacă, cum a precizat comunicatul oficial, n-ar fi acţionat ca să se răzbune. Cea mai bună dovadă că nu erau decât instrumentele unei voinţe străine e faptul că au dat imediat fuga în strada General Berthelot, la sediul Societăţii Române de Radiodifuziune. Răsturnând totul în calea lor, împuşcând un bărbat care încerca să apere intrarea în postul de emisie, au ajuns la microfon de unde au vestit lumii că Armand Călinescu a fost „executat" de o echipă de legionari. Apoi s-au lăsat arestaţi.

În februarie 1939 poliţia bucureşteană înconjurase un laborator de fabricat bombe în care lucrau afiliaţi ai „Gărzii de Fier". A urmat o luptă cu împuşcături şi câţiva morţi. Unul dinte complotişti, un anume Dumitrescu, a reuşit să scape şi să se refugieze în Cehoslovacia. Cu două zile înaintea crimei, s-a întors în România ca s-o pună la cale. Unde şi cum a trăit din februarie până în septembrie? Cine l-a preluat şi l-a ocrotit? Cine l-a ajutat să treacă graniţa în România şi să ajungă la Bucureşti? De unde proveneau banii cu care a putut cumpăra camioneta cu ajutorul căreia a fost comis atentatul? Şi de ce acesta odată săvârşit, criminalii au lăsat să le scape şansa de a-şi salva pielea? Pentru că ştirea execuţiei transmisă prin radio era un semnal aşteptat? De către cine? Bineînţeles de către unele cercuri legionare, dar mai ales de populaţiile germane din Bucovina, pe care înaintarea armatelor Reich-ului în sudul Poloniei le ţinea în stare de alarmă.

Un ziarist elveţian, W.Borchard, care în ziua crimei s-a aflat la Constanţa, a cules acolo o seamă de mărturii cât se poate de edificatoare. Nişte Volksgenossen (compatrioţi – n.n.) ai lui Hitler i-au relatat fără ocol că „afacerea" dăduse „greş". Căci cu câteva zile înainte ruşii ocupaseră toată regiunea limitrofă României, răpind, astfel, germanilor orice posibilitate de contact cu teritoriul românesc. Oricât de paradoxal ar părea, prezenţa Armatei Roşii la graniţele României o salvase astfel pe aceasta de o invazie. În câteva lagăre în care erau internaţi legionari au izbucnit dezordini sporadice, imediat şi sângeros reprimate. Dar marea răscoală a minoritarilor nu s-a produs. În mintea celor care o puseseră la cale, ea trebuia să ducă la intervenţia poliţiei şi armatei române, oferind Führer-

ului pretextul de a sări în ajutorul „fraților" săi masacrați.

Ca și uciderea cancelarului Dollfuss și aceea a lui Armand Călinescu a fost o crimă semnată. Și doar o circumstanță fortuită i-a ferit pe români de soarta austriecilor, cehilor și polonezilor.

A doua zi, o zi însorită de toamnă timpurie, pe asfaltul străzii Știrbey Vodă erau înșirate nouă leșuri, a nouă tineri ale căror fețe luceau, parcă lustruite. Fuseseră împușcați în seara din ajun, chiar pe locul fărădelegii lor. E greu să-ți închipui, în plin oraș, salve de gloanțe. Încât probabil că asasinii fuseseră executați pe rând, cu un glonte în ceafă. Când le-am văzut eu, trupurile întinse cu fața în sus nu lăsau să se întrevadă urme de răni. Câteva scânduri cu pete cafenii aflate în apropiere slujiseră, pesemne, la evitarea ricoșeurilor: după ce străbătuseră trupurile de sus în jos și dinspre spate în față, gloanțele se înfipseseră în scânduri, în loc să cadă pe asfalt. Deasupra leșurilor, pe o pânză prinsă între doi stâlpi se putea citi, cu litere roșii și negre, acest text: „Asta o să fie de acum înainte soarta criminalilor, trădătorilor de patrie".

Timp de câteva zile s-a părut că guvernul își pierduse capul. În toată țara au fost uciși din ordin oameni, unii la ei în casă sau pe străzi, alții în închisorile în care se aflau. Și totul fără măcar un simulacru de judecată. În mai multe orașe de provincie au fost expuse pe străzi cadavre anonime, la fel cum se întâmplase la București cu cei nouă bandiți. N-o să se știe niciodată numărul celor care ar fost astfel „lichidați" în manieră rusească. Despre câte unii, rudele nu știu încă nici acum dacă sunt în viață ori sunt

morți. N-a fost întocmit nici un act de deces. Spre cinstea lui Grigore Gafencu, el a făcut tot ce i-a stat în putere ca să împiedice aceste crime sălbatice care, atunci când sunt făptuite de un suveran „prin grația lui Dumnezeu și voința națională", sunt semne de slăbiciune și de frică.

Armand Călinescu a fost înmormântat pe o zi cu ploaie. A început, în rotonda Ateneului Român cu o impunătoare slujbă religioasă patronată de Patriarhul Nicodim. Foarte palid, regele a asistat însoțit de fiul lui, Marele Voievod de Alba Iulia. Pe un catafalc înalt, într-un sicriu cu capac de sticlă, în uniformă, Armand Călinescu părea uimitor de tânăr; arăta ca un adolescent. După liturghie și discursuri, salutând mai întâi cu brațul drept ridicat, salutul roman, trupul celui ce-i fusese cel mai credincios slujitor, Carol al II-lea s-a dus apoi să se încline în fața văduvei și a plecat. În fruntea cortegiului funebru care s-a îndreptat spre gară a rămas moștenitorul tronului.

A doua ceremonie, probabil mai emoționantă decât prima, a avut loc după amiază la Curtea de Argeș, oraș vechi în care se află mormintele regilor Carol I și Ferdinand și ale reginelor Elisabeta și Maria. Corpul diplomatic nu fusese invitat. Ca atare, n-am luat parte decât prin ce mi s-a povestit. Cerul se înseninase. De-a lungul traseului străbătut de cortegiu s-au înșiruit țăranii din zonă, în costume populare. Conform voinței celui decedat, sicriul fusese așezat într-o căruță rustică, împodobită cu frunziș și trasă de șase boi albi. Spre a ajunge la cimitir, trebuie urcat, pe un drum anevoios, o colină destul de înaltă. De aceea, sub căruță se ațineau

doi bărbaţi care-i amortizau clătinăturile. Ţăranii, printre care Călinescu îşi petrecuse tinereţea şi-i reprezenta de multă vreme în Camera deputaţilor, plângeau şi-şi făceau semnul crucii. Cred că eu aş fi simţit emoţia care m-a copleşit şi la Oplenit, la funerariile regelui Alexandru al Jugoslaviei. Firea şi soarta acestor doi oameni, marele sârb şi marele român, au ciudate asemănări. Dar nu se va şti niciodată ce au pierdut prin dânşii ţările asupra cărora vegheau.

Bucureşti, octombrie-noiembrie 1939.

Cuprins

Adresa editurii:
Str. Polonă nr. 92,
Bl. 17 A+B, Ap. 1, Sector 1,
Bucureşti
Tel. şi fax: 021/210 8897
editvivaldi@clicknet.ro
www.edituravivaldi.ro

Tiparul executat la ***S.C. LUMINA TIPO s.r.l.***
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
tel./fax 021.211.32.60; tel. 021.212.29.27
E-mail: office@luminatipo.com
www.luminatipo.com

DUMITRU HÎNCU

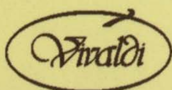

Cercetarea în vederea cunoaşterii unui adevăr e mai totdeauna o aventură. O capcană a spiritului, întrucât dacă ştii de la ce premise porneşti n-ai cum bănui la ce încheieri poţi ajunge.

Căci, deseori, intervine imprevizibilul care, de pe o pistă dinainte stabilită, te împinge pe cărări lăturalnice ce se dovedesc, însă, la fel de ispititoare şi te îndeamnă să te opreşti, ba chiar să zăboveşti.

DUMITRU HÎNCU

25,07 lei

ISBN:978-973-150-061-4